

TERCÜME

Sayı : 24 19 Mart 1944 Cilt: 4

Maarif Vekilliği tarafından iki ayda bir çıkarılır

Derginin idare ve yazı işleri için müracaat adresi
Tercüme dergisi,
Maarif Vekilliği Neşriyat Müdürlüğü
Ankara

TERCÜME

Sayı: 24 — 19 Mart 1944 — Cilt: 4

TERCÜMELERİN İNCELENMESİ HAKKINDA BİR AÇILAMA

Maarif Vekilliğinin neşretmekte olduğu «Dünya Edebiyatından Tercümeler» serisinde çıkacak eserlerin seçim ve yayın işlerini düzenlemek üzere kurulmuş olan Tercüme Bürosunun vazifelerini belirten 19/VI/1943 tarihli ve 188 sayılı talimatnamenin aşağıdaki maddelerini, ilgililerin bilmiş olmaları için, neşrediyoruz:

«5 — İncelenmek üzere Tercüme Bürosuna gelen bütün tercümeler, ait olduğu dil gurupuna havale olunur.

6 — Dil gurupu yüz sahifeyi aşmıyan eserlerin tamamını, aşanların ayrı ayrı yerlerden en az 100 sahifesini eserin aslı ile karşılaştırır. Türkçe metni tamamen gözden geçirir ve vardığı neticeyi bir raporla umumi heyete bildirir.

7 — Umumi heyet dil gurupunun raporunu gördükten ve tercümeyi tam bir kanaate varıncaya kadar, yer yer okuduktan sonra eserin kabul, ret veya tadiline karar verir. Tadil işi mütercimden istenebileceği gibi büronun tâyin edeceği bir gurupa veya ehil bir zata da yaptırılabilir.

8 — Tercüme Bürosu inceleme neticesini Talim ve Terbiye Dairesi Reisliğine yazı ile bildirir.

9 — Tercüme Bürosu, klâsiklerden veya külliyat halinde basılacak eserlerden lüzum gördüklerinin, bu tercümelerde her bakımdan birlik temini maksadiyle, özel ve devamlı bir gurupça tertiplenip incelenmesini, okunmasını, icabında düzeltilmesini ve başkıya hazır bir hale getirilmesini kararlaştırabilir.

13 — Tercüme Bürosu Umumi Heyeti kuracağı komisyonlara büro üyesi olmıyan ehil kimseleri de alabilir.»

APHRODITE'YE

Hymnoi adı altında birçok tanrıları öven 34 tane methiye şiiri vardır. Gelenek bunları Homeros'un adına bağlamıştır. Bunların Homeros'a yahut da Homeros zamanına ait olabileceği düşünülemez; fakat şu muhakkaktır ki bu şiirlerde Homeros destanlarının ve Hesiodos'un eserlerinin tesiri pek büyüktür. Hymnolar o parlak şiir devrinin canlı ve yakın bir aksidir. Yirmi dokuzu kısa veya pek kısa olmakla beraber, beşi hakiki epik şiirlerdir. Hangi münasebetler için yaratıldıklarına gelince, ozanlar toplantılarda, müsabakalarda epik şiirlerini okumaya başlamadan önce bazen ilham Musa'larına, bazen de bayramı kutlanan Tanrıya hitabederlerdi. İşte hymnoların bir kısmı, şüphesiz, şu veya bu tanrıya bir başlangıç hitabından başka bir şey değildir. Ama bu hepsi için aynı katiyetle iddia edilemez; meselâ Wünsch (Pauly-Wissowa, Hymnos IX 1, süt. 151) büyük hymnoların belli başlı birer varlık teşkil ettikleri fikrindedir. Bunu ispat için de, aşağıda tercümesini verdiğimiz Aphrodite'nin hymnosunu ele alıyor; ona göre, bu şiire, Odysseia'da (VIII 266) Demodokos'un Aphrodite ile Ares'in aşkını söyliyen şarkısına baktığımız nazarla bakmalıyız. Şiire nihayet veren iki mısra, onun da bir başlangıç hitabı olduğu hissini uyandırıyorsa da bu iki mısra sonradan ilâve edilmedir.

Aphrodite'nin hymnosunda Aphrodite ile Ankhises'in efsanesi anlatılmıştır: Aphrodite İde dağında, bir mandırada Troia'lı kahramanı görür, ona âşık olur. Bu aşktan meşhur Aineias doğar. Sahneler canlı; ifade, bazı sıkıcı kelime tekrarlamalarına rağmen, tatlıdır; dil Homeros'un diline yakındır. Hymnos'un VII asrın sonlarına doğru yazılmış olması muhtemeldir.

Musa, bana altın Aphrodite'nin, Kypris'in[1] gördüğü işlerin söyle destanını. Tanrıların gönlünde tatlı arzuyu o uyandırdı; gelip geçen insan nesillerine, Zeus'un kuşlarına ve yeryüzünde, karaların, denizlerin beslediği ne kadar hayvan varsa, hepsine boyun eğdirdi; hepsi güzel çelenkli Kythereia'nın[2] işlerine candan bir ilgi gösterir.

Yalnız üç gönül var ki onları ne kandırmak elinden geliyor ne de çelmek: biri kolu kalkanlı Zeus'un kızı parlak bakışlı Athena'dır; o, altın Aphrodite'nin gördüğü işleri sevmez; cenklerden, Ares'in işinden hoşlanır; dövüşlerden, savaşlardan, bir de asîl işlerle uğraşmaktan zevk alır. Yeryüzünde yaşıyan ustalar araba yapmayı — debdebelisini, tunçla bezenmişini, her türlüsünü — ilk önce ondan öğrendiler. Taze kızlar da odalarında asîl işleriyle meşgul olmayı ondan öğrendiler; her birinin gönlünde bu hevesi o uyandırdı.

Güler yüzlü Aphrodite velveleyi seven altın oklu Artemis'i de aşk boyunduruğu altına alamıyor; çünkü onun hoşuna giden yay çekmek, dağ-

1. Kypris: Kıbrıs'lı tanrıça, Aphrodite.
2. Kythereia: Kythera'lı tanrıça, Aphrodite.

larda yırtıcı hayvanlarla boğuşmaktır[1]; phorminks'lerden[2], rakslardan, kadınların berrak şarkılarından, gölgelik korulardan, âdil insanların yaşadığı şehirlerden zevk duyar.

Aphrodite'nin işlerinden bir de ulu kız Histia[3] hoşlanmaz. İnce fikirli Kronos'un dünyaya getirdiği evlâtların ilki, bir de — kolu kalkanlı Zeus'un isteği ile — sonuncusu oldu[4]; kudretli tanrıça! Onu Poseidon da, Apollon da istediler. Ama kendisi buna razı olmadı, hepsini geri çevirdi: babası, kolu kalkanlı Zeus'un başını elleri arasına alarak — hâlâ bozulmıyan — büyük andı içti: ebediyyen kız kalacak o ulu tanrıça. Evlenmedi diye, Zeus kızına güzel bir bağışta bulundu: onu evin tam ortasına yerleştirdi, kurbanların yağlı tarafı onun olsun istedi. Tanrıların her tapınağında saygı görür, ölümlülerin hepsi onu tanrıların en mübareği bilir.

İşte bu üçünün gönlünü ne kandırmak elinden geliyor ne de çelmek; ama bunlardan başka hiçbir kimse — bahtiyar tanrılardan biri olsun, ölümlü bir insan olsun — Aphrodite'nin elinden kurtulamaz. O, yıldırımları seven Zeus'un bile aklını şaşırtır; o ki varlıkların en büyüğüdür ve en büyük saygıya ermiştir. Onun bilge ruhunu istediği zaman aldatır, ölümlü kadınlarla birleşmesini kolayca sağlar. Kız kardeşi ve eşi Hera'nın haberi bile olmaz. Ölümsüz tanrıçaların arasında güzelliğiyle en başta gelen o şanlı kızlarını ince fikirli Kronos ile Reia ana dünyaya getirdiler, Zeus da ebedî gayelerine uyarak onu kendi muhterem ve sadık eşi etti.

Ama Zeus da Aphrodite'nin gönlüne tatlı bir arzu, ölümlü bir erkekle birleşme arzusunu soktu; istiyordu ki bir ölümlünün yatağından uzak kalmış olmasın; o tatlı gülüşüyle de, bütün tanrıların arasında güler yüzlü Aphrodite: «Tanrıları ölümlü kadınlarla birleştirdim, onlar ölümsüzlere ölümlü çocuklar doğurdular ; tanrıçaları da ölümlü erkeklerle birleştirdim» diye övünemesin.

Böylece onun gönlünde Ankhises için tatlı bir arzu uyandırdı. O zamanlar Ankhises Ide[5] dağının binbir pınarlı yalçın dağlarında öküz sürülerine çobanlık ederdi. Ölümsüz bir tanrı gibi heybetliydi. Onu görünce güler yüzlü Aphrodite âşık oldu, gönlünü şiddetli bir arzu sardı. Kıbrıs'a gitti, Paphos'taki güzel kokulu tapınağına daldı (orada onun mübarek bir toprağı, bir de güzel kokulu bir kurbanlığı vardı). Girer girmez kapının pırıl pırıl

1. Artemis av tanrıçasıdır.
2. Phorminks: üç-dört sonradan da yedi telli bir nevi küçük ve iptidai harpa.
3. Histia veya Hestia (lât. Vesta): aile ocağının koruyucusu.
4. Kronos Histia'yı ve Histia'dan sonra düyaya gelen evlâdlarını birer birer yutmuştu. Zeus, babası Kronos'u oğullarını kusmaya mecbur edince, ilk yutulan Histia ağzından sonuncu olarak çıkmıştı..
5. İde: Edremit Körfezinin şimalinde yükselen bugünkü Kaz dağı.

kanadlarını kapadı: Kharit'ler[1] onu orada yıkadılar, vücudunu — ömürleri tükenmiyen tanrıların üzerinde bulunan — ilâhi yağla, ölümsüzlerin o imrendirici yağı ile oğdular: önce içine kokular katmışlardı. En güzel giyeceklerini kuşanıp altınlar takındıktan sonra, güler yüzlü Aphrodite kokular içindeki Kıbrıs'ından ayrıldı; bulutların arasından, göklerde hızla yol aldı, kendini Troia'ya attı. Vahşi hayvanlara analık eden binbir pınarlı İde'ye vardı; dağdan aşarak doğru mandıraya gitti; peşinden, kuyruklarını sallıya sallıya boz kurtlar, kızıl tüylü aslanlar, ayılar, karacaları parçalayıp yiyen çevik parslar geliyordu; onları görünce sevinçten içi titredi, göğüslerinde arzu uyandırdı; onlar da hep birden gittiler, derelerin kuytu köşelerinde çiftleştiler.

Kendisi sağlam yapılı barınaklara vardı: onu mandırada yalnız buldu; güzelliğini tanrılardan alan kahraman Ankhises'ten başka kimse yoktu. Ötekiler öküzleri almış çimen kaplı otlaklara gitmişlerdi; o ise hepsinden ayrı ağılda yalnız kalmış, kitarasından yanık ezgiler çıkararak bir aşağı bir yukarı dolaşıyordu. Zeus'un kızı Aphrodite yanına gelip durdu; evlilik boyunduruğuna girmemiş bir kızın boyunu ve şeklini almıştı, çünkü kendisini görünce korkmasını istemiyordu. Ankhises onun güzelliğini, endamını, ihtişamlı giyeceklerini hayretler içinde seyrediyordu. Gerçekten de giydiği peplos ateşin alevinden daha parlaktı; üzerinde büyük helezonlar, ışıltılı koncalar vardı[2]; narin boynuna görülmedik güzellikte gerdanlıklar geçirilmişti — hepsi güzel, hepsi altın işlemeliydi. Narin gerdanı ay ışığı gibi parlaktı; bakıp da şaşılacak şey! Ankhises'in gönlünü aşk sardı; ona doğrularak şu sözleri söyledi:

«Bahtiyar varlıkların hangisi isen, sağ ol, evime gelen hükümdar! sen belki Artemis, belki Leto veya altın Aphrodite'sin, belki de asîl Themis veya parlak bakışlı Athena; belki de sen Kharit'lerden birisin de buraya geldin; onlar hep tanrılara arkadaşlık ederler ve «ölümsüz» adını taşırlar; belki de şirin korularda yaşıyan nymphalardan birisin, yahut da bu görklü dağlarda, çayların kaynaklarında, çimen örtülü çayırlarda oturan nymphalardan birisin. Ben bir tepenin üzerinde, her taraftan gözükecek bir yerde sana bir kurbanlık dikeceğim ve her mevsimde güzel güzel kurbanlar keseceğim; sen de gönlünde kötülük besleme bana karşı; beni Troia'lıların arasında seçkin bir kahraman et; benden doğacak nesil dal budak salsın; kendim de saadet içinde uzun yıllar yaşayıp güneşin ışığını göreyim; nasibim, ulusum arasında zengin bir ömür sürmek olsun, ihtiyarlığın da en son haddine ereyim.»

1. Kharit'ler: zarafet ve letafet tanrıçaları; Hesiodos'a göre (*Theog*, 907) bunlar Zeus'la Eurynome'nin kızları Aglaia, Euphrosyne ve Thalia'dır.

2. *Bükük helezonlar* Mykene mezarlarında da raslanan çifte helezonlu iğne olabilirler; *koncalar* her halde küpedir.

Sonra Zeus'un kızı Aphrodite ona cevap verdi:

«Ankhises, yeryüzünde doğan insanların en şanlısı, ben bir tanrıça değilim; niçin beni ölümsüzlere benzetiyorsun? Ben ölümlü bir kızım, beni doğuran ana da bir insan kızıdır. Babam adı meşhur Otreus'tur - belki işitmişsindir - sağlam surlu Phrygia'ya baştan başa hâkimdir[1]. Sizin dilinizi de bizimkini de iyi bilirim; konağımızda bana Troia'lı bir dadı baktı; ben daha küçücükken, annemin kucağından aldı, beni büyüttü. Onun için sizin dilinizi de iyi bilirim. Altın asâlı Argeiphontes[2], velveleyi seven altın oklu Artemis'in rakıslarından beni kaçırdı. Birçok genç kadın, babalarına öküzler[3] kazandıracak birçok gelinlik kızdık, gönlünüzü eğlendiriyorduk; etrafımıza büyük bir kalabalık toplanmıştı; altın asâlı Argeiphontes işte beni oradan kaçırdı. Ölümlü insanların malı birçok bellenmiş tarlalardan, birçok ıssız ve yapı yüzü görmemiş topraklardan beni geçirdi: oralarda, kuytu dere içlerinde vahşi hayvanlar dolaşır. Sanki hayat kaynağı toprağa ayaklarımla değmiyordum. Anlattı: Ankhises'in yatağına girince, bana onun nikâhlı karısı diyeceklermiş, ben de sana asîl şanlı çocuklar doğuracakmışım. Bana bunu söyledikten sonra, güçlü Argeiphontes ölümsüzlerin yanına döndü. Ben de sana geldim; yaman bir kader beni zorluyor. Sana Zeus'un hakkı, asîl ananın asîl babanın hakkı için yalvarıyorum - senin gibisi alelâde insanlardan doğmuş olamaz —aşkta tecrübesiz bir kızım, evlilik nedir bilmem, al beni götür babana, temiz ruhlu anana, senin kanından olan kardeşlerine; ben onların utanacağı bir kadın değil, onlara lâyık bir gelin olacağım. Atları çevik Phrygia'lılara hemen bir haberci gönder: babama, merak eden anneme haber götürsün; onlar da her halde sana yetecek kadar altın, kumaş gönderirler; sen de kız tarafından gelecek bol ve ihtişamlı armağanları kabul et. Sonra emret de insanların ve ölümsüz tanrıların kıymet verdiği, bu arzu edilir düğünü hazırlasınlar.»

Bu sözlerle tanrıça onun kalbinde tatlı arzuyu uyandırdı; aşk Ankhises'in gönlünü sardı; o da şöyle söyledi:

«Sen ölümlü bir kız isen, seni doğuran ana bir insan kızı, baban da — dediğin gibi — ünlü Otreus ise, sen de buraya ölümsüz haberci Hermes'in isteğiyle gelmişsen, bundan sonra herkes sana benim eşim diyecek. Ne bir tanrı buna mâni olabilir ne de ölümlü bir insan: hemen şimdi sana bütün aşkımla sarılacağım. Hattâ yay çeken Apollon'un kendisi gelse, can yakıcı oklarını gümüş yayından birer birer fırlatsa ben gene razıyım, ey tanrıçalara benziyen kadın, senin yatağına gireyim de sonra Hades'in evine dalıp yok olayım.»

---

1. Phrygia kralı Otreus *Ilias*'ta da zikredilir (III 186).
2. Argeiphontes: Zeus ile Maia'nın oğlu Hermes; ticareti, kara ve deniz yolculuklarını koruyan tanrı.
3. En eski zamanlarda erkek sevdiği kızı babasından alabilmek için ona öküz verirdi.

Bu sözleri söyliyerek elini tuttu; güler yüzlü Aphrodite başını bir yana çevirdi ve o güzel gözlerini yere dikerek zengin döşeğe yaklaştı; efendileri rahat etsin diye, üzerine yumuşak örtüler sermişlerdi; en üstte de, kendisinin yüksek dağlarda öldürdüğü ayıların, gür sesli aslanların postları duruyordu.

İkisi de sağlam yapılı yatağa girince, önce Aphrodite'nin vücudundaki pırıl pırıl ışıldıyan süsleri — iğnelerini, büyük helezonlarını, koncalarını, gerdanlıklarını — çıkardı. Kemerini çözdü, parlak giyeceklerini üstünden aldı, gümüş çivili bir koltuğa dayadı; bunları hep Ankhises yaptı! sonra, tanrıların iradesi ve kararı ile, ölümlü, aslını iyice bilmeden, ölümsüz bir tanrıçanın yanında yattı.

Çobanların sığırları, güçlü koyunları çiçekli otlaklardan alıp bir daha ağıllara sürdükleri vakit olunca, Aphrodite Ankhises'in üzerine tatlı, derin bir uyku yaydı; kendisi de güzel giyeceklerini kuşandı. Süslerini birer birer takındıktan sonra, ulu tanrıça barınakta bütün heybetiyle doğruldu, başı sağlam yapılı çatıya değdi; yanaklarında ölümsüz bir güzellik — çelenkli Kythereia'nın güzelliği — açmıştı.

Onu uykudan uyandırdı; onunla şöyle konuştu:

«Kalk Dardanos'un oğlu: neden böyle derin uykulara dalmış uyuyorsun? Söyle bana: beni nasıl buluyorsun? önce gördüğün gibi miyim?»

Böyle dedi. O uykusundan silkindi, derhal itaat etti. Ama Aphrodite'nin boynunu, o güzel gözlerini görünce ürperdi; gözlerini yana kaydırıp başka tarafa çevirdi. Güzel yüzünü gene yorganın altına gizledi ve yalvaran bir sesle ona şu kanadlı sözleri söyledi:

«Daha ilk karşıma çıktığında, tanrıça, ben senin bir tanrı olduğunu anlamıştım; ama sen benimle açıkça konuşmadın. Kolu kalkanlı Zeus'un hakkı için, dizlerine kapanayım, insanların arasında kudretsiz yaşamama razı olma, acı bana; ölümsüz tanrıçalarla bir yatakta yatan erkeğin ömrü çiçek vermeden geçer.»

Sonra ona Zeus'un kızı Aphrodite cevap verdi:

«Ankhises, ölümlü insanların en şanlısı, korkma, yüreğin fazla bir endişeye kapılmasın. Benden veya bahtiyar varlıkların bir başkasından sana kötülük geleceğini asla düşünme; tanrılar seni sever.

«Senin bir çocuğun olacak, Troia'lılar üzerinde hüküm sürecek, çocukları dünyaya hep başka çocuklar getirecek. Adı *Aineias* olacak, çünkü - ölümlü bir erkeğin yatağına düştüm diye - pek *acı* bir ıstırap çektim[1]. Ölümlü insanlar arasında heybet ve yaradılış bakımından tanrılara en çok yaklaşan kimseler zaten hep sizin soydan çıkıyor.

1. Yunancada *Aineias* ile *ainos* arasında bir kelime oyunu var.

Bak, basiretli Zeus sarışın Ganymedes'i güzelliği yüzünden kaçırdı; istediği onu ölümsüzlerin arasına almaktı: o, görülecek şey! ölümsüzlerin saygısını kazanarak Zeus'un konağında kalacak, koyu renkli nektarı altın bir güğümden alıp tanrılara dağıtacaktı.

«Tros'a gelince, kalbine avutulmaz bir keder düşmüştü: ilâhi fırtına[1] oğlunu nereye kaldırmış, ondan dahi haberi yoktu: bu yüzden gece gündüz durmadan ağlıyordu. Nihayet Zeus merhamete geldi, oğlunun yerini tutsunlar diye, ona sırtlarında ölümsüzleri taşıyan çevik ayaklı atlar verdi; onları bağışladı. Zeus'un isteği ile, haberci Argeiphontes gitti ona, oğlunun artık bir ölümsüz olduğunu, tanrılar gibi onun da ihtiyarlamıyacağını anlattı. Zeus'tan gelen bu haberi alınca, Tros bir daha ağlamadı, ruhu neşe ile doldu: fırtına ayaklı atlarına biner, neşeli neşeli dolaşır dururdu.

«Altın tahtlı Seher sizin soydan olan, boyu bosu ölümsüzlere yakışır Tithon'u gene böyle kaçırdı. Sonra gitti kara bulutlu Kronos oğlundan ölümsüz olmasını ve ilelebet yaşamasını diledi. Zeus razı oldu, arzusunu yerine getirdi. Sâf! sevgilisinin genç kalmasını istemek, uğursuz ihtiyarlığı ondan uzak tutmak kudretli Seher'in aklına bile gelmedi. Çekici gençlik ondan geçmedikçe, arzın bir ucunda, Okeanos'un kıyılarında yaşıyarak, erkenden kalkan altın tahtlı Seherle tatlı bir ömür sürdü. Ama yakışıklı başına, o asîl sakalına ilk ak düşmeye başlayınca, kudretli Seher artık yatağına uğramaz oldu; konağında, ona güzel güzel giyecekler veriyor, buğday ve ambrosia ile besliyordu. Fakat nefret uyandırıcı ihtiyarlık onu tamamiyle çökertince, eli ayağı tutmaz olunca, aklına gelenler arasında en güzel kararın şu olduğuna hükmetti: sevgilisini bir odaya kapadı, üzerine de parlak kapıları çekti. Onun ağzından şimdi hiç durmadan kelime akar; bir zaman çevik olan adalelerindeki o eski kuvvetten ise eser yok.

«Ben senin ölümsüzlerin arasında onun gibi ölümsüz olmanı, ilelebet yaşamanı istemem. Ah! olduğun gibi, bu halinle, bu yakışıklığınla yaşıyabilsen, herkes de sana benim kocam dese, bundan böyle hiçbir keder benim kudretli ruhumu sarmazdı: Ama yakında haşin ihtiyarlık seni acımadan saracak: insanların üzerine çöken o mahvedici, ıstırap dolu yaş! tanrılar bile ondan nefret ederler. Bana gelince, ben senin yüzünden ölümsüz tanrıların arasında sonsuz ve devamlı bir utanç içinde yaşıyacağım. Onlar önce — hepsini, ölümsüz oldukları halde, ölümlü kadınlarla birleştirdiğim için — sözlerimden ve niyetlerimden korkarlardı; çünkü benim aklım hepsine boyun eğdirirdi. Ama artık ölümsüzler arasında bundan söz edemem: suçum çok büyük ve acıklı oldu, söylenecek gibi değil; aklın gösterdiği yoldan ayrıldım, bir ölümlüyle yattım: işte şimdi kemerimin altında bir çocuk taşıyorum.

1. Daha çok bilinen ve daha yeni olan bir efsaneye göre, Ganymedes'i bir kartal kaçırır.

«Gözlerini güneşin ışığına açar açmaz, ona derin göğüslü, dağlı Nymphalar bakacak; onlar bu yüce ve ilâhi dağda yaşarlar. Ne ölümlülerden ne de ölümsüzlerden sayılırlar; tanrıların azığı ile beslenip uzun bir ömür sürerler; tanrılarla birlikte korolar teşkil edip güzel güzel raksederler. Seilenlerle[1] gözü açık Argeiphontes şirin mağara diplerinde onlara aşkla sokulurlar. Nymphalar doğduğu zaman, insanları besliyen topraktan çamlar veya başları göğe yükselen meşeler biter; o güzel ağaçlar yüksek dağlarda boy salarlar, bütün heybetleriyle doğrulurlar, onlara «ölümsüzlerin mukaddes korusu» derler; ölümlüler, ellerinde demir, onları kesmeye kalkışmazlar. Ölüm saati gelince, o güzelim ağaçlar önce toprağın üzerinde kurumaya başlarlar; kabuk gövdelerinin etrafında bozulup gider, dallar dökülür. Onlarla beraber Nymphaların ruhları da güneşin ışığını terkederler. İşte çocuğunu yanlarına alıp onlar bakacak. Ben de — bunların hepsini ruhuna yerleştirmek istiyorum — dört yıl sonra oğlunla birlikte sana bir daha geleceğim[2]. O taze fidana bir bakınca, onu bir görünce seni sevinçler içinde bırakacak: tam bir tanrıya benziyecek; alıp hemen rüzgârlı Ilion'a[3] götüreceksin. Ama ölümlü insanlardan biri sana: «Oğlunu kemerinin altında taşıyan ana kimdir?» diye soracak olursa, sen ona, unutma, şöyle cevap vereceksin: «Bir konca gibi taze bir Nymphanın çocuğu olduğunu rivayet ediyorlar, diyeceksin, ormanların kapladığı bu dağlarda yaşıyan Nymphalardan birinin oğlu imiş.» Yok, çılgınca bir duyguya kapılarak, güzel çelenkli Kythereia'ya aşkla sarıldığını övüne övüne söylersen, Zeus gazaba gelerek seni tüten yıldırımıyle çarpacak. Sana söyliyeceğimi söyledim: sen bunu içinde tut, adımı anma; tanrıların öfkesinden sakın;»

Bu sözleri söyleyip bir sıçrayışla rüzgârların estiği göğe yükseldi.

Sağ ol, tanrıça, sen ki evleri güzel Kıbrıs'a hâkimsin. Senden başladım, artık başka bir *hymnos'a* geçebilirim.

HOMEROS

Tercüme eden: *Suat SİNANOĞLU*
Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Asistanlarından

---

1. Seilenler: Ormanlarda yaşıyan ilâhi varlıklar.
2. Bir *variante'a* göre çocuğu babasına Nymphalar getirir: «Cazibeli gençliğe erişir erişmez tanrıçalar alıp onu buraya getirecekler, sana oğlunu gösterecekler.»
3. Troia'ya

ÜÇ MEKTUP

I.

Lucius Annaeus Seneca[1] *pek büyük ölçüde meydana getirdiği eserlerle yalnız Lâtin edebiyat tarihinde yüksek bir yer tutmakla kalmamış, felsefe tarihinde de mevki almıştır. Seneca, oğlunu bir hatip ve bir devlet adamı yetiştirmek istiyen babasının arzüsu ile* rhetor'*ların belâgat derslerini takibettikten sonra, içten gelen bir sevgi ile İskenderiyeli Sotion, Attalos, Papirius Fabianus gibi Stoa mezhebine mensup veya Stoa ruhunu taşıyan, zamanın en değerli filozoflarını dinlemiş ve geniş bir felsefî kültüre sahibolmuştu. Sonraları da gerçekten sevdiği onu acı anlarında daima teselli eden felsefeden ayrılmamış ve bu alanda derin değilse de, geniş bir faaliyet göstermiştir. Çünkü Seneca yapıcı, kurucu bir filozof olmamakla beraber kendinden önce yaşamış üstatların izlerini körükörüne takibedenlerden de değildir. Bunu kendi de söyler (IX 6.1). Orta Stoa'nın akidelerini reddedip, İlk Stoa'nın esaslarına dönerek yeniden canlanan ve başlıca mümessilleri Phrygia'lı köle Epiktetos ile Roma İmparatoru Marcus Aurelius olacak olan yeni Stoa cereyanının ilk ve şuurlu tezahürlerini Seneca'da görürüz. Onun küçümsenmiyecek bir değeri de, eserleri kaybolmuş olan filozofların fikir ve nazariyeleri hakkında doğru bilgi edinmemize - Tullius Cicero gibi -- sağlam bir vasıta olmasından ileri geliyor.*

Tercümesini sunduğumuz ve konuları felsefe, bilgelik, fazilet olan XIV 2, XIV 1, IX 1 sayılı mektuplar Seneca'nın Ad Lucilium epistulae morales *(Lucilius'a ahlâki mktuplar) adiyle anılan eserinden alınmıştır. Aslında 20 kitap teşkil eden, fakat ancak 124 ü elimize geçen bu mektuplar Seneca'nın en tanınmış ve en olgun eseri, «görmüş geçirmiş, her türlü talihi denemiş, yüksek kültürlü bir Romalının dostlarına, çağdaşlarına ve sonra gelecek insanlara mânevi vasiyetnamesi» dir*[2].

Seneca Lucilius'una selâm eder.

Dostum Lucilius, hiç şüphe yok ki yaşamak bize ölmez tanrıların, iyi yaşamak ise felsefenin bir bağışıdır. Onun için, felsefeyi de gene tanrılar vermiş olmasalardı, muhakkak, iyi hayat hayattan ne kadar daha büyük bir nimetse, kendimizi o ölçüde tanrılardan çok felsefeye borçlu bilirdik. Felsefe bilgisini tanrılar kimseye vermemişlerse de ona erişmek imkânını herkese vermişlerdir; çünkü bunu da orta malı etselerdi, biz de bilge doğsaydık, bilgelik en iyi yönünü, yani talih vergisi olmaması vasfını kaybederdi. Evet, onun bütün değeri, güzelliği insana rasgele düşmemesinden, tam aksine insanın onu başkasından alamayıp yalnız kendine borçlu olmasından ileri gelir. Başkasının bağışladığı bir şey olsa, bizde hayranlık uyandıracak nesi kalır? Felsefenin bir tek işi tanrılık ve insanlık üzerine gerçeği bulmaktır. Adalet, sevgi, iman ve biribirlerine sıkı sıkı sarılıp bağlanmış olan bütün öteki faziletler di-

1. Hayatı için bakınız: Tercüme I. 5. 409
2. P. Hauck, L. Annaeus Seneca, Ausgewählte moralische Briefe - Berlin, 1927. s. 9.

zisi[1] ondan asla ayrılmaz. İnsanlar tanrıları saymasını, biribirlerini sevmesini, kuvvetin tanrılar elinde bulunduğunu, kendi aralarında ise ortaklık olduğunu felsefeden öğrendiler. Hırs cemiyeti parçalamadan ve zengin ettiği kimselerin dahi fakir olmasına yol açmadan önce, bu ortaklık, kimse el sürmeden, bir zaman devam etmiş. Çünkü insan, her şey elinde varken, kendi malı olmasını istemiş ve her şeyi elinden kaçırmıştır[2]. İlk insanlarla bunlardan doğanlar doğru yoldan şaşmıyarak, kendileri için hem önder hem kanun olan tabiata rıza gösteriyor, kendilerine daha iyi olanın hükmüne uyuyordu. Çünkü tabiat, düşkünü üstüne tâbi kılar: dilsiz sürülerin başında ya en iri, ya en ateşli hayvanlar bulunur; sığır sürülerinin başında cinsi bozuk bir boğa değil, vücudunun iriliği ve adalelerinin kuvveti ile bütün öteki erkek hayvanlardan üstün olan bir boğa gider; fil sürüsünü en heybetlisi yeder: insanlar için en yüksek olan şey en iyi olanıdır. İşte bunun için idareci, taşıdığı ruha göre seçilirdi, ancak iyiliği ile üstün olanı hâkimiyete geçiren kavimler de son derece bahtlı idiler: çünkü kendini ancak gerekene muktedir sayan, her istediğine muktedirdir.

İşte altın devri dedikleri o devirde idare, Poseidonios'a göre[3] bilgelerin elinde bulunuyordu. Bunlar biribirleri ile kapışmıyorlardı; zayıfı kuvvetlilerden koruyorlardı, lehte veya alehte söz söylüyor, faydalı ile faydasız olanı gösteriyorlardı. Bunların bilgeliği hükmettikleri kimselerin bir eksiği olmamasını sağlıyor, cesaretleri tehlikeleri uzaklaştırıyor, hayırseverlikleri kendilerine tâbi olanların refahını artırıyor, yükseltiyordu. Hükmetmek saltanat değil, vazife idi. Kimse kolunun kuvvetini, o kuvveti borçlu olduğu insanlara karşı denemiyordu; biri güzel güzel emir veriyor, ötekiler güzel güzel itaat ediyorlardı; pek itaat etmiyenlere hükümdar «memleketten çıkıp gideceğim» demekten daha ağır bir tehditte bulunmuyordu: bunun için kimsede kuvvete başvurmak isteği uyanmıyordu: esasen buna bir sebep de yoktu.

Fakat kötülük insan ruhuna yavaşça sokulup yerleşince hükümdarlık bir müstebit idare şeklini aldı: bunun üzerine bazı kurallar konmasına lüzum görüldü; bunları da başlangıçta bilgeler kurdular. Yurttaşlarına eşit haklar vererek Atina'nın temelini atan Solon, bilgelikleri ile tanınmış Yediler'dendi. Lykurgos o çağda yaşasaydı, o kutlu sayıya sekizinci olarak katılırdı. Zaleukos'un, Kharondas'ın kanunlarını da överler[4]. Bunlar hukuku, o zamanlar gelişmiş olan Sicilia'ya ve İtalya üzerinden Yunanistan'a

1. Seneca 66 ve 74 sayılı mektuplarında bütün faziletlerin esasen bir fazilet teşkil ettiğini söyler.
2. Karşılaştırınız: Rousseau, *Discours sur les origines de l'inégalité.*
3. Panaitios'un talebesi ve Cicero'nun hocası; Rodos'ta mektep açmıştı.
4. Solon (M. Ö. 640—548) verdiği yeni düzende asîllerle asîl olmıyanlar arasında bir fark gözetmiyordu. Lykurgos Sparta'lılara, Zaleukos ile Kharondas (M. Ö. VII. yüzyılın ortaları) Lokroililere ve Katana'lılara kanun vermişlerdi.

yaymak üzere, *forum*'da veya hukukçuların salonlarında değil, Pythagoras'ın çekildiği o sessiz, aziz yalnızlıkta öğrendiler[1].

Buraya kadar ben de Poseidonios ile beraberim; fakat günlük hayatta kullanılan sanatleri de felsefenin bulduğunu ileri sürmesine gelince, onun bu fikrine uyamam, işçiliği bu kadar şerefli sayamam. Posidonius: «Felsefe darmadağınık bir halde veya mağaralarda yaşıyanlara ya bir kayayı yahul ta bir ağaç gövdesini oymak sureti ile kendilerine çatı kurmasını öğretmiştir» der. Bence felsefe, oburlara fırtınadan bir zarar gelmesin diye, deniz istediği kadar coşsun kabarsın, ağızlarının tadını bilenler için ayrı ayrı balık sürülerini semizletecek limanlar bulunsun diye kapalı balık havuzlarını icat etmediği gibi, çatı çatı üzerine yükselten, şehir şehir yanına sıkıştıran yapı usullerini de icadetmiş değildir. Sen ne dersin? insanlara sürgü, anahtar gibi her türlü hırs alâmetlerini kullanmayı felsefe mi öğretmiştir? Böyle üst üste binmiş, içinde oturduğumuz zaman bize bu kadar büyük tehlike teşkil eden bu yapıları başımız üzerine felsefe mi dikti? gelişi güzel vasıtalarla barınmak, işçiye, ustaya başvurmadan, kolayca, tabiî bir sığınak bulmak işten miydi sanki? Sen beni dinle: o ünlü bahtiyarlık devri henüz mimarlar yokken gelip geçmiş.

Dört köşe kereste kesmek, testereyi titremez elle çizgi üzerinden yürütüp lâta biçmek, süs, ziynet hevesiyle doğmuş şeylerdir, «çünkü ilk insanlar tahtayı kama ile şahrem şahrem yararlardı»[2]. Evet, o zamanlar evlerde, içinde ziyafetler çekilecek yemek odaları hazırlanmazdı, altınla ağırlaşmış tavanları tutmak üzere çam veya köknar ağaçları mahalleleri titreten uzun araba kafileleri ile şehre götürülmezdi; kulübeyi her iki yandan dikilmiş çatal dayaklar desteklerdi. Üzerine sık çalı çırpı ve dal budak yığılır, bir meyil verilirdi; böylece en şiddetli yağmurlar bile akıp gidecek yol bulurdu. O çatılar altında kaygısız otururlardı. Samandan bir dam hür insanları barındırırdı; şimdi mermer ve altın tavanlar altında bir köle sürüsü yaşıyor.

Bu noktada da Poseidonios'tan ayrılıyorum: gûya işçi aletlerini bilgeler düşünüp bulmuşlar. Bu gidişle «canavarları ilmikle yakalamasını, kuşları ökse ile aldatmasını, büyük ormanları köpeklerle sarmasını» da bilgeler sayesinde «bulduğumuzu»[3] ileri sürecek. Bütün bunları insanların bilgeliği değil, kurnazlıkları bulmuştur. Şu noktada da ondan ayrılıyorum: o der ki, ormanın yangınlarından kızışan toprak, yer yüzünün hemen altında bulunan maden damarlarını eritip dışarı atınca, bilgeler demir ve bakırı bulmuşlar. Böyle şeylerle kim uğraşırsa, o bulur. Önce çekiç mi yoksa

1. Pythagoras M. Ö. 580—570 yılları arasında doğmuştur. Onun din ve siyaset alanında meydana getirdiği büyük değişikliklere kapılarak Seneca burada zamanları karıştırmış.
2. Vergilius, *Georgica* I. 144.
3. Vergilius, *Georgica* I. 139/140.

kıskaç mı kullanıldığı meselesi de bana, Poseidonios'a göründüğü kadar ince görünmüyor. Her ikisini de geniş ve yüksek kafalı biri değil, uyanık ve keksin zekâlı, vücudu bükük ve ruhunun gözlerini yere dikmiş her hangi bir insan bulmuştur.

Bilge kolay yaşayışlı idi. Niçin olmasın? Devrimizde dahi bilge mümkün olduğu kadar engelsiz yaşamak arzusundadır. Sorarım sana: hem Diogenes'e, hem de Daidalos'a[1] hayranlık duymak kabil mi? Sence hangisi bilgedir? Sürgüyü icadeden mi, yoksa avucunun oyuğunda su içen bir çoçuğu görünce beğenerek: «Aptal gibi bunca zaman lüzumsuz yük taşımışım!» deyip torbasından çıkardığı çanağını kıran, bir fıçı içine girip orada yatan kalkan insan mı? Nihayet sence bugün kim daha bilgedir? Safran yağını gizli borularla ta yükseklere nasıl fışkırtacağını bulan, havuzları suların birden akması ile doldurup boşaltan ve yemek odalarının döner tavanlarını, biri biri ardından başka başka manzaralar gösterecek ve getirilen her yemeğe göre kaplaması değişecek şekilde düzenliyen mi, yoksa başkalarına da kendilerine de tabiatın çetin ve güç hiçbir şey emretmediğini, mermerciler, başka işçiler, ipek ticareti olmasa da bizim bir çatımız, bir giyeceğimiz bulunacağını, yeryüzünde bulunan şeylerden memnun olursak ihtiyaçlarımızı karşılayacak en lüzumlu şeylerimiz var sayılacağını gösteren insan mı? İnsanlar bunun sözlerine kulak verecek olurlarsa, kendileri için askerin de aşçının da lüzumsuz olduğunu göreceklerdir.

Vücutlarına hizmet etmekten kurtulmuş olanlar bilge, yahut hiç değilse bilgeye benzer insanlardı. Zarurî şeyler küçük bir gayretle elde edilebilir; biz zevkımız uğruna güçlük çekeriz. Tabiata uyarsan, işçiyi aramazsın. Tabiat bağlı olmamızı istememiştir; ihtiyaçlarımızı karşılamıştır. Ama «çıplak bir vücut soğuğa dayanamaz» diyeceksin. Ne demekmiş? Vahşi hayvanların ve başka mahlûkların postları insanı soğuktan pekâlâ koruyamaz mı? Birçok kabîleler vücutlarını ağaç kabukları ile örtmüyor mu? Kuşların tüylerini giyecek yapmak üzere dokumuyorlar mı? Bugün İskitlerin büyük bir kısmı da dokunuşa yumuşak gelen, fakat rüzgârların geçmediği tilki ve fare derileri giyinmiyor mu?

«Ama yaz güneşinin sıcaklığını gidermiye koyu gölge lâzımdır.» Ne demekmiş? İlk çağlardan beri ya zamanın yıpratıcı tesiri, yahut başka herhangi bir sebeple oyuk mağaralar haline girmiş kuytu yerler yok mudur? Ne demekmiş? İnsan kamış ve deynek gibi rasgele şeyleri eli ile hasır şeklinde örüp bir değeri olmıyan çamurla sıvamamış mı? Bir çatı kurup, sazlarla, ormanlarda yetişen başka şeylerle örtmemiş mi? Yağmur suyu meyilden akıp gittiğinden kışı da kaygısız geçirmez mi imiş? Ne demekmiş?

1. Diogenes: meşhur köpeksi filozof (M. Ö. IV. yüzyıl). Daidalos: Labirinthos'u kuran efsanevî mimar; doğramacılığı icadetmiş derlerdi.

Syrt'lerde[1] yaşıyanlar yeri kazıp gizlenmezler mi? Güneşin her şeyi kasıp kavurduğu o yerlerde sıcağı önlemiye elverişli, insanı gerçekten koruyabilecek birşey vardır: kupkuru toprağın ta kendisi.

Tabiat, öteki mahlûklara kolay bir yaşayış vermişken, yalnız insana ancak birçok sanatların yardımı ile yaşamak imkânını verecek kadar düşmanca davranmamıştır. Bize böyle bir yük yüklememiştir: hayatımızın devamı için güçlüklere katlanarak araştıracağımız hiçbir şey yoktur. Hazıra doğmuşuzdur; ancak biz kendimiz, kolayca sağlanan şeylerden usandığımız için, her şeyi kendimize güçleştiriyoruz. Bir çatı veya barınacak bir yer, vücudumuzu ısıtmak için giyecek, yiyecek, hasılı sağlanması bugün büyük bir iş teşkil eden her şey, bir zaman el altında, parasız, az bir gayretle elde edilir şeylerdi: çünkü her şeyin kullanılışında gözetilen ölçü ihtiyaca bağlı idi. Bunların kıymetli, göz alıcı, birçok büyük sanatlar vasıtasiyle sağlanmaya lâyık şeyler olmasına sebep hep biziz. Tabiat aradığını kendi verir.

Tabiatten süs, ziynet ayrılmıştır, o heves ki işi gücü kötülüğe el uzatmaktır; kendi kendini kışkırtmadık gün geçirmez: hem de yüzyıllardan beri gelişmektedir. İlkin yalnız lüzumsuz, sonraları aykırı şeylere arzu duymaya başlamış, sonunda da ruhu vücuda bağlayıp, tam mânasiyle onun zevkına köle etmiştir. Şehrin her köşesine giren, onu gürültüye boğan şu sanatler hep vücut için iş görüyorlar; bunlar, bir zaman köle muamelesi görürken, şimdi efendi imiş gibi her şeyi hazır buluyor. İşte şurada dokumacıların, burada demircilerin, daha ilerde güzel kokular kaynatanların dükkânları; beride gevşek vücut hareketleri, gevşek ve kesik kesik ezgiler öğretenlerin salonları... Çünkü arzulara zarurete göre sınır çizen o tabiî ölçü artık ortadan kalkmıştır. Artık yalnız lâzım olduğu kadar istemek kabalık, sefilliktir.

İnanılır şey değil, dostum Lucilius; bilsen, söz söylemekten doğan haz büyük adamları bile doğrudan nasıl uzaklaştırıveriyor! İşte, zannıma göre felsefeye büyük emeği dokunmuş olanlardan biri, Poseidonios, önce ipliğin nasıl büküldüğünü, yumuşak ve dağınık bir maddeden nasıl çekildiğini, sonra ağırlıklar takılarak tezgâha nasıl düz bir çözgü gerildiğini, her iki yandan çeken ipliklerin sertliğini gideren atkının nasıl aradan atıldığını, *spatha*[2] vasıtasiyle nasıl toplanıp eklendiğini anlatmak isterken, dokumacılığı da bilgilerin icadettiğini söylüyor. Söylüyor, ama sonraları daha ince bir dokuma usulü bulunduğunu unutmuş; bu usule göre «tezgâh direkleri üstüvane ile biribirine bağlanır, çözgüyü değnek ayırır, sivri mekiklerle aradan atkı atılır; sonra bunu geniş tarağın kesik dişleri döver»[3]. Ya zamanımızın tezgâhlarını, bir şeyi örtmeye yaramıyan, vücudu

1. Kartaca ile Kyrene arasındaki iki körfez.
2. Tarak vazifesini gören yayvan tahta parçası.
3. Ovidius, *Metamorphoses* VI 55—58.

değil, ayıbı bile örtmeye yardımı olmıyan kumaşların dokunduğu tezgâhları görseydi! Sonra çifçilere geçiyor ve hep o belâgatle, toprağın daha yumuşak olup köklere daha kolaylıkla açılması için tekrar tekrar sapanla nasıl yarıldığını, bunun üzerine nasıl tohum saçıldığını, alttan gelişigüzel biterek mahsulü boğacak yabani otların nasıl elle toplandığını anlatıyor: «Bu da bilgelerin eseridir» diyor. Sanki bugün dahi ziraatçiler tarlaların verimini artıracak birçok yeni vasıtalar bulmuyorlarmış gibi...

Bununla da kalmayıp, bilgeyi ekmekçiliğe kadar düşürüyor. Nitekim bilgenin, tabiatı örnek alarak, nasıl ekmek yapmaya başladığını anlatır: «Ağza alınan buğday sert dişlerin birbirine sürtmesiyle parçalanır; arada dökülen, dil vasıtasiyle gene dişlere götürülür; sonra, boğazdan kolayca kayıp geçmesi için, tükürükle karışır. Mideye varınca, orada onun usaresi sayesinde hazmolur; nihayet vücuda geçer. Bunu örnek alarak bir bilge sert taş üzerine taş koymuş. Tıpkı dişler gibi, bunların da oynamaz kısmı öbür kısmın hareketini bekler; iki taş arasında taneler kırılır. Böylece, toz haline gelinceye kadar, taneleri öğütmüş. Sonra una su katmış, yuğura yuğura hamuru ekmek şekline sokmuş. Ekmeği de ilkten sıcak kül ve kızgın kiremitle pişirirlermiş; zamanla fırınlar ve harareti isteğe göre ayarlamak imkânını veren başka usuller bulunmuş». Az kalmış, kunduracılığın icadını da bilgelerden bilecekmiş.

Bütün bunları, evet, akıl bulmuştur, ama emeli fazilet olan akıl değil; yani bunlar insanın icadıdır, ama bilge insanın değil. Tanrı için, söyle: nehirleri, denizleri aştığımız gemilere de rüzgârların hızını toplıyacak yelkenler uydurmuş, geminin yolunu sağa sola çevirecek 'dümeni takmış değil miyiz? Örnek balıklardan alınmış: onlar kendilerini kuyrukları ile idare eder, onu her iki tarafa hafifçe oynatmakla hızlarına yön verirler.

«Bütün bu sanatları bilge bulmuştur; fakat bunları, kendisinin uğraşmasını gerektirecek kadar önemli görmediğinden, seviyece alçak olan işçilere bırakmıştır» der. Hayır, bu sanatları, bunlarla bugün dahi uğraşanlardan başka kimse düşünüp bulmuş değildir. Nihayet bazı şeylerin bizim çağımızda meydana çıktığını pek iyi biliyoruz: meselâ yarı şeffaf tabakalar sayesinde bol ışık aksettiren pencereler, hamam kubbeleri, harareti etrafa yayıp bir yerin hemalt, hem de üst kısmını bir derecede ısıtacak boruların duvar içinden geçirilmesi. Tapınakları, evleri ışıldatan mermerlerin ne diye sözünü açayım? Revakların, bütün milleti içine alabilecek yapıların dayandığı yuvarlak, perdahlı taş külçelerinden, ne kadar çabuk olursa olsun, ağızdan çıkan sözleri toplıyan, eli dilin hızına yetiştiren kısa yazı usulünden niçin söz açayım?

Bunlar en aşağılık kölelerin buluşlarıdır: bilgeliğin yeri daha yüksektir; o, el marifeti öğretmez: ruhun hocasıdır. Onun neler meydana getirdiğini,

neler yaptığını söyliyeyim mi? Çirkin çirkin vücut hareketlerini, nefesin boruya veya zurnaya girip çıkarken veya geçerken ses olması ile meydana gelen çeşit çeşit nağmeleri öğretmez. Silâh, sur, savaş aleti tertip etmez, sulh ve sükûna destek olur, bütün insanları birleşmeye çağırır. Hasılı günlük ihtiyaçlar için kullanılacak aletlerin yapıcısı değildir. Ona niçin böyle mânasız şeyler yüklüyorsun? Bilgelik hayatın yaratıcısıdır. Öteki sanatlar da kendi hâkimiyeti altındadır; çünkü hayat neye tâbi ise, hayatın süsleri de o şeye tâbidir: kısaca, bahtiyarlığı hedef bilir; ona götürür, ona doğru yol açar. Gerçekten kötü ile görünüşte kötü olanı gösterir: boş gururu kafadan söküp atar: özsüz, sırf görünüşten ibaret büyüklüğü ezer, yerine sağlamını verir: büyüklükle şişkinlik arasındaki farkı bilmemize müsaade etmez: bütün tabiat ve kendi tabiatı hakkında bilgi verir. Tanrılar nedir? nasıldırlar? yeraltı dünyası nedir? *lar* ve *genius*[1] dediğimiz nedir? ikinci bir tanrı şekline göçen ölmez ruhlar nedir? yerleri neresidir? işleri, kudretleri, istekleri nedir? bilgelik işte bu soruları aydınlatır. Bu öğretmeleri sayesinde insanlara bir taşra dini değil, bütün tanrıların koca tapınağı, kâinatın ta kendisi açılır: insan aklı bunun hakiki hayalini, hakiki çehresini sezer: gözlerimiz ise böyle büyük manzaralar karşısında kör gibidir. Sonra her şeyin menşeine, bütüne katılmış olan ebedî usa ve her bir şeyi kendine göre şekillendiren özün kudretine geçer[2]. Bunun üzerine ruhun nereden hâsıl olduğunu, ne kadar zaman ve nerede bulunduğunu, kaç kısıma ayrıldığını araştırır. Daha sonra da fizikten metafiziğe geçerek ruhun gerçeklik delillerini sayıp döker: bundan sonra hayatın veya sözün şüpheli taraflarının nasıl ayırdedileceğinden söz açar: çünkü hayatta da, düşünmede de sahte doğruya karışmış bir haldedir.

Şunu demek istiyorum ki, Poseidonios'un sandığı gibi, bilge o sanatlardan el çekmiş olamaz: onlara hiç yanaşmış mıdır ki el çekmiş olsun? Çünkü ilelebet kullanılmıya lâyık olmıyan bir şeyi icat edilmiye lâyık saymış olamaz. Bırakacaksa, almazdı.

«Dönerek çanak çömleğe şekil veren çömlekçi çarkını Anakharsis[3] bulmuştur» der. Sonra, bu çömlekçi çarkına Homeros'ta raslandığından[4] efsanenin değil, o mısraların sahte olduğuna hükmetmeyi tercih eder. Ben ise, bu çarkın mucidi Anakharsis'tir demiyorum. Fakat, o bulmuş ise, bir bilge

1. *Lar:* aileyi koruyan ocak tanrısı: *genius:* her insanı doğumundan beri gözeten, onun sevinç ve üzüntülerini paylaşan ve onunla beraber kaybolan tanrı.

2. Seneca, 53. mektubun sonu: İnsanın tanrılara gitmesine mi şaşıyorsun Tanrı insanlara gelir, hattâ onların içindedir. Tanrısız fazilet yoktur. Onun tohumları (= tanrı özü) insan vücuduna saçılmıştır; bunlar iyi ele düşerse, menşeine benzer olarak gelişir ona eşit yemişler verir; kötü el ise, tıpkı kısır ve bataklık arazi gibi, onları boğar ve mahsül yerine kötü otlar yetişir.

3. Kroisos ve Solon devrinde yaşamış İskit filozofu; Yedi Bilgeler arasında sayarlar.

4. Homeros. *İlias,* 600 ve ss.

bulmuş demektir: ama bilge olduğundan değil. Bilgeler birçok şeyler yapmazlar mı? Yaparlar, ama bilge olduklarından değil, insan olduklarından. Çok iyi koşan bir bilge düşün: koşuda herkesi geçecek; ama bilge olduğundan değil, iyi koşucu olduğundan. Cama, usta bir elin zor işliyebileceği birçok şekilleri nefesi ile veren camcıyı Poseidonius'a göstermek isterdim. Bunlar artık bilgeyi bulamadığımız bir çağın buluşlarıdır.

«Demokritos[1] yavaş yavaş meyleden taşların kavsini orta taşa bağlamak sureti ile kemeri icat etmiştir» der. Ben bunun yanlış olduğunu söyliyeceğim. Çünkü ister istemez Demokritos'tan önce köprü de kapı da vardı; bunların üst kısmı ekseriya bir kavis teşkil eder. «Üstelik, fil dişini yumuşatma usulünü de, pişirilmiş bir taşı zümrüde çevirmek usulünü de — ki bugün dahi işe elverişli taşlara bu şekilde renk verilmektedir - Demokritos'un bulduğunu unuttunuz.» Bunları isterse bir bilge bulmuş olsun: bilge olduğundan bulmuş değildir ki! Çünkü hiç de uslu akıllı olmayan kimselerin ya aynı şekilde ya daha büyük maharet ve el alışkanlığı ile yaptığını gördüğümüz birçok şeyleri bilge de yapar.

Bilgenin neler üzerinde araştırmalara giriştiğini, meydana neler çıkardığını mı soruyorsun? Her şeyden önce, öteki canlılar gibi tanrılığa geç nüfuz edebilen gözlerle kavramak istemediği tabiatı; sonra her şeyi yönelten hayat kanununu; daha sonra insana yalnız tanrıları tanımasını değil, onlara uymasını da, her başa geleni bir vazife bilmesini de öğretmiştir. Yanlış inançlara kapılmasına engel olmuş, her şeyin gerçek değerini kestirmiş, dikkatle ölçmüştür. Pişmanlıkla katışmış zevkleri reddetmiş, her zaman haz verecek nimetleri övmüş ve bahtiyarlığa ihtiyacı olmıyanın en bahtlı, kendine hâkim olanın ise en hâkim kimseler olduğunu apaçık bir şekilde göstermiştir. Yurttaşı yurt dışına, tanrıları kâinat dışına atan, zevka fazilet bağışlayan felsefeyi değil[2], ancak fazileti nimet sayan ve insanın veya talihin bağışları ile kazanılmayan, değeri hiçbir değer karşılığı ile elde edilememesinde olan felsefeyi söylüyorum.

Bu felsefenin, henüz sanatlar nedir bilmiyen, aletlerin kullanıla kullanıla öğrenildiği o kaba devirde mevcut olduğunu hiç sanmıyorum; gene tamahkârlık, ziynet hevesi insanları ortaklıktan yağmaya sürmeden önce, tabiatın verdiği nimetler karmakarışık kullanılmak üzere el altında bulunduğu o bahtlı çağda yaşıyanlar, bilgenin yapacağını yapıyordu iseler dahi, bilge değildiler. Doğrusu kimse insanlar için bundan daha iyi bir duruma hayranlık duyamaz, bir tanrı ona dünyaya düzen, insanlara ahlâk vermek imkânını bağışlasa, o ilk çağlarda mevcut olduğunu duyduğumuz düzenden başka bir şey tavsiye edemez. O zamanlar « . . . . çifçiler tarlaları işlemiyordu:

1. Sokrates'in çağdaşı: atomlar nazariyesini bulmuştur.
2. Epikuros'un sistemini kastediyor.

araziyi işaretlemek veya bir sınırla bölmek olmazdı; her şey ortaya yığılıyordu; toprak, kimse aramadan, kendi kendine her şeyi daha bol yetiştiriyordu»[3].

O insanlardan daha bahtlısı var mıdır? Tabiattan hep birden istifade ediyorlardı. O, bir ana gibi, hepsini korumaya yetişiyordu: bu umumi varlığı kaygısızca paylaşmak demektir. Onlara niçin ben insanların en zengini demiyeyim? Aralarında bir yoksul bulamazdın. Çok iyi düzenlenmiş olan o duruma tamahkârlık hücum etti ve şunu bunu çekip almak, kendine mal etmek isterken, her şeyi başkasının eline verdi, hadsiz bir alandan daracık bir köşeye büzüldü: yoksulluğa yol açtı ve çok şeyler istemekle her şeyi kaybetti. Şimdi varsın kaybettiğini tekrar elde etmeye uğraşsın, varsın komşusunu para kuvveti veya zorbalıkla kovarak tarlalarına tarlalar eklesin, varsın arazisini eyaletler üzerine yaysın ve uzun bir yolculuktan sonra «bunlar benim mülkümdür» desin; sınırları ne kadar genişletirse genişletsin, gene eski hale dönemiyeceğiz. Ne etsek, nafile: çok şey elde ederiz, ama her şey elimizde idi. Toprak bile, işlenmediği halde, daha verimli ve biribirini yağma etmeye kalkışmıyan kavimlerin istifadesine yetecek kadar cömertti. Tabiat meydana ne getirdi ise, onu bulmakla bulur bulmaz başkasına göstermek bir derecede zevkli idi. Kimsenin fazlası eksiği yoktu: birlik olup paylaşırlardı. Kuvvetli henüz zayıfın üzerine el atmamıştı; tamahkâr, kendisi için mal ayırıp gizliyerek, başkalarını en lüzumlu şeylerden dahi mahrum etmemişti: insan kendi kadar başkaları için de kaygılanıyordu. Silâhlar işlemiyordu, insan kanına bulaşmamış eller bütün husumetlerini vahşi hayvanlara çevirmişlerdi. Sık bir ormanın güneşten koruduğu, kışın veya yağmurun şiddetine karşı basit bir kulübede, dal yaprak altında barınıp yaşıyan insanlar iç çekmeksizin, sakin geceler geçiriyorlardı. Tasa bizi erguvan örtülerimiz altında döndürüp duruyor, en sivri iğneleriyle iğneliyor. Halbuki sert toprak onlara ne yumuşak bir uyku veriyordu! Başları üzerinde işlenmiş tavan kaplamaları yoktu, ama onlar açıkta yatarken, yıldızların gecelerin o güzel manzarası, kâinatı sessizce sürükliyrek dönen gök, üzerlerinden kayıp geçiyordu. Sarayların en güzeli gece gündüz gözleri önünde idi. Göğün ortasından meyleden, gizli iken gene doğan burçları hazla seyrediyorlardı. Öyle geniş bir alana serpilmiş bu seyre değer şeyler arasında dolaşmak hiç hoşa gitmez mi? Siz, halbuki, damınız çatırdadıkça ürker, boyalı duvarlarınızdan bir gürültü çıkarsa, şaşkın şaşkın kaçışırsınız. Onların şehirlere benzer evleri yoktu. Esinti, açıkta serbestçe esen bir rüzgâr, bir kayanın veya bir ağacın hafif gölgesi, berrak pınarlar, sedde, künke, her hangi bir zoraki yola uyarak ne olduğu

3. Vergilius, *Georgica* I, 125—128.

artık anlaşılamıyan değil, istediği gibi akan çaylar, sade güzel çayırlar: bunlar arasında köylü eli ile sıvanmış bir kır evi. Tabiata uygun barınak işte bu idi: ne evlerinden, ne de evlerini kaybetmekten korkuyor, güzel güzel oturuyorlardı; şimdi ise çektiğimiz korkuların en büyük kısmına sebep damlarımızdır.

Ama hayatları ne kadar güzel, ne kadar hilesiz olursa olsun, o adamlar bilge değildiler; çünkü o zamandan beri bu adın pek büyük mânası vardır. Fakat yüksek ruhlu, tâbir caizse, hemen tanrılardan doğma insan olduklarını inkâr edemem: çünkü dünyanın daha yıpranmadan yarattığı, her halde daha iyi olmalı. Fakat hepsi bizden sağlam yapılı, işe dayanıklı oldukları halde, hepsi de mükemmele erişmiş insan değillerdi. Çünkü fazileti tabiat vermez: iyi olmak bir hünerdir. Evet, onlar toprağın çamuru dibinde altın, gümüş, şeffaf taşlar aramazlardı, dilsiz mahlûklara da henüz kıymazlardı; insan insanı, hiddete kapılarak veya korkarak değil, yalnız seyretmek maksadiyle öldürmekten çok, ama çok uzaktı. Elbiseleri henüz boyanmıyor, altını işlenmiyordu: hattâ altın da henüz çıkarılmıyordu. Ne diyeyim? bilmediklerinden suçsuzdular. Çünkü bir suçu işlemesini bilmemekle o suçu işlemek istememek arasında pek büyük bir fark vardır. Onlarda adalet, görgü, itidal, cesaret yoktu: ancak bu faziletlerin birer benzeri vardı. Fazilet ancak terbiye görmüş, işlenmiş ve devamlı çalışma ile yüceltilmiş bir ruhta bulunabilir. Biz bunun için, fakat bunsuz doğarız; en iyilerimizde dahi işlenmeden önce, faziletin yoğurulacağı madde vardır, faziletin kendisi yoktur. Sağ ol.

II

Seneca Lucilius'una selâm eder.

Faydalı, hattâ bilgelik yolunda ilerlemek istiyen için zaruri bir şey arzu ediyor, felsefeyi, yani onun koca vücudunu uzuvlara ayırıp bölmemi istiyorsun: çünkü bir bütünü kısım kısım ele alırsak, daha kolaylıkla anlar, öğreniriz. Keşke, nasıl bütün kâinat gözümüz önünde beliriyorsa, felsefe de—tıpkı kâinatın manzarası gibi—bütün olarak karşımıza çıksa! Şüphesiz biz fâniler asıl büyük olan şeyleri bilmediğimiz için büyük sandığımız şeyleri artık unutur, ona kapılır, ona hayranlık duyardık. Fakat buna imkân olmadığından, kâinatın sırlarını sezmek için yaptığımız gibi, felsefe üzerinde de durup düşünmek gerektir. Gerçi bilgenin ruhu onu bütün büyüklüğü ile kavrar, insan gözünün göğü gördüğü hızla onu görür, ama etrafımızdaki kalın sisi yarmaya muhtaç olan çok kısa bir mesafede gözlerimiz görmez olan bizlere — henüz bütünü kavrıyacak durumda olmadığımız için—her kısım birer birer gösterilirse, işimiz kolaylaşmış olur.

Bunun için istediğini yapacak, felsefeyi bölümlere ayıracağım; ama ufalıyacak değilim. Çünkü parça parça etmek değil, bölmek fayda verir. Nitekim gerek en büyük, gerekse en küçük şeyleri kavramak güçtür. Halk oymaklara, ordu bölüklere ayrılır. Fazla büyümüş ne varsa, kısımlara ayrıldığı takdirde daha kolaylıkla tanınır; fakat, dediğim gibi, bu kısımların sayısız ve küçücük olmaması şarttır; çünkü hiç bölünmemiş olmakla fazla bölünmüş olmanın kusur derecesi birdir; böylece parçalanıp toz haline gelmiş bir şeyin de ne olduğu kolay kolay anlaşılamaz.

Şimdi, istersen, ilk olarak sana bilgelikle felsefe arasındaki farkı söyliyeyim. Bilgelik, insan aklının ne yüksek nimetidir; felsefe ise bilgelik sevgisi, bilgeliğe emel beslemedir. Biri ötekinin varmış olduğu yere doğru gider. *Felsefe*'nin mânası aşikârdır: neyin sevildiğini kelimenin kendisi gösteriyor[1]. Bazıları bilgeliği tanrılar ve insanlar dünyası hakkında bilgi olarak tarif etmişlerdir. Bazıları da bilgelik tanrılar ve insanlar dünyasını sebepleri ile bilmektir, derler. Bu ilâve bana lüzumsuz geliyor, çünkü sebepler tanrılar ve insanlar dünyasının bir kısmını teşkil eder. Felsefeyi de türlü türlü tarif edenler olmuştur. Felsefe için kimi fazilete erişmek emelidir, kimi aklı doğru yola çevirme emelidir; bazıları da felsefe doğru muhakeme arzusudur, demiştir. Herkesçe kabul edilen birşey varsa, o da felsefe ile bilgelik arasında bir fark olduğudur. Nitekim arzu edilenle arzu eden bir olamaz: tamahkârlıkla para arasında — biri ister, öbürü istenir — bir fark olduğu gibi felsefe ile bilgelik arasında da bir fark vardır: çünkü bilgelik felsefenin sonucu ve mükâfatıdır: biri gider, öbürüne gidilir. Bilgelik Yunanlıların *sophia* dedikleri şeydir. Biz Romalılar, şimdi *philosophia* kelimesini kullandığımız gibi, bir zaman o kelimeyi de kullanırdık. Bunu, eski *togata*'larla[2] Dossennus'un anıdı üzerinde *Hospes, resiste et sophiam Dossenni lege*[3] diye okunan yazı gösteriyor.

Felsefe fazilete erişmek emeli olup biri aradığı, öbürü ise arandığı halde, bizim filozoflardan bazıları bu ikisini biribirinden ayırmak imkânı olduğunu akıllarından geçirmemişler: çünkü faziletsiz felsefe olmıyacağı gibi, felsefesiz fazilet de olamaz. Felsefe fazilete erişmek emelidir, ama ona fazilet yolundan gidilir; fazilet, nasıl fazilete arzu duyulmadan olmazsa, fazilete duyulan arzu da faziletsiz olamaz. Bu, bir şeyi uzaktan vurmak istemiye benzemez: nişancı bir yerde, hedef başka bir yerdedir. Şehre götüren yola da benzemez: yol şehrin dışındadır. Halbuki fazilete fazilet yolu ile varılır; felsefe ile fazilet biribirine sıkıca bağlıdırlar.

1. Yunanca «philosophia», «bilgelik sevgisi» demektir.
2. *Togata*, konusu Roma muhitinden alınmış komedia nevidir.
3. «Yolcu, dur! Dossennus'un *sophia*'sını oku.» Dossennus, Atellana tiyatro oyunlarında çok kere bilgeye çıkan «maske» olsa gerek.

Felsefenin üç bölümü, yani ahlâk, tabiat, mantık bölümleri olduğunu pek çok ve en büyük filozoflar söylemiştir. İlki ruha sükûn verir; ikincisi tabiatı gözetler, araştırır; ücüncüsü kelimelerin hususiyetlerini, cümle kuruluşundaki bağları, sahtenin gizlice doğrunun yerine geçmesine engel olan muhakemeyi ele alır. Fakat felsefeyi daha az ve daha çok kısımlara bölenler de yok değildir. Gezimcilerden bazıları dördüncü olarak devlet felsefesini ilâve etmişlerdir; çünkü onlarca bu da kendine öz bir öğrenime muhtaçtır ve başka bir alanla uğraşır. Bazıları bunlara bir de «ekonomik» dedikleri kısmı ilâve etmişlerdir ki bu da servet kullanma bilgisidir. Bazıları ise hayat tarzlarına da yer ayırmışlardır. Fakat hep o ahlâk kısmında bunların da yeri vardır. Halbuki Epikuros'u takibedenler felsefenin yalnız iki bölümü olduğu fikrindedirler: tabiat ve ahlâk bölümleri; mantığı bir yana atmışlardır. Fakat sonra, hakikatle karşı kaşıya gelip şüpheli şeyleri ayırt etmek, doğrunun görünüşü altında gizlenen sahteyi açığa vurmak zorunda kaldıkları zaman, onlar da başka bir adla, hüküm ve kuralı diye mantığa yer vermişlerdir: fakat bunu tabiat kısmının bir ilâvesi sayarlar. Kyrene filozofları tabiat bölümü ile mantığı kaldırmışlar, sadece ahlâk bölümünü bırakmışlardır; fakat bunlar da bir yana attıklarını başka bir şekilde tekrar alıyorlar; nitekim ahlâk kısmını beşe bölerler: ilki kaçınacağımız ve arayacağımız şeyler üzerinde, ikincisi teessürler, üçüncüsü hareketler, dördüncüsü sebepler, beşincisi deliller üzerinde durur. Sebepler tabiat kısmına, deliller ise mantık kısmına girer. Khios'lu Ariston[1] tabiat kısmiyle mantığın yalnız lüzumsuz değil, biribirine zıt şeyler olduğunu da ileri sürmüştür. Bıraktığı biricik ahlâk kısmını da sınırlamıştır; netekim ihtarların bulunduğu kısmı kaldırmıştır; bunlar filozofa değil, terbiyeciye düşen işmiş. Sanki bilge bütün insanların terbiyecisi değil de başka bir şeymiş!

Hasılı mademki felsefe üç kısma ayrılmıştır, ilk olarak ahlâk kısmına bir düzen vermeye başlıyalım. Bunu da gene üçe ayırmışlardır; öyle ki birincisi herkese kendininkini veren ve her şeyin değerini kestiren tetkik ve hükümdür; son derece faydalı bir şey; çünkü her şeye değerini verebilmek kadar zarurî ne vardır? İkincisinin konusu arzu, üçüncüsününki hareketlerdir. Bir insan ilk olarak bir şeyin ne değerde olduğunu kestirmeli, sonra düzenli ve ölçüyü aşmıyan bir arzu duymalı, üçüncü olarak da bu arzusiyle hareketi arasında bir ahenk olmasını sağlamalı ki sonunda bütün bu şeyler de kendi kendine uyabilsin. Bu üçünden her hangi birinin eksik olması ötekilerini de karmakarışık eder. Netekim duyduğun arzuda bir aşırılık varsa, bir şeyin değerini kestirmiş olman neye yarar? Harekete geçtiğin vakit, tam zamanını görmez, bir şeyi ne zaman nerede ve nasıl

1. Khios'lu (Sakızlı) Ariston, Zenon'un (331—224) talebesidir.

yapacağını bilmezsen, taşkın arzuları bastırmış olup hırslara hâkim olman neye yarar? Çünkü bir şeyin yüksekliki derecesini ve değerini bilmek, tam zamanını seçebilmek, arzulara hâkim olup yapacağımız şeylere doğru yıkılmak değil, sadece gitmek başka başka şeylerdir. Demek oluyor ki, ancak hareket arzuyu terketmedikce, arzu da her bir şeyin arzu edilmeye lâyık olduğu derecede, onun değerine göre gevşek veya şiddetli olarak duyuldukça hayat tezatsız, uygundur.

Felsefenin tabiat kısmı fizik ve metafizik olarak ikiye ayrılır. Her iki kısım da—tâbir caizse — kademe kademedir. Cisimler bölümü, meydana getiren ve meydana gelen diye ayrılır. Meydana gelen unsurlardır. Unsurlar kısmı da kimine göre basittir, kimine göre de maddeye, her şeyi harekete getiren sebebe ve unsurlara ayrılır.

Artık felsefenin mantık kısmını bölmem kaldı. Her söz ya devamlıdır, ya cevap verenle soran arasında paylaşılır. Birine «dialektik», ötekine «rhetorik» derler. «Rhetorik» sözlerle, fikirlerle ve bunların düzeniyle meşgul olur. «Dialektik» ise iki kısımdır: biri kelimeler, öteki mânalar kısmı, yani söylenen şeylerle bunları ifade etmek için kullanılan kelimeler kısmı. Sonra her iki kısmı da birçok bölümlere ayrılır; ama ben burada kesip yalnız «... en yüksek noktaları gözden geçireceğim» [1]. Yoksa bölümlerin de bölümüne girişecek olursam, koca bir araştırmalar kitabı meydana getiririm.

İnsanların en dürüstü, dostum Lucilius, ben sana «bunları okuma» demiyorum; oku, ama her okudugunu da hemen ahlâk alanına çekmeyi unutma. Kendini zaptet, çürümeye yüz tutan tarafın varsa, harekete getir, dağılanı topla, şişeni bastır, kendinde ve başkasında gördüğün hırsları elinden geldiği kadar hırpalamaya gayret et. Biri: «Hep bu şeyleri daha ne kadar dınliyeduracağız?» diyecek olursa: «Hep o suçları işlemekte daha ne kadar devam edeceksiniz?» diye cevap verirsin. «Kusurlarınızdan henüz kurtulmamışken ne diye başvurmanız gereken çarelerden vazgeçiyorsunuz? Ben tekrar tekrar söyliyeceğim, ve mademki siz itiraz ediyorsunuz, sebatlı olacağım. Kendinden geçmiş birini elle yoklarken, vücudunun bir yerinde acı duyarsa, o zaman ilâç tesir göstermeye başlıyor demektir. İstemeseniz dahi, size faydası dokunacak şeyler söyliyeceğim. Bazı kere kulağınıza pek hoş gelmiyen sözler işiteceksiniz ve mademki gerçeği ayrı ayrı dinlemek istemiyorsunuz, hep birden dinleyin! Mülklerinizin sınırlarını nerelere kadar genişleteceksiniz? Vaktiyle bütün bir milleti içine alan arazi şimdi bir sahibine dar geliyor! Çiftliklerinizle eyaletler arazisini kaplamak yetmiyormuş gibi, tarlalarınızı daha nerelere yayacaksınız? Ünlü nehirler sizin arazilerinizden akıp geçiyor; büyük ırkların arasında hudut olan büyük ırmaklar memba-

1. Vergilius, *Aeneis*, I. 342.

lardan mansaplarına kadar sizindir. Eğer geniş ölçülü arazilerinizle denizleri sarmış değilseniz, eğer kâhyanız Hadria, İonium, Ege denizleri ötesinde hüküm sürmüyorsa, eğer bir zaman büyük önderler için barınak olan adaları en değersiz şeyleriniz arasında sayamıyorsanız, memnun değilsiniz. İstediğiniz kadar geniş arazilere sahip olun, alabildiğinizi kendinize mal edin, başkasınınki yine daha çok olacak.

Şimdi ziynet sevgisi, ötekilerin mal edinme hırsı kadar geniş bir alana yayılan sizlere söylemek istiyorum. Sorarım size: ne zaman bir göl bulunacak ki suları üzerine köşklerinizin çatıları sarkmasın? ne zaman bir ırmak bulunacak ki kıyılarını yaptırdığınız binalar süsleyip örtmesin? Sıcak su damarlarının her fışkırdığı yerde yeni yeni sefahet konakları kurulacak. Sahilin bükülüp bir koy teşkil ettiği her yerde, siz hemen temel atacak ve ancak kendi ellerinizle meydana getirdiğiniz kara parçasından hoşlandığınız için, denizi gerilere atacaksınız[1]. Evleriniz, biri burada geniş bir kara veya deniz manzarası karşısında, öbürü şurada ovada dağlara kadar uzanan yükseklikte; evleriniz diyorum, varsın her yerde ihtişamını göstersin ... birçok kocaman yapılar yaptırın, gene küçük birer vücuttan başka bir şey değilsiniz. Birçok yatak odalarına ne hacet? Ancak birinde yatacaksınız? Bulunamadığınız yer sizin değildir.

Şimdi de derin, doymaz boğazları uğruna denizi karayı gözetliyen, şunu olta ile, bunu ilmikle, bir ötekini çeşit çeşit ağlarla güc kuvvet sarfederek elde eden sizlere geçiyorum. Hiçbir mahlûk, eğer siz bırakmazsanız rahat edemez. Sayısız ellerin hazırladığı bu yiyeceklerden ne kadarcığını zevk ala ala bitkin hale düşmüş ağzınıza dokunduracaksınız? Midesinden rahatsız ve içi bulanan efendi nice tehlikeler pahasına yakalanan şu av hayvanının ne kadarcığını tadacak? Ta uzaklardan getirtilmiş şu yığın yığın istridyelerden kaç tanesi doymak bilmez o mideden geçip gidecek? Zavallılar, açlığınızın midenizden büyük olduğunuzu anlıyamıyorsunuz!»

Bunları başkasına söyle ki, söylerken kendin de duyasın: yaz ki, yazarken okuyasın! Her şeyi ahlâk alanına çekmiye, kudurmuş hırslarını yatıştırmıya kullanmaya çalış; emelin bir şeyler daha bilmek değil, daha iyi bilmek olsun. Sağ ol.

III

Sana gönderdiğim mektupların pek öyle özenilerek yazılmış olmadığından şikâyet ediyorsun. İyi ama, özenerek konuşmak dinliyeni, karşındakini iğrendirmek istemek değil midir? Birlikte oturur, birlikte gezerken söyliyeceğim sözler nasıl işlenmemiş, nasıl sade ise mektuplarımın da öyle olmasını isterim: onlarda da fazla, yapmacıktan şeyler olmasın. Elden gelse ne duy-

1. Bazı zengin Romalıların dağı düzelmek, denizi doldurmak hevesini Horatius da söyler.

duğumu söylemez, gösterirdim. Münakaşa ederken ne ayağımı yere vurur, ne elimi oynatır, ne sesimi yükseltirdim; bütün bunları nutukçulara bırakır, düşündüklerimi sana olduğu gibi, süslemeden, kabalaştırmadan geçirmekle memnun olurdum. Ne söylersem, onu duyduğumu, hem yalnız duyduğumu değil, sevdiğimi de sana bildirmek biricik gayem olurdu. İnsanlar sevgililerini bir türlü, çocuklarını bir türlü öperler; ama bu kadar kutsal ve ölçülü olan bu ikinci halde de muhabbet gene göze çarpar. Doğrusu bu kadar önemli konular üzerinde söylenecek sözlerin zayıf, kuru olmasını—tanrı hakkı için — istemem; çünkü felsefe ince buluşlardan vazgeçmez. Ama gene de kelimelerle fazla uğraşmamalıdır. Hasılı hedefimiz *şu olsun*: duyduğumuzu söyliyelim, söylediğimizi duyalım, sözlerimiz hareketlerimize uysun. Seni görüp dinliyenler sende bir başkalık sezmezlerse, vaadini yerine getirmişsin demektir. Karşımızdaki nasıl bir insandır, nice yüksekliğe varmıştır, bunu görürüz: yeter ki bir olsun. Söyliyeceğimiz sözler hoş değil, faydalı olmalı. Fakat fazla emek vermeksizin belâgat sahibi olmuş, yani yaradılıştan belâgatli olan, yahut da onu kolaylıkla edinmiş biri varsa, varsın bu belâgatı ile güzel güzel konular ele alsın, alsın ama sonunda belâgatini göstermesin, söyliyeceğini söylesin! Öteki sanatlar baştan aşağı akılla ilgilidirler; burada ise maksat ruhtur. Hasta belâgatli bir hekim aramaz; fakat, tesadüf, hem hastalığı geçirmesini hem de yapılacak olan şeyler üzerinde güzel konuşmasını bilen biri gelirse, ne âla. Bununla beraber konuşmasını da bilen bir hekime rasladığı için kimsenin kendini bahtiyar saymasına sebep yoktur. Bu, tecrübeli bir dümencinin bir de güzel olmasına benzer. Ne diye kulağımı okşayıp duruyorsun? ne diye beni eğlendiriyorsun? mesele bambaşkadır. Yaksana, kessene, perhiz versene! Seni bunun için çağırdılar. Eski, ağır, umumi bir hastalığı tedavi edeceksin. Salgınla savaşan bir hekim gibi işin başından aşmış. Kelimeler üzerinde mi vaktini geçireceksin? eğer işlerine yetersen, memnun olabilirsin. Bunca şeyi ne zaman öğreneceksin? Öğrendiğini de ne zaman bir daha aklından çıkarmıyacak kadar benimsiyeceksin? ne zaman tecrübe sahibi olacaksın? çünkü, öteki şeylerde olduğu gibi, ezberlemekle iş bitmez. İş başında denemeler yapmak lâzımdır. Bilen insan değil, yapan insan bahtlıdır.

«Bu da ne? onun altında başka bir basamak yok mu? Bilgeliğin hemen berisinde uçurum mu var?» diyeceksin. Hayır, sanmıyorum: bilgelik yolunda ilerliyenler, evet, henüz sâf insanlar arasında sayılırlar, ama onlardan bir haylı ayrıdırlar. Bu yolda ilerliyenler arasında da büyük farklar vardır. Bazılarına göre bunlar üçe ayrılır:

İlk olarak henüz bilgeliğe erişmemiş, fakat onun yakınlarında durmuş olanlar gelir. Gene, yakın olan da, dıştadır. «Bunlar kimlerdir?» diye mi soruyorsun? Bunlar artık teessür ve kusurlardan kendilerini kurtarmış, kav-

ranacak şeyleri öğrenmiş, fakat henüz güvenlerini denememiş kimselerdir. Ellerindeki nimeti henüz kullanmıyorlarsa da, sıyrıldıkları duruma bir daha düşmezler, artık geriye yuvarlanmaları mümkün olmıyan bir yere varmışlardır; fakat kendileri bunun farkında değildirler. Hatırlıyorum, bir mektubumda yazmıştım: «Bunlar bildiklerini bilmezler» : elde etmiş oldukları nimetten istifade etmektedirler, ama henüz guvenleri yoktur. Bazıları o söylediğim kimseleri, yani bilgelik yolunda ilerliyen bu gibi insanları şöyle düşünürler ve derler ki bunlar ruhun hastalıklarından kurtulmuşlarsa da, onun uğradığı teessürlerden kurtulmuş değildirler. Ancak kötülüğü tamamiyle defedenler onun tehlikesi dışında olduğundan, bunların henüz kaygan bir yerde bulunduklarını söylerler. Evet, ancak kötülüğün yerine bilgeliği almış olan kötülüğü üzerinden atmış sayılır.

Ruhun hastalıkları ile teessürleriue gelince, bunların arasındaki farkı çok kere söyledim. Şimdi sana tekrar hatırlatacağım: hastalıklar zamanla kökleşmiş ve sertleşmiş kusurlardır: hasislik ve yükselmek hırsı gibi. Bunlar fazla temasları ile ruhu sararlar ve yavaş yavaş onun daimî illetleri haline girerler. Kısaca tarif edeyim: ruhun hastalığı, hafif bir arzu uyandıracak şeyleri şiddetle arzu edilecek şeyler zannı ile kötüye saplanmış hükümdür. İstersen şöyle tarif edeyim: biraz arzu edilecek veya hiç arzu edilmiyecek şeylerin fazla üzerine düşmek veya azçok değeri olan veya hiç değeri olmıyan şeylere büyük değer vermektir. Teessürler ise ruhun beğenemediğimiz, âni, şiddetli hareketleridir ki bunlar, sık sık gözükür de ihmal edilirse, hastalığa meydan verir. Böylece geçici ve henüz müzminleşmemiş bir nezle öksürük olur, devamlı ve eskimiş olanı ise vereme götürür. Hasılı bilgelik yolunda ilerliyenler marazların dışındadırlar, ama mükemmele pek yakın olmakla beraber hâlâ teessürleri duyarlar.

İkinci olarak ruhun en büyük illet ve teessürlerinden kendilerini sıyırmış olanlar gelir; fakat bunlar emniyette bulunduklarına tam kanaat getirmiş olmadıklarından, eski duruma gene düşebilirler.

Üçüncü olarak birçok büyük kusurlardan kendini sıyırmış, fakat hepsinin dışına çıkmamış olanlar gelir. Bu gibisi hırstan kurtulmuştur, fakat henüz hiddeti duyar; şehvet onu artık kamçılamıyorsa da yükselme hırsı içindedir; o artık arzu duymaz, fakat henüz korkar; bu korkusunda da bazı şeylere karşı oldukça kuvvetli olur, bazıları karşısında ise geriler; ölümü hor görür, ama acıdan yılar.

Bu nokta üzerinde biraz duralım. Bizi bu üçüncülerden sayarlarsa, memnun olabiliriz. Ancak büyük bir tabiat vergisi ve büyük devamlı gayret sayesinde ikinciler arasında yer alınabilir; fakat bu üçüncü duruma da hor gözle bakmamalı. Etrafında ne kadar çok kötülüklere şahit oluyorsun, bir düşün! hiçbir suç misalsiz kalıyor mu? Bozukluk günden güne nasıl yayı-

lıyor, milletçe, fertçe ne günahlar işliyoruz, bir gör! En kötüler arasında olmamakla ne kadar ilerlemiş olduğumuzu işte o zaman anlarsın. «Ben, doğrusu daha yüksek katta yer alacağımı umuyorum» diyeceksin. Bunu kendimiz için dilerim, ama vaad edemem; biz önceden kendimizi kaptırmışız: fazilete doğru gidiyoruz, ama kusurlar bizi sağa sola çekip duruyor. Söylemiye utanıyorum, doğru ile ancak vakit buldukça ilgileniyoruz. Fakat bizi uğraştıran şeyleri, içimize kök salmış illetleri bir koparıp atarsak, ne büyük mükâfata erişeceğiz! Arzu, korku bize tesir etmiyecek. Korku bizi titretmedikten sonra, zevk ve safa bizi doğru yoldan saşırtmadıktan sonra ölümden de, tanrılardan da ürkmiyeceğiz. Ölümün bir kötü şey olmadığını, tanrıların kötülük etmek için var olmadıklarını bileceğiz. Zarar veren de zarar gören de bir derecede zayıftır; en iyi şeylerin kötülük etmek kudreti yoktur. Bir gün, içinde bulunduğumuz bu çamurdan ayrılıp o yüceliğe doğru çıktığımız zaman, ruh sükûnetine, yanılmalarımızı defettiğimiz için de tam bir hürriyete kavuşacağız. Bunun ne olduğunu mu soruyorsun? İnsanlardan, tanrılardan korku duymamak; ayıp ve fazla olanı arzu etmemek; kendimiz üzerinde en büyük hâkimiyete sahip olmak. Kendinin olmak değer biçilmez bir nimettir. Sağ ol.

SENECA

Tercüme eden: Samim *SİNANOĞLU*
Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Asistanlarından

DU CONTRAT SOCIAL
ou
PRINCIPES DU DROIT POLITIQUE

LIVRE PREMIER

Je veux chercher si, dans l'ordre civil, il peut y avoir quelque règle d'administration légitime et sûre, en prenant les hommes tels qu'ils sont, et les lois telles qu'elles peuvent être. Je tâcherai d'allier toujours dans cette recherche ce que le droit permet avec ce que l'intérêt prescrit, afin que la justice et l'utilité ne se trouvent point divisées.

J'entre en matière sans prouver l'importance de mon sujet. On me demandera si je suis prince ou législateur pour écrire sur la politique. Je réponds que non, et que c'est pour cela que j'écris sur la politique. Si j'étais prince ou législateur, je ne perdrais pas mon temps à dire ce qu'il faut faire; je le ferais, ou je me tairais.

Né citoyen d'un état libre, et membre du souverain, quelque faible influence que puisse avoir ma voix dans les affaires publiques, le droit d'y voter suffit pour m'imposer le devoir de m'en instruire: heureux, toutes les fois que je médite sur les gouvernements, de trouver toujours dans mes recherches de nouvelles raisons d'aimer celui de mon pays!

CHAPITRE I
Sujet de ce premier Livre.

L'homme est né libre, et partout il est dans les fers. Tel se croit le maître des autres, qui ne laisse pas d'être plus esclave qu'eux. Comment ce changement s'est-il fait ? Je l'ignore. Qu'est-ce qui peut le rendre légitime? Je crois pouvoir résoudre cette question.

Si je ne considérais que la force, et l'effet qui en dérive, je dirais: Tant qu'un peuple est contraint d'obéir et qu'il obéit, il fait bien; sitôt qu'il peut secouer le joug et qu'il le secoue, il fait encore mieux: car, recouvrant sa liberté par le même droit qui la lui a ravie, ou il est fondé à la reprendre, ou l'on ne l'était point à la lui ôter. Mais l'ordre social est un droit sacré

CEMİYET MUKAVELESİ
yahut
SİYASI HUKUK İLKELERİ

BİRİNCİ KİTAP

Niyetim, insanları oldukları gibi, kanunları da olabilecekleri gibi ele alarak, sivil sahada emin ve meşru bir idare usulü bulunup bulunamıyacağını araştırmaktır.[1] Bu araştırmada, adalet'le fayda birıbirinden ayrı düşmesin diye, hep kanunun cevaz verdiği şeyi menfaatin emrettiği şeyle uzlaştırmaya çalışacağım.

Mevzuumun önemini ispat etmeksizin bahse giriyorum. Bana prens veya kanun vâzıı mısın ki, siyaset hakkında yazı yazıyorsun diye soracaklara cevabım şudur: ben ne prensim ne de kanun vâzıı, böyle olduğu içindir ki, siyaset hakkında yazı yazıyorum. Prens veya kanun vâzıı olsaydım, yapılması lâzım geleni söyliyerek vaktimi kaybetmez, ya yapar, ya susardım.

Hür bir devletin vatandaşı olarak doğduğum ve hâkimiyetin de bir cüzü bulunduğum için, umumi işlerde reyimin tesiri ne kadar az olursa olsun, rey verme hakkım, bana, bu işleri öğrenmek vazifesini yüklemeğe elverir. Her ne zaman hükümet sistemlerini düşünsem, araştırmalarımda kendi memleketimin hükümetini sevmek hususunda yeni yeni sebepler bulmakla bahtiyarım.

BİRİNCİ FASIL
Bu birinci kitabın mevzuu

İnsan hür doğar, halbuki her yerde zincire vurulmuştur. Filân kimse kendisini başkalarının efendisi sanır, fakat bu vaziyet onun başkalarından daha fazla köle olmasına engel değildir. Bu değişiklik nasıl olmuş, bilmiyorum. Bunu ne meşru kılabilir? İşte bu meseleyi halledebildiğimi sanıyorum.

Eğer yalnız kuvveti ve ondan çıkan neticeleri düşünmüş olsaydım, şöyle derdim: bir kavim itaate zorlandığı ve itaat ettiği müddetçe, iyi hareket etmiş olur; boyunduruğunu silkip atabilecek olur da atarsa daha iyi eder: çünkü, hürriyetini, kendisinden hangi hakla almışlarsa, yine o hakka dayanarak geri alışında, ya bu istirdadı haklıdır, yahut da hürriyetinin gaspı haksızdı. Fakat sosyal düzen diğer bütün haklara temel olan kutsal bir

qui sert de base à tous les autres. Cependant ce droit ne vient point de la nature; il est donc fondé sur des conventions. Il s'agit de savoir quelles sont ces conventions. Avant d'en venir là, je dois établir ce que je viens d'avancer.

CHAPITRE II
Des premières sociétés.

La plus ancienne de toutes les sociétés, et la seule naturelle, est celle de la famille; encore les enfants ne restent-ils liés au père qu'aussi longtemps qu'ils ont besoin de lui pour se conserver. Sitôt que ce besoin cesse, le lien naturel se dissout. Les enfants, exempts de l'obéissance qu'ils devaient au père, le père, exempt des soins qu'il devait aux enfants rentrent tous également dans l'indépendance. S'ils continuent de rester unis, ce n'est plus naturellement, c'est volontairement; et la famille elle-même ne se maintient que par convention.

Cette liberté commune est une conséquence de la nature de l'homme. Sa première loi est de veiller à sa propre conservation, ses premiers soins sont ceux qu'il se doit à lui-même; et, sitôt qu'il est en âge de raison, lui seul étant juge des moyens propres à le conserver, devient par là son propre maître.

La famille est donc, si l'on veut, le premier modèle des sociétés politiques: le chef est l'image du père, le peuple est l'image des enfants; et tous, étant nés égaux et libres, n'aliènent leur liberté qne pour leur utilité. Toute la différence est que, dans la famille, l'amour du père pour ses enfants le paie des soins qu'il leur rend; et que, dans l'état, le plaisir de commander supplée à cet amour que le chef n'a pas pour ses peuples

Grotius nie que tout pouvoir humain soit établi en faveur de ceux qui sont gouvernés: il cite l'esclavage en exemple. Sa plus constante manière de raisonner est d'établir toujours le droit par le fait[1]. On pourrait employer une méthode plus conséquente, mais non plus favorable aux tyrans.

Il est donc douteux, selon Grotius, si le genre humain appartient à une centaine d'hommes, ou si cette centaine d'hommes appartient au genre humain: et il paraît, dans tout son livre, pencher pour le premier avis: c'est aussi le sentiment de Hobbes. Ainsi voilà l'espèce humaine divisée en

1. «Les savantes recherches sur le droit public ne sont souvent que l'histoire des anciens abus; et on s'est entêté mal à propos quand on s'est donné la peine de les trop étudier». *(Traité des Intérêts de la France avec ses voisins,* par M. le marquis d'Argenson, imprimé chez Rey, à Amsterdam). Volià précisément ce qu'a fait Grotius.

haktır. Bununla beraber, bu hak hiç de tabiatten gelme değildir; ancak anlaşmalara dayanmaktadır. Mesele, bu anlaşmaların neler olduğunu bilmektir. Bu meseleye gelmeden önce, biraz evvelki iddialarımı ispat etmeliyim.

İKİNCİ FASIL

İlk cemiyetlere dair

Bütün cemiyetlerin en eskisi ve yegâne tabiî olanı, aile cemiyetidir; çocuklar, babaya, ancak hayatlarının temini bakımından muhtaç oldukları müddetçe bağlı kalırlar. Bu ihtiyaç ortadan kalkar kalkmaz, bu tabiî bağ çözülür. Babaya borçlu oldukları itaatten azade kalan çocuklar, çocuklarına bakma külfetinden kurtulan baba, hep birden istiklâle kavuşurlar. Yine bir arada kalmakta devam ederlerse, bu artık tabiî değil, ihtiyaridir. Bizzat aile de ancak bir anlaşma ile varlığını muhafaza eder.

Bu herkesin sahip olduğu hürriyet, insan tabiatının bir neticesidir. Bunun ilk kanunu kendi nefsini gözetmektir, insanın ilk yapacağı ihtimamlar da bizzat kendi nefsine karşı borçlu oluduğu ihtimamlardır. İnsan kendini bilecek çağa gelir gelmez, nefsini korumaya yarıyan vasıtaların takdirinde yegâne söz sahibi kendisi olduğu için, kendi kendisinin hâkimi olmuş olur.

O halde, aile, siyasi cemiyetlerin ilk örneğidir denilebilir; şef baba, halk da çocuklar yerine geçer; hepsi de, müsavi ve hür doğdukları için, hürriyetlerini ancak menfaatleri uğrunda feda ederler: şu farkla ki, ailede, babanın çocuklarına olan sevgisi, onlara gösterdiği ihtimamların karşılığıdır. Devlette ise, Devlet reisinin kendi halkına karşı malık olmadığı bu sevginin yerini hükmetmek zevkı tutar.

Grotius, her türlü insan kudretinin idare olunanlar lehine kurulmuş bulunduğunu inkâr eder: misal olarak da esirliği verir. Onun en çok başvurduğu muhakeme tarzı daima hukuku vakıalarla tesis etmektir[1]. Müstebitler için bundan daha iyi bir usul bulunabilirse de, daha elverişlisini bulmak kabil değildir.

O halde, Grotius'e göre, insan nev'i mi yüz kadar adamın malıdır, yoksa bu yüz kadar adam mı insanlığın malıdır, işte burası şüphelidir; kendisi, kitabında baştan başa, birinci fikre mütemayil görünüyor. Hobbes'in hissiyatı da bu merkezdedir. Bu telâkkiye göre, insan nev'i birtakım ehlî

---

1. «Amme Hukukuna dair vukuflu araştırmalar, çok zaman geçmiş suiistimallerin tarih ve hikâyesinden başka şey değildir. Bunları lüzumundan fazla incelmek zahmetine katlanmak manasız yere ısrar etmek olmuştur. (Amsterdamda tâbi Rey tarafından basılan Marquis d'Argenson'un *Fransanın komşularile olan menfaatleri* hakkındaki kitabı). İşte Grotius'ün yaptığı da bundan ibarettir.

troupeaux de bétail, ont chacun a son chef, qui le garde pour le dévorer.

Comme un pâtre est d'une nature supérieure à celle de son troupeau, les pasteurs d'hommes, qui sont leurs chefs, sont aussi d'une nature supérieure à celle de leurs peuples. Ainsi raisonnait, au rapport de Philon, l'empereur Caligula; concluant assez bien de cette analogie que les rois étaient des dieux, ou que les peuples étaient des bêtes.

Le raisonnement de ce Caligula revient à celui de Hobbes et de Grotius. Aristote, avant eux tous, avait dit aussi[1] que les hommes ne sont point naturellement égaux, mais que les uns naissent pour l'esclavage, et les autres pour la domination.

Aristote avait raison, mais il prenait l'effet pour la cause. Tout homme né dans l'esclavage naît pour l'esclavage, rien n'est plus certain. Les esclaves perdent tout dans leurs fers, jusqu'au désir d'en sortir; ils aiment leur servitude comme les compagnons d'Ulysse aimaient leur abrutissement[2]. S'il y a donc des esclaves par nature, c'est parce qu'il y a eu des esclaves contre nature. La force a fait les premiers esclaves, leur lâcheté les a perpétués.

Je n'ai rien dit du roi Adam, ni de l'empereur Noé, père de trois grands monarques qui se partagèrent l'univers, comme firent les enfants de Saturne, qu'on a cru reconnaître en eux. J'espère qu'on me saura gré de cette modération; car, descendant directement de l'un de ces princes, et peut-être de la branche aînée, que sais-je si, par la vérification des titres, je ne me trouverais point le légitime roi du genre humain? Quoi qu'il en soit, on ne peut disconvenir qu'Adam n'ait été souverain du monde comme Robinson de son île, tant qu'il en fut le seul habitant; et ce qu'il y avait de commode dans cet empire, était que le monarque, assuré sur son trône, n'avait à craindre ni rébellions, ni guerres, ni conspirateurs.

CHAPITRE III
Du droit du plus fort.

Le plus fort n'est jamais assez fort pour être toujours le maître, s'il ne transforme sa force en droit, et l'obéissance en devoir. De là le droit du plus fort; droit pris ironiquement en apparence, et réellement établi en principe. Mais ne nous expliquera-t on jamais ce mot? la force est une puissance physique; je ne vois point quelle moralité peut résulter de ses

1. *Politic.* lib. I. cap. 9.
2. Voyez un petit traité de Plutarque, intitulé *Que les bêtes usent de la raison.*

hayvan sürülerine bölünmüştür, her birinin başında, onu yutmak için koruyan bir şef vardır.

Nasıl ki, çoban, sürüsüne nispetle daha üstün bir mahiyette ise, insan sürülerinin çobanları olan şefleri de, kavimlerinden daha üstün bir mahiyettedirler. Philon'un dediğine bakılırsa, imparator Galigula bu şekilde muhakeme yürütüyor ve böyle bir benzerlikten ya kıralların ilâh yahtut da halkın hayvan olduğu neticesine varıyordu.

Bu Galigula'nın muhakemesi, Hobbes ve Grotius'ünkine gelir. Aristo da bunların hepsinden önce, insanların hiçbir zaman eşit olmadıklarını, kimisinin kölelik, kimisinin de tahakküm etmek için dünyaya geldiklerini söylemişti [1].

Aristo haklı idi. Yalnız o, neticeyi sebep olarak anlıyordu. Esirlik içinde dünyaya gelen her insan esirlik için doğar, bundan daha şüphe götürmez bir şey yoktur. Esirler zincir altında her şeyi, hattâ ondan kurtulmak arzusunu bile kaybederler; onlar esirliklerini severler, tıpkı Ulyses'ni hayvanlaşmalarını seven arkadaşları gibi [2]. Onun için, tabiaten köleler varsa, bunun sebebi, tabiatin aksine köleler bulunmasındadır. İlk köleleri kuvvet vücuda getirdiyse, bunların korkaklığı da kendilerini esirlikte tutmuştur.

Ben ne kıral Âdem'den ne de Kâinatı Saturn'un çocukları gibi aralarında paylaşan üç büyük monarkın babası (bazılarına göre Saturn'dan başka bir şey olmıyan) imparator Nuh'dan bahsettim. Umarım ki, gösterdiğim itidal memnunlukla karşılanır. Çünkü, bu hükümdarlardan birine dayanan bir soydan belki de en büyük oğul soyundan geldiğime göre, elimdeki sıfâtları ispat etmek suretiyle, insan nev'inin meşru kıralı olarak meydana çıkmıyacağım ne malûm? Ne olursa olsun, Hazreti Âdem'in, tıpkı Robinson gibi, yegâne sakini kaldığı müddetçe, dünyanın hâkimi olduğu şüphe götürmez. Bu imparatorlukta rahat olan taraf şu idi: tahtında emniyetle oturan hükümdarın ne isyanlardan ne harb, ne de suikastlerden korkusu vardı.

ÜÇÜNCÜ FASIL

En kuvvetlinin haklı oluşuna dair

En kuvvetli olan kuvvetini hak, itaati de vazife şekline sokmadıkça, hiçbir zaman daima hâkim kalacak kadar kuvvelti değildir. En kuvvetlinin haklı oluşu işte buradan gelir. Her ne kadar bu hak görünüşte istihza ile telâkki edilirse de, prensip itibariyle gerçekten teessüs etmiş bir haktır. Fakat bu kelime bize hiç izah olunmıyacak mı? Kuvvet fizik bir kudrettir; bunun ne gibi bir tesiri olabilir, bilemiyorum. Kuvvete boyun

1. *Politic.* lib. I. cap.1.
2. Plutarque'ın «Que les bêtes usent de la raison» adlı küçük kitabına bakın.

effets. Céder à la force est un acte de nécessité, non de volonté; c'est tout au plus un acte de prudence. En quel sens pourra-ce être un devoir?

Supposons un moment ce prétendu droit. Je dis qu'il n'en résulte qu'un galimatias inexplicable; car, sitôt que c'est la force qui fait le droit, l'effet change avec la cause: toute force qui surmonte la première succède à son droit. Sitôt qu'on peut désobéir impunément, on le peut légitimement; et, puisque le plus fort a toujours raison, il ne s'agit que de faire en sorte qu'on soit le plus fort. Or, qu'est-ce qu'un droit qui périt quand la force cesse? S'il faut obéir par devoir; et si l'on n'est plus forcé d'obéir, on n'y est plus obligé. On voit donc que ce mot de *droit* n'ajoute rien à la force; il ne signifie ici rien du tout.

Obéissez aux puissances. Si cela veut dire, cédez à la force, le précepte est bon, mais superflu; je réponds qu'il ne sera jamais violé. Toute puissance vient de Dieu, je l'avoue; mais: est-ce à dire qu'il soit défendu d'appeler le médecin? Qu'un brigand me surprenne au coin d'un bois, non seulement il faut par force donner la bourse, mais quand je pourrais la soustraire, suis-je en conscience obligé de la donner? car enfin le pistolet qu'il tient est aussi une puissance.

Convenons donc que force ne fait pas droit, et qu'on n'est obligé d'obéir qu'aux puissances légitimes. Ainsi ma question primitive revient toujours.

CHAPITRE IV
De l'esclavage.

Puisque aucun homme n'a une autorité naturelle sur son semblable, et puisque la force ne produit aucun droit, restent donc les conventions pour base de toute autorité légitime parmi les hommes.

Si un particulier, dit Grotius, peut aliéner sa liberté et se rendre esclave d'un maître, pourquoi tout un peuple ne pourrait-il pas aliéner la sienne et se rendre sujet d'un roi? Il y a là bien des mots équivoques qui auraient besoin d'explication; mais tenons-nous-en à celui d'*aliéner*. Aliéner, c'est donner ou vendre. Or, un homme qui se fait esclave d'un autre ne se donne pas; il se vend tout au moins pour sa subsistance: mais un peuple, pourquoi se vend-il? Bien loin qu'un roi fournisse à ses sujets leur subsistance, il ne tire la sienne que d'eux; et, selon Rabelais, un roi ne vit pas

eğmek, irade icabı değil, zaruret icabıdır. Bu olsa olsa bir ihtiyat hareketidir. Bu ne bakımdan vazife olabilir?

Bir an için, bu sözde - hakkı var farz edelim. Bundan izahı kabil olmıyan bir sürü karışık ve mânasız lâftan başka bir şey çıkmaz diyorum; çünkü, eğer hukuku yaratan kuvvet ise, sebeple birlikte netice de değişir. Bir evvelki kuvveti alt eden her kuvvet, onun hakkına da sahip olur. Ceza görmiyen itaatsizlik, meşru da olur. Ve mademki en kuvvetli daima haklıdır, o halde yapılacak şey daha kuvvetli olmanın çaresine bakmaktır. Kuvvetin zâil olmasiyle ortadan kalkan bir hakkın ne kıymeti olur? İnsan zorla itaat edecek olduktan sonra, vazife dolayısiyle itaat etmesine ne hacet kalır. Eğer insan itaate zorlanmazsa, itaat etmeye de mecbur değil demektir. Görülüyor ki *hak* kelimesi kuvvete hiçbir şey eklemiyor; hattâ bu bakımdan hiçbir mâna da ifade etmiyor.

Kuvvete itaat ediniz. Eğer bu, kuvvete boyun eğiniz demekse, tavsiye iyi, fakat lüzumsuzdur. Çünkü hiçbir zaman buna aykırı hareket edilmez. Her türlü iktidar Allahtan gelir. Bunu size temin ederim; fakat her türlü illet de ondan gelir. Bu böyledir diye, doktor çağırmak yasak mı olmalı? Ormanın bir köşesinden karşıma ansızın bir haydut çıkıverse, ona kesemi ancak zorlandığım zaman mı vermeliyim? Yoksa, keseyi kurtarmak elimde iken de, yine vicdanen vermem mi lâzımdır, buna mecbur muyum? Çünkü nihayet haydudun elindeki tabanca da bir kuvvettir.

Şu halde, kabul edelim ki, kuvvet hak yaratmaz, ancak meşru olan kuvvete itaat etmek mecburiyti vardır. Böylece, hep, ileri sürdüğüm ilk meseleye gelmiş oluyorum.

DÖRDÜNCÜ FASIL
Esirliğe dair

Madem ki hiçbir insanın, benzeri üzerinde tabiî bir otoritesi yoktur, mademki hiçbir hak yaratmamaktadır, o halde, insanlar arasında her türlü otoritenin temeli olarak kala kala yalnız anlaşmalar kalıyor.

Grotius, bir fert hürriyetini başkasına devredip bir efendinin kölesi olabildiğine göre neden, bütün bir kavim, kendi hürriyetinden vazgeçip bir kırala tabaa olamasın, diyor. Burada izaha ihtiyaç gösteren karışık mânalı kelimeler var. Fakat biz *terk ve devir* kelimesinin izahı üzerinde duralım. Terk ve devir, vermek veya satmak demektir. Başka bir kimsenin esiri olan bir adam, kendi nefsini vermez, ancak geçimini temin için kendisini satar; fakat bir kavim kendisini niçin satar? Kıral tebaalarının geçimini temin etmek şöyle dursun, kendi geçimini de onlardan çıkarır; Rabelais'ye göre,

de peu. Les sujets donnent donc leur personne à condition qu'on prendra aussi leur bien? Je ne vois pas ce qu'il leur reste à conserver.

On dira que le despote assure à ses sujets la tranquillité civile, Soit: mais qu'y gagnent-ils, si les guerres que son ambition leur attire, si son insatiable avidité, si les vexations de son ministère les désolent plus que ne feraient leurs dissensions? Qu'y gagnent-ils, si cette tranquillité même est une de leur misère? On vit tranquille aussi dans les cachots: en est-ce assez pour s'y trouver bien? Les Grecs enfermés dans l'antre du cyclope y vivaient tranquilles, en attendant que leur tour vînt d'être dévorés.

Dire qu'un homme se donne gratuitement, c'est une chose absurde et inconcevable; un tel acte est illégitime et nul, par cela seul que celui qui le fait n'est pas dans son bon sens. Dire la même chose de tout un peuple, c'est supposer un peuple de fous: la folie ne fait pas droit.

Quand chacun pourrait s'aliéner lui-même, il ne peut aliéner ses enfants; ils naissent hommes et libres; leur liberté leur appartient, nul n'a droit d'en disposer qu'eux. Avant qu'ils soient en âge de raison, le père peut, en leur nom, stipuler les conditions pour leur conservation, pour leur bien-être, mais non les donner irrévocablement et sans condition; car un tel don est contraire aux fins de la nature, et passe les droits de la paternité. Il faudrait donc pour qu'un gouvernement arbitraire fût légitime, qu'à chaque génération le peuple fût le maître de l'admettre ou de le rejeter: mais alors ce gouvernement ne serait plus arbitaire.

Renoncer à sa liberté, c'est renoncer à sa qualité d'homme, aux droits de l'humanité, même à ses devoirs. Il n'y a nul dédommagement possible pour quiconque renonce à tout. Une telle renonciation est incompatible avec la nature de l'homme; et c'est ôter toute moralité à sa volonté. Enfin c'est une convention vaine et contradictoire de stipuler d'une part une autorité absolue, et de l'autre une obéissance sans bornes. N'est-il pas clair qu'on n'est engagé à rien envers celui dont on a droit de tout exiger? Et cette seule condition, sans équivalent, sans échange, n'entraîne-t-elle pas la nullité de l'acte? Car, quel droit mon esclave aurait-il contre moi, puisque tout ce qu'il a m'appartient, et que son droit étant le mien, ce droit de moi contre moi-même est un mot qui n'a aucun sens?

kıral az şeyle de yaşamaz? O halde, acaba, tabaalar, malları da birlikte alınmak şartiyle nefislerini terk mi ediyorlar? Öyle ise, kedilerine ne kalıyor, bir türlü anlıyamıyorum.

Denilecektirki, müstebit, tabaalarına sivil asayiş ve sükûnu temin ediyor. Kabul edelim ki öyle olsun. Fakat, müstebidin şan ve şeref hırsı yüzünden tabaalarının mâruz kaldığı harbler, doymak bilmez tamaı ve nazırlarının eziyetleri, onları, kendi aralarındaki nifaktan daha çok perişan ederse, bu sükûn ve asayişten ne kazançları olur? Hele bizzat bu sükûn tabaaların felâket ve sefaletini mucip olursa, bundan ne kazanmış olurlar? Zindanlarda da sakin sakin yaşanır, fakat bu kadarı, oradan memnun olmaya elverir mi? Cyclope'ın mağarasında hapsedilmiş olan Yunanlılar da, parçalanmak sıralarının gelmesini beklerken, orada sakin yaşıyorlardı.

Bir insan nefsini bedelsiz terk eder demek, mânasız ve akla sığmaz bir şeydir. Böyle bir hareket gayri meşru ve hükümsüzdür. Şu sebeple ki, bu türlü davranan bir kimse şuuruna sahip değildir. Aynı şeyi bir kavim için söylemek, delilerden müteşekkil bir kavim tasavvur etmek olur. Delilik hiçbir hak kazandırmaz.

Herkes bizaat kendi nefsini başkasına devredebilirse de, çocuklarını terkedemez. Çünkü, onlar, insan ve hür olarak doğarlar, hürriyetleri kendilerine aittir, kendilerinden başkası, bu hürriyet üzerinde tasarrufta bulunamaz. Akıl çağına varmadan önce, baba çocukların adına, nefislerinin muhafazası ve refahları için birtakım şartlar tâyin edebilir, fakat onları kayıtsız şartsız başkasına terkedemez. Böyle bir hibe, tabiatin gayelerine aykırıdır ve babalık hukukunu aşar. Binaenaleyh keyfî bir hükümetin meşru olabilmesi için, her nesilde halkın onu kabul veya redde salâhiyeti olması lâzımdır. Ancak bu takdirde dir ki, bu hükümet keyfî olmaktan çıkar.

Hürriyetinden vazgeçmek, insanlık sıfatından, insanlık hakkından hattâ vazifelerinden vazgeçmek demektir. Her şeyden vazgeçen adam için hiçbir tazmin ve telâfi ihtimali yoktur. Bu türlü bir vazgeçme, insanın tabiatiyle uzlaştırılamaz; ve insanın iradesinden her türlü serbestiyeti almak, onun hareketlerinden her türlü ahlâk mülâhazasını kaldırmaktır. Nihayet bir yandan mutlak bir otorite, diğer yandan hudutsuz bir itaat şartı ileri sürmek, boş ve kendi kendini nakzeden bir anlaşma olur. Kendisinden her şeyi istemeye hakkımız olan bir kimseye kaşı hiçbir taahhütle bağlı olmıyacağımız aşikâr değil midir? Tek başına bu şart, karşılığı olmıyan bir anlaşmanın hükümsüzlüğünü icabettirmez mi? Çünkü bütün varı yoğu benim olan kölem bana karşı ne gibi bir hak ileri sürebilir, onun hakları benim olduğuna göre de, kendi haklarımın yine kendime karşı ileri sürülmesi, mânası olmıyan bir söz sayılmaz mı?

Grotius et les autres tirent de la guerre une autre origine du prétendu droit d'esclavage. Le vainqueur ayant, selon eux, le droit de tuer le vaincu, celui-ci peut racheter sa vie aux dépens de sa liberté; convention d'autant plus légitime qu'elle tourne au profit de tous deux.

Mais il est clair que ce prétendu droit de tuer les vaincus ne résulte en aucune manière de l'état de guerre. Par cela seul que les hammes, vivant dans leur primitive indépendance n'ont point entre eux de rapport assez constant pour constituer ni l'état de paix ni l'état de guerre, ils ne sont point naturellement ennemi. C'est le rapport des choses et non des hommes qui constitue la guerre; et l'état de guerre ne pouvant naître des simples relations personnelles, mais seulement des relations réelles, la guerre privée ou d'homme à homme ne peut exister, ni dans l'état de nature où il n'y a point de propriété constante, ni dans l'état social où tout est sous l'autorité des lois.

Les combats, particuliers, les duels, les rencontres, sont des actes qui ne constituent point un état; et à l'égard des guerres privées, autorisées par les établissements de Louis IX, roi de France, et suspendues par la paix de Dieu, ce sont des abus du gouvernement féodal, système absurde, s'il en fut jamais, contraire aux principes du droit naturel et à toute bonne *politie* [1].

La guerre n'est donc point une relation d'homme à homme, mais une relation d'état à état, dans laquelle les particuliers ne sont ennemis qu'accidentellement, non point comme hommes, ni comme citoyens[2], mais comme soldats; non point comme membres de la patrie, mais comme ses défenseurs. Enfin chaque état ne peut avoir pour ennemis que d'autres états, et, non pas des hommes, attendu qu'entre choses de diverses natures, on ne peut fixer aucun vrai rapport.

Ce principe est même conforme aux maximes établies de tous les temps et à la pratique constante de tous les peuples policés. Les déclarations de guerre sont moins des avertissements aux puissances qu'à leurs sujets. L'étranger, soit roi, soit particulier, soit peuple, qui vole, tue, ou détient les sujets, sans déclarer la guerre au prince, n'est pas un ennemi, c'est un brigand. Mais en pleine guerre, un prince juste s'empare bien, en pays ennemi, de tout ce qui appartient au public; mais il respecte la personne et les biens des particuliers; il respecte des droits sur lesquels sont fondés les siens. La fin da la guerre étant la destruction de l'état

1. *Politie*, du grec πολιτεια qui n'est plus employé aujourd'hui, veut dire gouvernement. (Edit.).

2. Les Romains, qui ont entendu et plus respecté le droit de la guerre qu'aucune nation du monde, portaient si loin le scrupule à cet égard, qu'il n'était pas permis à un citoyen de servir comme volontaire, sans s'être engagé expressément contre l'ennemi, nommement contre tel ennemi. Une légion où Caton le fils faisait ses premières armes sous Popilius ayant été réformée, Caton le père écrivit à Popilius que s'il voulait bien que son fils continuât de servir sous lui, il fallait lui faire prêter un nouveau serment militaire, parce que, le premier étant annulé, il ne pouvait plus porter les armes contre l'ennemi. Et le même Caton écrivit à son fils de se bien garder de se présenter au combat qu'il n'eût prêté ce nouveau serment. Je sais qu'on pourra m'opposer le siège de Clusium et d'autres faits particuliers; mais moi je cite des lois, des usages. Les Romains sont ceux qui ont le moins souvent transgressé leurs lois, et ils sont les seuls qui en aient eu d'aussi belles.

Grotius ve diğerleri, bu sözde - esirlik hakkının diğer bir menşeini de harbte buluyorlar, Onlara göre, yenen yenileni öldürme hakkına malik bulunduğundan, beriki hayatını hürriyeti pahasına satın alabilir. Bu anlaşma her iki tarafın da menfaatine uygun düştüğü için daha ziyade meşru olur.

Fakat bu sözde - yenilenleri öldürme hakkının, harb halinin bir neticesi olmadığı besbellidir. Şu sebeple ki, insanlar ilk müstakil ve serbest hayatları içinde yaşarken aralarında ne sulh, ne de harb hali kuracak kadar devamlı münasebetlerde bulunmadıkları için, tabiî olarak biribirine düşman değildirler. Harbe sebep olan insan münasebetleri değil, eşya münasebetleridir. Harb hali, sırf alelâde ferdî münasebetlerden değil, belki yalnız ayne mütaallik münasebetlerden çıkacağına göre, hususi harb yahut iki insan arasındaki savaş, ne devamlı bir mülkiyet tanımış olmıyan tabiî yaşama halinde, ne de her şeyin kanun kuvvetine tâbi olduğu sosyal halde mevcut olabilir.

Şahsî kavgalar, düellolar, çarpışmalar bir hal teşkil edemiyen fiil ve hareketlerdir. Fransa kıralı IX üncü Louis mevzuatının müsaade ettiği, sonra Tanrı Sulhunun kaldırdığı hususi harblere gelince, bunlar derebeylik hükümetinin suiistimalleridirler ve gayet münasebetsiz bir sistem olup Tabiî Hukuk prensiplerine, her türlü isabetli hükümet siyasetine [1] aykırıdırlar.

O halde harb insanın insanla olan münasebeti değil, Devletin Devletle olan öyle bir münasebetidir ki, bunda fertler, insan ve vatandaş [2] sıfatiyle değil ancak asker sıfatiyle; vatanın âzası sıfatiyle değil müdafileri sıfatiyle ve sırf ârizi olarak biribirlerine düşman olurlar. Nihayet her Devletin düşmanı, insanlar değil, yine başka bir Devlettir, çünkü bir cinsten olmıyan şeyler arasında hiçbir hakiki münasebet tesbiti mümkün değildir.

Bu prensip ötedenberi konmuş umumi kaidelere, bütün ileri milletlerin daimî tatbikatlarına da uygundur. Harb ilânları Devletten ziyade tabaalara bir ihtardır. Bir yabancı, ister kıral, ister alelâde bir fert, ister bir millet olsun, hükümdara harb ilân etmeden, çalar, öldürür veya tabaaları hapsederse, o, düşman değil haydutttur. Fakat, harb içinde, bir düşman memlekette, âdil bir hükümdar, halka ait her şeyi pek âlâ zaptedebilir; ama fertlerin can ve mallarına el sürmez. O, bizzat kendi haklarının temeli olan haklara riayet eder. Harbin gayesi düşman Devletin imhası olduğundan, bu Devletin

1. Yunanca πολιτεια kelimesinden gelen ve bugün kullanılmayan Politie kelimesi hükümet demektir (Tabi)

2. Harb hukukunu, dünyanın bütün milletlerinden daha iyi anlayan ve ona uyan Romalılar, bu husustaki titizliklerini o kadar ileri götürmüşlerdi ki, hiçbir vatandaşın düşmana, falan veya filân düşmana karşı belli bir surette savaş taahhüdüne girişmeden gönüllü olarak hizmet görmesine müsaade edilmiyordu. Catonun oğlunun, Popilius kumandasında ilk askerliğini yaptığı bir lejiyon yeniden kuruluyordu: Büyük Caton, Popilius'a yazdığı bir yazıda, eğer oğlunun yine kumandası altında hizmet görmesini istiyorsa, ona yeniden and içirmek lâzım geldiğini, aksi takdirde, ilk askeri andın hükümsüzlüğü yüzünden düşmana karşı silâh kullanamıyacağını bildiriyordu. Ve yine ayni Caton, oğluna, bu yeni andı içmeden savaşa gitmekten çekinmesini yazıyordu. Ona, itiraz olarak, Clusium muhasarası, ve ona benzer diğer hususi vakalar delil gösterilebilir; Fakat ben kanun, örf ve âdetler zikrediyorum. Romalılar kanunlarına en az aykırı hareket etmiş bir millettir. Hiçbir millet onlarınki kadar iyi ve mükemmel kanunlara malik olmamıştır.

ennemi, on a le droit d'en tuer les défenseurs tant qu'ils ont les armes à la main, mais sitôt qu'ils les posent et se rendent, cessant d'être ennemis ou instruments de l'ennemi ils redeviennent simplemet hommes, et l'on n'a plus de droit sur leur vie. Quelquefois on peut tuer l'état sans tuer un seul de ses membres; or la guerre ne donne aucun droit qui ne soit nécessaire à sa fin. Ces principes ne sont pas ceux de Grotius; ils ne sont pas fondés sur des autorités de poètes, mais ils dérivent de la nature des choses, et sont fondés sur la raison.

A l'égard du droit de conquête, il n'a d'autre fondement que la loi du plus fort. Si la guerre ne donne point au vainqueur le droit de massacrer les peuples vaincus, ce droit, qu'il n'a pas, ne peut fonder celui de les asservir. On n'a le droit de tuer l'ennemi que quand on ne peut le faire esclave; le droit de le faire esclave ne vient donc pas du droit de le tuer: c'est donc un échange inique de lui faire acheter au prix de sa liberté sa vie, sur laquelle on n'a aucun droit. En établissant le droit de vie et de mort sur le droit d'eslavage, et le droit d'esclavage sur le droit de vie et de mort, n'est-il pas clair qu'on tombe dans le cercle vicieux?

En supposant même ce terrible droit de tout tuer, je dis qu'un esclave fait à la guerre, ou un peuple conquis, n'est tenu à rien du tout envers son maître, qu'à lui obéir autant qu'il y est forcé. En prenant un équivalent à sa vie, le vainqueur ne lui en a point fait grâce: au lieu de le tuer sans fruit, il l'a tué utilement. Loin donc qu'il ait acquis sur lui nulle autórié jointe à la force, l'état de guerre subsiste entre eux comme auparavant leur relation même en est l'effet; et l'usage du droit de la guerre ne suppose aucun traité de paix.

Ils ont fait une convention; soit: mais cette convention, loin de détruire l'état de guerre, en suppose la continuité.

Ainsi, de quelque sens qu'on envisage les choses, le droit d'esclavage est nul, non seulement parce qu'il est illégitime, mais parce qu'il est absurde et ne signifie rien. Ces mots, *esclavage* et *droit*, sont contradictoires; ils s'excluent mutuellement. Soit d'un homme à un homme, soit d'un homme à un puple, ce discour sera toujours également insensé:

Je fais avec toi une convention toute à ta charge et toute à mon profit que j'observerai tant qu'il me plaira, et que tu observeras tant qu'il me plaira.

J. - J. ROUSSEAU

müdafilerini, ellerinde silâh bulunduğu müddetce, öldürmek hakkı mevcuttur, fakat silâhları terkedip de teslim olur olmaz, düşman olmaktan veya düşmanın aleti olmaktan çıkarlar. Sadece birer insan olurlar. O zaman artık onların hayatı üzerinde hiçbir hak kalmaz. Bazan âzalarından hiçbirini öldürmeden de, bir Devleti imha etmek kabildir. Harb ancak gayesine elzem olan hakları bahşeder. Bu prensipler Grotius'un prensipleri olmadığı gibi, şairlerin otoritesine de dayanmazlar, eşyanın tabiatinden çıkar ve akla dayanırlar.

Fetih hakkına gelince, bunun, en kuvvetli olanın kanunundan başka bir temeli yoktur. Harbin yenene, hiçbir suretle, yenilen milletleri katliam etmek hakkını vermediğine göre, galibin malik olmadığı bu hak, bu milletleri boyunduruk altına alma hakkına da esas olamaz. Düşmanı öldürmek hakkı, ancak onu köle yapmak mümkün olmadığı zaman mevcut olabilir. Demek ki, düşmanı köle yapmak hakkı, öldürmek hakkından gelmiyor. O halde, yenilene, üzerinde kimsenin hiçbir hakkı bulunmıyan hayatını, hürriyeti bahasına satın aldırmak adalete uymıyan bir mübadeledir. Ölüm dirim hakkını, esirlik hakkına esirlik hakkını da ölüm dirim hakkına dayatmakla fasit bir daireye düşüldüğü aşikar değil mi?

Hattâ şu müthiş katliam hakkı kabul edilse bile, fikrimce, harbte alınan bir esir yahut yenilen bir millet, efendisine karşı, yalnız zorlandığı müddetçe itaate mecburdur. Yenen, yenilenin hayatına muadil bir şeyi elinden almakla, kendisini bağışlamış olmaz: Onu boş yere öldüreceğine, faydalanacak şekilde öldürmüştür. Binaenaleyh yenenin yenilen üzerinde kuvvete eklenen her hangi bir otorite iktisabı şöyle dursun, aralarında, eskisi gibi, harb hali vardır, hattâ münasebetleri bile bu halin neticesidir; harb hakkının kullanılması, hiçbir sulh aktinin mevcudiyetini tazammun etmez.

Aralarında bir anlaşma yapsalar bile, bu anlaşma, harb halini ortadan kaldırmak şöyle dursun, onun devamını icabettirir.

Böylece, vaziyete hangi taraftan bakılırsa bakılsın, esirlik hakkı, yalnız gayri meşru olduğu için değil, mânasız ve saçma olduğu için de hüküm ifade etmez. Bu *esirlik* ve *hak* kelimeleri biribirine zıttırlar, biribirini karşılıklı olarak nakzederler. İster iki adam, ister bir adamla bir kavim için söylenmiş olsun, aşağıdaki sözler aynı şekilde mânasız kalacaktır:

Seninle öyle bir anlaşma yapacağım ki, hep benim lehime ve senin aleyhine olacak; ona, keyfim istediği müddetçe riayet edeceğim ve keyfim istediği müddetçe riayet edeceksin.

Tercüme eden: *Vedat GÜNYOL*
Maarif Vekilliği Neşriyat Müdürlüğü Müşavirlerinden

IVANHOE

CHAPTER XI.

Prince John stepped from his royal seat to view more nearly the persons of these chosen yeomen, several of whom wore the royal livery.

Having satisfied his curiosity by this investigation, he looked for the object of his resentment, whom he observed standing on the same spot and with the same composed countenance which he had exhibited upon the preceding day.

«Fellow,» said Prince John, «I guessed by thy insolent babble thou wert no true lover of the long bow, and I see thou darest not adventure thy skill among such merrymen as stand yonder.»

«Under favor, sir,» replied the yeoman, «I have another reason for refraining to shoot, besides the fearing discomfiture and disgrace.»

«And what is thy other reason?» said Prince John, who, for some cause which perhaps he could not himself have explained, felt a painful curiosity respecting this individual.

«Because,» replied the woodsman, «I know not if these yeomen and I are used to shoot at the same marks; and because, moreover, I know not how your Grace might relish the winning of a third prize by one who has unwittingly fallen under your displeasure.»

Prince John coloured as he put the question, «What is thy name, yeoman?»

«Locksley.» answered the yeoman.

«Then, Locksley,» said Prince John, «thou shalt shoot in thy turn, when these yeomen have displayed their skill. If thou carriest the prize, I will add to it twenty nobles; but if thou losest it, thou shalt be stript of thy Lincoln green and scourged out of the lists with bowstrings, for a wordy and insolent braggart.»

«And how if I refuse to shoot on such a wager?» asid the yeoman. «Your Grace's power, supported, as it is, by so many men at arms, may indeed easily strip and scourge me, but cannot compel me to bend or to draw my bow.»

IVANHOE'DAN

Sir Walter Scott'un romanının bu kısmı Ashby'*deki okçuluk müsabakalarından bahsetmektedir. İngiltere Kıral Naibi Prens John cirit müsabakalarında* Mirastan Mahrum Şövalye *adiyle bütün Norman pehlivanlarını* [1] *mağlûp eden Sakson Şövalyesi* İvanhoe'*nun* [2] *üstünlüğüyle neticelenen Ashby cirit müsabakalarının sonunda eline tutuşturulan bir pusuladan kardeşi Kıral* Aslan Yürekli Richard'*ın Haçlılar seferinden dönüşte Fransada kapatıldığı yerden kurtulup İngiltereye dönmüş olduğunu haber alması üzerine, bir gün sonra yapılması kararlaşmış olan okçular müsabakasını da hemen o gün yaptırıp, kardeşini yakalatmak ve tahtta kendisi kalmak için derhal* Ashby'*den ayrılmak kararını vermişti. Halbuki Ivanhoe'den sonra meydanda dövüşen Siyahlı şövalye kıralın kendisiydi. Burada bahsi geçecek olan Locksley de Prens John'un zulmüne uğrayıp dağa çıkan, ve zorbalara meydan okuyup Saksonları, kimsesizleri himaye eden* Robinhood'*dur..*

XI. BÖLÜM

Prens John birçokları beylik esvap giymiş bu seçme köylülerin kendilerini daha yakından görebilmek için devlet koltuğundan kalkıp ileri gelmişti. Bu araştırmayla merakını giderince bir gün evvel hiddetine sebebolan adamı aradı ve aynı yerde bir gün evvelki aynı vakarlı tavrıyla durmakta olduğunu gördü. [3]

Prens John, «Arkadaş» dedi, «Senin kabadayıca gevezeliklerinden uzun yaya düşkün olmadığını zaten anlamıştım, işte şu duran yarenlerle boy ölçüşmeyi göze alamadığın meydanda»

Köylü, «Kerem edin efendim, ok atmaktan çekinmemin sebebi, yenilip yüzü kara çıkmak korkusundan başka bir sebep» cevabını verdi.

Belki kendinin bile anlatamıyacağı bir tesirle bu adam hakkında özüntülü bir merak duyan prens John, «Ya neymiş bakalım o başka sebep?» dedi.

Dağlı, «Bilmem ki o yarenlerle ben aynı işaretlere ok atmaya alışık mıyız?» dedi, «Sonra, bakalım farkında olmadan canınızı sıkan birinin üçüncü mükâfatı kazanıvermesi cenabınızın hoşuna gider mi?»

Prens John kıpkırmızı kesilerek, «Senin adın ne hemşeri?» dedi.

Köylü, «Locksley» cevabını verdi.

Prens John, «Öyleyse Loksley, bu yarenler marifetlerini gösterdikten sonra sıran gelince sen de atacaksın;» dedi, «eğer hak edersen o mükâfata on *noble akçesi* daha katarım; eğer kaybedersen *lincoln yeşili* kişiliğini sırtından çıkartır, seni geveze, atak bir palavracı diye yay kirişleriyle kamçılata kamçılata er meydanından attırırım.»

«Peki ya böyle bir bahsi kabul etmeyip ok atmayı reddersem? Devletli cenabınızın bunca silâhlı adamla kuvvet bulan gücü çulumdan çaputumdan kolay kolay soyup bana kırpaç çektirebilir, fakat yayımı gerdirip kirişimi çektiremez.»

---

1. Pehlivan eskiden champion mânasına kullanılırdı; Zal Oğlu Rüstem gibi.
2. Telâffuzu: ayvnho.
3. Bir gün evvelki birinci cirit müsabakası başlamadan evvel Ivanhoe'nun babası Sakson Sedire kendi çadırında akrabasından ve Sakson kıral hanedanından birine hakaretle uzanılan bir Norman mızrağını kısa kılıcıyla iki parça edince bu Loksley (yani Robinhood) yüksek sesle alkışlamış ve Prens John'un hiddetlenmesine sebep olmuştu.

«If thou refusest my fair proffer,» said the Prince, «the provost of the lists shall cut thy bowstring, break thy bow and arrows, and expel thee from the presence as a fainthearted craven.»

«This is no fair chance you put on me, proud Prince,» said the yeoman, «to compel me to peril myself against the best archers of Leicester and Staffordshire, under the penalty of infamy, if they should overshoot me. Nevertheless, I will obey your pleasure.»

«Look to him close, men at arms,» said Prince John; «his heart is sinking. I am jealous lest he attempt to escape the trial. And do you, good fellows, shoot boldly round; a buck and a butt of wine are ready for your refreshment in yonder tent, when the prize is won.»

A target was placed at the upper end of the southern avenue which led to the lists. The contending archers took their station, in turn, at the bottom of the southern access, the distance between that station and the mark allowing full distance for what was called a shot at rovers. The archers, having previously determined by lot their order of precedence, were to shoot, each, three shafts in succession. The sports were regulated by an officer of inferior rank termed the provost of the games; for the high rank of the marshals of the lists would have been held degraded, had they condescended to superintend the sports of the yeomanry.

One by one the archers, stepping forward, delivered their shafts yeomanlike and bravely. Of twenty-four arrows shot in succession, ten were fixed in the target, and the others ranged so near it that, considering the distance of the mark, it was accounted good archery. Of the ten shafts which hit the target, two within the inner ring were shot by Hubert, a forester in the service of Malvoisin, who was accordingly pronounced victorious.

«Now, Locksley,» said Prince John to the bold yeoman, with a bitter smile, «wilt thou try conclusions with Hubert, or wilt thou yield up bow, baldric, and quiver to the provost of the sports?»

«Sith it be no better,» said Lecksley, «I am content to try my fortune; on condition that when I have shot two shafts at yonder mark of Hubert's, he shall be bound to shoot one at that which I shall propose.»

«That is but fair,» answered Prince John, «and it shall not be refused thee. If thou dost beat this braggart, Hubert, I will fill the bugle with silver pennies for thee.»

«A man can but do his best,» answered Hubert; «but my grandsire drew a good long bow at Hastings, and I trust not to dishonor his memory.»

Prens, «Eğer benim bu güzel teklifimi reddersen meydan çavuşu senin kirişini kırar, okunu yayını parçalar, seni yufka yürek bir tabansız diye devletliler katından atar» dedi.

Köylü, «Beni Leicester'in, Staffordshire'in[1] en iyi tirendazlarına karşı çıkarıp, yenilirsem yüz karasıyla cezalandırıp beni mahvetmek doğru dürüst bir şey değildir gururlu Prens» dedi, «ama ben gene sizin arzunuza itaat edeceğim.»

Prens John, «Nöbetçiler, iyi bakın ona, cesareti kırılıyor. Korkarım er meydanından kaçmaya kalkacak. Haydi siz de yarenler, göreyim sizi oklarınızı cesaretle atın; mükâfatı hakedince ileriki çadırda bir bütün karacayla bir fıçı şarap sizi bekliyor.» dedi.

Güney tarafından ok meydanına varan yolun üst yanına bir hedef dikildi. Rakip tirendazlar Güney kenarının dibinde sırayla yer aldılar; bu yerle hedef arasındaki mesafe *uzaktan atış* dedikleri atışa tam bir mesafe teşkil ediyordu. Kemankeşler atış sıralarını önceden kur'ayla almış oldukları için her biri, biribiri arkasına üç ok atacaktı. Eğlenceleri *oyun çavuşu* dedikleri küçük rütbeli bir zâbit idare ederdi; çünki *meydan kâhyaları* köylülerin eğlencelerine bakmaya tenezzül edecek olsalar bu, rütbelerine yakışmazdı.

Tirendazlar birer birer ileri varıp oklarını köy yiğitleri yordamınca cesaretle attılar. Biribiri arkasına atılan yirmi dört oktan onu hedefe saplandı, ötekiler de o kadar yakın düşmüşlerdi ki nişan mesafesinin uzunluğu düşünülerek hepsi güzel kemankeşlik sayıldı. Hedefe isabet eden on oktan iç halkanın içine düşen ikisi Malvoisin hizmetindeki korucu Hubert'in yayından çıkmış olduğu için müsabakayı onun kazanmış olduğu ilân edildi.

Prens John gözü pek köylüye acı bir gülümsemeyle, «Hadi bakalım Locksley» dedi, «Şimdi Hubert'le boy ölçüşmeyi göze alacak mısın, yoksa yayını, hamailini, tirkeşini oyun çavuşuna teslim edecek misin?»

Locksley, «Madem ki elden gelecek bir şey yok, kısmetimi denemeye razıyım; fakat şartım var; ben şu Hubert'in nişanına iki ok atınca o da benim teklif edeceğim bir nişana atmayı kabul etmeli.»

Prens John, «Çok münasip;» diye cevap verdi, «bunu senden esirgemeyiz. Hubert, eğer şu palavracıyı yenersen sana boynuz boruyu gümüş akçeyle doldururum.»

Hubert, «Bir insan ancak elinden geleni yapar.» diye cevap verdi, «Benim büyük dedem Hastings'de yaman yay çekmiş; ben de onun adını yere düşürmeyeceğime eminim.»

---

1. Lester, Stefödşör telâffuz edilir.

The former target was now removed, and a fresh one of the same size placed in its room. Hubert, who, as victor in the first trial of skill, had the right to shoot first, took his aim with great deliberation, long measuring the distance with his eye, while he held in his hand his bended bow, ,with the arrow placed on the string. At length he made a step forward, and raising the bow at the full stretch of his left arm, till the center or grasping-place was nigh level with his face, he drew his bowstring to his ear.

The arrow whistled through the air and lighted within the inner ring of the target, but not exactly in the center.

«You have not allowed for the wind, Hubert,» said his antagonist, bending his bow, «or that had been a better shot.»

So saying, and without showing the least anxiety to pause upon his aim, Locksley stpped to the appointed station and shot his arrow as carelessly in appearance as if he had not even looked at the mark. He was speaking almost at the instant that the shaft left the bowstring, yet it alighted in the target two inches nearer to the white spot which marked the center than that of Hubert.

«By the light of heaven!» said Prince John to Hubert, can thou suffer that runagate knave to overcome thee, thou art worthy of the gallows!»

Hubert had but one set speech for all occasions. «An your Highnes were to hang me,» he said, «a man can but do his best. Nevertheless, my grandsire drew a good bow — ».

«The foul fiend on thy grandsire and all his generation!» interrupted John; «shoot, knave, and shoot thy best, or it shall be worse for thee!»

Thus exhorted, Hubert resumed his place, and not neglecting the caution which he had received from his adversary, he made the necessary allowance for a very light air of wind, which had just arisen, and shot so succesfully that his arrow alighted in the very center of the target.

«A Hubert! a Hubert!» shouted the populace, more interested in a known person than in a stranger. «In the clout! — in the clout! — a Hubert forever!»

«Thou canst not mend that shot, Locksley,» said the Prince, with an insulting smile.

«I will notch his shafs for him, however,» replied Locksley.

And letting fly his arrow with a little more precaution than before, it lighted right upon that of his competitor, which it split to shivers. The people who stood around were so astonished at his wonderful dexterity that they could not even give vent to their surprise in their usual clamour. «This must be the devil, and no man of flesh and blood,» whispered the

Şimdi eski hedef kaldırılmış, yerine gene o büyüklükte yeni bir hedef konmuştu. Evvelki boy ölçüşmede galip çıktığı için önce atmaya hak kazanan Hubert, eli gerilmiş yayında, oku kirişte, gözüyle mesafeyi uzun uzun ölçerek büyük bir hesapla hedefini göze aldı. Nihayet bir adım ileri atıp, sol kolunun olanca uzunluğuyla yayın kabza denilen orta yerini yüzüyle bir hizaya gelinceye kadar kaldırdı, kirişi de kulağına kadar çekti.

Ok havada ıslık çala çala, hedefin iç halkasının içine kondu, fakat tam ortaya düşemedi.

Rakibi yayını gererek, «Rüzgâr payı bırakmadınız Hubert, yoksa isabet daha iyi olurdu.» dedi.

Bunları söyliye söyliye Locksley, hedefini bulmak için en ufak bir endişe göstermeden, tâyin edilen yere doğru adım atarak, görünüşte sanki hedefe bile bakmıyormuş gibi kayıtsızlıkla okunu attı. Âdeta oku kirişten ayrıldığı anda bile konuşuyordu; fakat ok hedefin içine, orta yeri gösteren, beyaz noktaya Hubert'inkinden iki pus daha yakın düştü.

Prens John, Hubert'e «Göklerin nuru hakkı için, eğer bu kapı kaçkını oğlanın seni yenmesine katlanırsan darağacını boylamayı hak edersin.» dedi.

Hubert'in her duruma uyan bir tek cümlesi vardı, «Asaletli cenabınız beni astıracak bile olsanız, bir insan ancak elinden geleni yapar. Ama benim büyük dedem Hastings'te yaman yay —»

«Büyük dedeni de, geçmişini de, geleceğini de şom şeytan çarpsın.» diye sözünü kesen Prens, «At ulan, at elinden geldiği kadar, yoksa fena olur.» dedi.

Hubert böyle kışkırtılarak yerine geçti; rakibinden aldığı nasihati ihmal etmeden, henüz çıkan pek hafif rüzgâr havasına da icabeden payı bırakarak, o kadar başarıyla attı ki, oku hedefin tam orta yerine kondu.

Tanıdıkları insana yabancıdan ziyade ilgi gösteren halk, «Tam Hubert! İşte Hubert!» diye haykırdı. «Tam kerteye! — Tam kerteye! — Hubert, her zaman Hubert!»

Prens atak bir gülümsemeyle, «Bu vuruşun daha iyisi de elinden gelmez ya Locksley» dedi.

Locksley, «Ben de onun okunu ikiye biçiveririm.» cevabını yapıştırdı.

Ve okunu ilkinden az daha dikkatle attı, ok rakibininkinin tam üstüne saplanıp onu parça parça etti. Çepe çevre duran halk insanı hayretlere düşüren bu marifet karşısında o kadar şaşırmıştı ki hayretlerini her zamanki velveleli haykırmalarla meydana vurmayı bile beceremediler. Yarenler biribirinin kulağına fısılyarak, «Bu mutlaka şeytan işi, etli kanlı bir adam

yeomen to each other; «such archery was never seen since a bow was first bent in Britain.»

«And now,» said Locksley, «I wil crave your Grace's permission to plant such a mark as is used in the North Country; and welcome every brave yeoman who shall try a shot at it to win a smile from the bonny lass he loves best.»

He then turned to leave the lists. «Let your guards attend me,» he said, «if you please. I go but to cut a rod from the next willow bush.»

Prince John made a signal that some attendants should follow him in case of his escape; but the cry of «Shame! shame!» which burst from the multitude, induced him to alter his ungenerous purpose.

Locksley returned almost instantly with a willow wand about six feet in length, perfectly straight and rather thicker than a man's thumb. He began to peel this with great composure observing at the same time that to ask a good woodsman to shoot at a target so broad as had hitherto been used was to put shame upon his skill. For his own part, he said, and in the land where he was bred, men would as soon take for their mark King Arthur's round table, which held sixty knights around it. «A child of seven years old,» he said, «might hit yonder target with a headless shaft; but,» added he, walking deliberately to the other end of the lists and sticking the willow wand upright in the ground, «he that hits that rod at five-score yards, I call him an archer fit to bear both bow and quiver before a king, an it were the stout King Richard himself.»

«My grandsire,» said Hubert, «drew a good bow at the battle of Hastings, and never shot at such a mark in his life — and neither will I. If this yeoman can cleave that rod, I give him the bucklers — or rather I yield to the devil that is in his jerkin, and not to any human skill. A man can but do his best, and I will not shoot where I am sure to miss. I migh as well shoot at the edge of our parson's whittle, or at a wheat straw, or at a sunbeam, as at a twinkling white *streak* which I can hardly see.»

«Cowardly dog!» said Prince John. «Sirrah Locksley, do thou shoot; but if thou hittest such a mark I will say thou art the first man ever did so. Howe'er it be, thou shalt not crow over us with a mere show of superior skill.»

«I will do my best, as Hubert says,» answered Locksley; «no man can do more.»

So saying, he again bent his bow, but on the present occasion looked with attention to his weapon, and changed the string, which he thought was no longer truly round, having been a little frayed by the two former

olamaz bu; böyle tirendazlık Britanyada ilk yayın gerildiği günden beri görülmüş değil.» dedi.

Locksley, «Şimdi de cenabınızdan Yıldız[1] Yurdu'nda kullandıkları gibi bir nişan dikmeme izin vermenizi rica ederim; ona ok atıp yavuklusu yosma kızdan bir gülümseme koparmak istiyen her gözü pek yaren buyurabilir.» dedi.

Hemen ok meydanından çıkmaya davrandı. «Arzu buyurursanız muhafızlarınız benimle beraber gelsin, şuracıktaki söğütlükten bir dal kesmeye gidiyorum.» dedi.

Prens John hasekilerden birkaç tanesine kaçmasına mâni olmak üzere peşinden gitmelerini işaret etti; fakat kalabalıktan yükselen, «Ayıp, ayıp!» avazı onu bu hasis maksadından vazgeçirdi.

Locksley hemen hemen bir an içinde elinde altı ayak uzunluğunda ve bir erkeğin baş parmağından az kalınca dümdüz bir söğüt çubuğuyla döndü. Büyük bir nefis itimadıyla bunu soymaya başladı, aynı zamanda, şimdiye kadar kullandıkları kadar geniş bir hedefe ok atmayı tam bir dağlıya teklif etmenin meharetine leke getirmek olduğuna da işaret ediyordu. Bu gidişle kendi büyüdüğü topraklarda «etrafına altmış şövalyeyi alan kıral Arthur'un yuvarlak masası da nişan taşı yerine geçecek galiba» dedi. «O nişana yedi yaşındaki bir çocuk tepesiz bir okla vurur; fakat» diye ok meydanının öbür ucuna kadar düşünceli düşünceli gidip söğüt çubuğunu toprağa dimdik saplayarak devam etti, «Ben, şu çubuğa seksen yardadan vurabilen adama bir kıral karşısında yay, tirkeş taşıyabilecek bir tirendaz derim, hattâ o kıral koca kıral Richard'ın kendisi bile olsa.»

Hubert, «Benim dedem *Hastings* muharebesinde yaman yay çekmişti fakat okunu ömründe böyle bir nişana atmamıştı — ben de atmam. Eğer bu yaren şu çubuğu ikiye biçebilirse ben kalkanımı veririm ona, — daha doğrusu onun çepkeninin içindeki şeytana boyun eğerim, hiçbir insan gücüne değil. İnsan ancak elinden geleni yapar, vuramıyacağıma emin olduğum bir yere de okumu atmam. Onu yaptıktan sonra bizim papazın çakısının ağzına da, bir buğday samanına da, güneşin iplik iplik ışığına da, gözümün seçemediği pırıl pırıl incecik bir çizgiye de atarım.» dedi.

Prens John, «Tabansız köpek!» dedi «Ulan Locksley at bakalım; fakat eğer böyle bir nişana vurabilirsen, bunu yapabilen ilk adam sensin derim, ama ne olursa olsun bize karşı üstünlük taslıyarak horozlanacak değilsin.»

Locksley, «Ben de Hubert'in dediği gibi elimden geleni yapacağım, hiç kimse daha fazlasını yapamaz.» diye cevap verdi.

Bunları söyliye söyliye tekrar yayını gerdi, fakat bu sefer silâhını dikkatle gözden geçirdi, ilk iki atışta biraz yıpranmış olduğu için yuvarlaklığını kaybetmiş

1. Yıldız, Türk puslasında, gemicilerle halk arasında şimal mânasına kullanılır.

shots. He then took his aim with some deliberation, and the multitude awaited the event in breathless silence. The archer vindicated their opinion of his skill; his arrow split the willow rod against which it was aimed. A jubilee of acclamations followed; and even Prince John, in admiration of Locksley's skill, lost for an instant his dislike to his person. «These twenty nobles,» he said, «which with the bugle thou hast fairly won, are thine own; we will make them fifty if thou wilt take livery and service with us as a yeoman of our body guard and be near to our person. For never did so strong a hand bend a bow, or so true an eye direct a shaft.»

«Pardon me, noble Prince,» said Locksley; «but I have vowed that if ever I take service it should be with your royal brother King Richard. These twenty nobles I leave to Hubert, who has this day drawn as brave a bow as his grandsire did at Hastings. Had his modesty not refused the trial, he would have hit the wand as well as I.»

Hubert shook his head as he received with reluctance the bounty of the stranger; and Locksley, anxious to escape further observation, mixed with the crowd and was seen no more.

SIR WALTER SCOTT

farzettiği kirişini değiştirdi. Bundan sonra biraz hesapla düşünerek nişanını aldı. Kalabalık nefes bile almadan sessizce ne olacak diye bakıyordu. Tirendaz onların kendi mahareti hakkındaki fikirlerini ispat etti; ok söğüt dalını ortasından yardı. Bir alkış tufanı koptu; Prens John bile, Locksley'nin maharetini takdir ederken bir an için onun şahsına karşı duyduğu nefreti unuttu. «Boynuzla beraber hakkettiğin bu yirmi noble akçesi senindir, eğer bizim kapımızı, bizim beyliğimizi kabul edip muhafızlarımızın arasına girmek, şahsımıza yakın olmak istersen bunu elliye çıkarırım. Çünki şimdiye kadar hiçbir el bu kadar kuvvetle yay germemiş, hiçbir göz bu kadar doğru bir ok tutmamıştır.»

Locksley, «Beni affedin asîl Prens» dedi, «eğer devlet kapısına girecek olursam haşmetli kardeşiniz kıral Richard'dan başka kimsenin kapısına girmiyeceğime yeminim var. Bu yirmi noble akçesini bugün burada büyük dedesinin Hastings'da gerdiği yay kadar mükemmel yay çeken Hubert'e bırakıyorum; eğer tevazuu mâni olmasaydı değneğe benim kadar o da vururdu.»

Hubert yabancının lûtfunu çekine çekine kabul ederken başını iki tarafa salladı; Locksley de daha fazla dikkati çekmemek için kalabalığın içine karıştı ve bir daha görünmedi.

Tercüme eden: *Nureddin SEVİN*
Siyasal Bilgiler Okulu ve Devlet Konservatuvarı Öğretmenlerinden

VOM GENIE

Die überwiegende Fähigkeit zu der in den beiden vorhergegangenen Kapiteln geschilderten Erkenntnisweise, aus welcher alle echten Werke der Künste, der Poesie und selbst der Philosophie entspringen, ist es eigentlich, die man mit dem Namen des Genies bezeichnet. Da dieselbe demnach zu ihrem Gegenstande die platonischen *Ideen* hat, diese aber nicht *in abstracto, nur anschaulich* aufgefaßt werden, so muß das Wesen des Genies in der Vollkommenheit und Energie der *anschauenden* Erkenntnis liegen. Dementsprechend hören wir als Werke des Genies am entschiedensten solche bezeichnen, welche unmittelbar von der Anschauung ausgehen und an die Anschauung sich wenden, also die der bildenden Künste und nächstdem die der Poesie, welche ihre Anschauungen durch die Phantasie vermittelt. — Auch macht sich schon hier die Verschidenheit des Genies vom bloßen Talent bemerkbar, als welches ein Vorzug ist, der mehr in der größeren Gewandtheit und Schärfe der diskursiven als der intuitiven Erkenntnis liegt. Der damit Begabte denkt rascher und richtiger als die übrigen; das Genie hingegen schaut eine andere Welt an als sei alle, *wiewohl nur indem* es in die auch ihnen vorliegende tiefer hineinschaut, weil sie in seinem Kopfe sich objektiver, mithin reiner und deutlicher darstellt.

Der Intellekt ist, seiner Bestimmung nach, bloß das Medium der Motive; demzufolge faßt er ursprünglich an den Dingen nichts weiter auf als ihre Beziehungen zum Willen, die direkten, die indirekten, die möglichen. Bei den Tieren, wo es fast ganz bei den direkten bleibt, ist eben darum die Sache am augenfaelligsten: was auf ihren Willen keinen Bezug hat, ist für sie nicht da. Deshalb sehen wir bisweilen mit Verwunderung, daß selbst kluge Tiere etwas an sich Auffallendes gar nicht bemerken, z. B über augenfällige Veränderungen an unserer Person oder Umgebung kein Befremden äußern. Beim Normalmenschen kommen nun zwar die indirekten, ja die möglichn Beziehungen zum Willen hinzu, deren Summe den Inbegriff der nützliehen Kenntnisse ausmacht; aber in den *Beziehungen* bleibt auch hier die Erkenntnis stecken. Daher eben kommt es im normalen Kopfe nicht zu einem ganz rein objektiven Bilde der Dinge; weil seine Anschauungskraft, sobald sie nicht vom Willen angespornt und in Bewegung

DEHA HAKKINDA

Halis sanat, şiir ve hatta felsefe eserlerinin kaynağı olduğu önceki iki bahiste anlatılan bilgi nev'ine ait üstün kabiliyet; işte asıl deha denilen de budur. Böyle bir bilgi tarzı, Eflâtun'un ideelerini soyut olarak değil, yalnız sezgi ile anlaşılmış şekli ile kendine konu edindiğinden, dehanın mahiyeti sezgili bilginin kudret ve mükemmelliğinde bulunmak icap eder. Buna göre doğrudan doğruya sezgiden çıkan ve sezgiye yönelen plâstik sanat eserlerine, bundan başka sezgilerini imgelemle elde eden şiir eserlerine en kat'i şekilde deha eseri denildiğini duyarız. İşte daha burada bile deha ile sırf istidat arasındaki başkalık ayırt edilebilir. İstidadın meziyeti sezgili bilgiden ziyade, muhakemeli bilgideki keskinlikte ve daha büyük becerikliliktedir. Bu yaratılışta olan bir kimse, ötekilerden daha çabuk ve daha doğru düşünür, Dahi ise onların hepsinden başka bir âlemi sezer. Şu farkla ki deha onların da önünde duran âleme daha derinden bakar. Çünkü bu âlem onun zihninde daha objektif ve bu sebeble daha saf ve daha açık görünür.

Zekayı zeka kılan şartlara göre o, saiklerin aracısıdır. Bunun neticesi olarak zeka, esas itibariyle eşyada, onların irade ile olan, doğrudan doğruya veya vasıtalı münasebetlerinden başka bir şey anlıyamaz, İşte bunun için iradenin eşya ile münasebeti hemen hemen tamamiyle vasıtalı olan hayvanlarda, bu keyfiyet en fazla göze batar: Hayvanların iradeleri ile ilişiği olmıyan bir şey onlar için yoktur. Onun için biz bazan hatta zeki hayvanların bile aslında ilgi verici olan bir şeyin hiç farkında olmadıklarını, meselâ kendi şahsımızda ve çevremizde göze batacak değişiklikleri hiç yadırgamadıklarını hayretle görüyoruz. Normal insanlara gelince burada vasıtalı, hatta mümkün münasebetler de iradeye katılır. Bunların toplamı faydalı malûmatın bütününü teşkil eder. Fakat bilgi burada da yine münasebetlerden ibaret kalır. Bunun için normal bir kafada eşyanın tamamiyle saf, objektif hayalleri bulunmaz. Çünkü böyle bir normal insanın sezgi yetisinde, âlemi kendi elastikiyetiyle ve ga-

gesetzt wird, sofort ermattet und untätig wird, indem sie nicht Energie genug hat, um aus eigener Elastizität und *zwecklos* die Welt rein objektiv aufzufassen. Wo hingegen dies geschieht, wo die vorstellende Kraft des Gehirns einen solchen Ueberschuß hat, daß ein reines, deutliches, objektives Bild der Außenwelt sich *zwecklos* darstellt, als welches für die Absichten des Willens unnütz, in den höheren Graden sogar störend ist, und selbst ihnen schädlich werden kann: da ist schon wenigstens die Anlage zu jener Abnormität vorhanden, die der Name des *Genies* bezeichnet, welcher andeutet, daß hier ein dem Willen, d. i. dem eigentlichen Ich, Fremdes, gleichsam ein von außen hinzukommender *Genius* tätig zu werden scheint. Aber ohne Bild zu reden: das Genie besteht darin, daß die erkennende Fähigkeit bedeutend stärkere Entwickelung hat als der *Dienst des Willens*, zu welchem allen sie ursprünglich enstanden ist, erfordert. Daher könnte, der Strenge nach, die Physiologie einen solchen Ueberschuß der Gehirntätigkeit und mit ihr des Gehirns selbst gewissermaßen den *monstris per excessum* beizählen, welche sie bekanntlich den *monstris per defectum* und und denen *per situm mntatum* nebenordnet. Das Genie besteht also in einem abnormen Uebermaß des Intellekts, welches seine Benutzung nur dadurch finden kann, daß es auf das Allgemeine des Daseins verwendet wird; wodurch es alsdann dem Dienste des ganzen Mesnchengenschlechts obliegt, wie der normale Intellekt dem des einzelnen. Um die Sache recht faßlich zu machen, könnte man sagen: wenn der Normalmensch aus $^2/_3$ Wille und $^1/_3$ Intellekt besteht, so hat hingegen das Genie $^2/_3$ Intellekt und $^1/_3$ Wille. Dies ließe sich dann noch durch ein chemisches Gleichnis erläutern: die Basis und die Säure eines Mittelsalzes unterscheiden sich dadurch, daß in jeder von beiden das Radikal zum Oxygen das umgekehrte Verhältnis von dem im andern hat. Die Basis nämlich oder das Alkali ist dies dadurch, daß in ihr das Radikal überwiegend ist gegen das Oxygen, und die Säure ist dies dadurch, daß in ihr das Oxygen das überwiegende ist. Ebenso nun verhalten sich, in Hinsicht auf Willen und Intellekt, Normalmensch und Genie. Daraus entspringt zwischen ihnen ein durchgreifender Unterschied, der schon in ihrem ganzen Wesen, Tun und Treiben sichtbar ist, recht eigentlich aber in ihren Leistungen an den Tag tritt. Noch könnte man als Unterchied hinzufügen, daß, während jener totale Gegensatz zwischen den chemischen Stoffen die stäkste Wahlverwandtschaft und Anziehung zueinander begründet, beim Menschengeschlecht eher das Gegenteil sich einzufinden pflegt.

Die zunächst liegende Aeußerung, welche ein solcher Ueberschuß der Erkenntniskraft, zeigt sich meistenteils in der ursprünglichsten und grundwesentlichsten, d. i. der *anschauenden* Erkenntnis und veranlaßt die Wieder-

yesiz olarak saf, objektif bir surette anlıyacak bir enerji olmadığından bu yeti irade tarafından mahmuzlanmadıkça ve harekete getirilmedikçe derhal zayıf düşer ve gayri faaldir. Bunun tersi vukubulduğu, yani dimağın tasavvur edici kuvvetinde dış âlemin objektif, açık ve saf bir hayali gayesiz olarak belirecek kadar taşkınlık olduğu taktirde — ki böyle bir hayal iradenin maksatlarına faydasız ve ileri derecelerde hatta bozucu ve bu gibi maksatlara zararlı bile olabilir. — deha adiyle adlandırılacak o gayri tabiiliğe karşı hiç değilse bir istidat var demektir. Deha adı, iradeye, yani asıl Ben'e yabancı, adeta dışardan işe karışan bir Geniyus'in faaliyete geçer göründüğüne delâlet eder. Fakak mecazsız konuşalım: Deha, iradeye hizmet etmek için husule gelmiş olan bilgi kabiliyetinin, önemli surette çok kuvvetli bir gelişme kazanmasından ibarettir. Öyle ise Fizyoloji, dimağ etkinliğinin ve hatta dimağın böyle bir taşkınlığını zaruri olarak *monstris per excessum* ile bir sayabilir. Bilindiği gibi fizyoloji, *montris per defectum* ve *per situn mutatium*'u onlarla ayni sınıfa koymuştur. Demek deha, zekânın anormal taşkınlığından ibarettir ki ancak varlığın bütününe taalluk etmekle faydalı olabilir. Zekâ tek insana hizmetle mükellef olduğu gibi, deha da bütün insan cinsine hizmetle mükelleftir. Keyfiyeti iyice anlaşılır kılmak için şöyle denebilir: Normal insan üçte iki irade ve üçte bir zekâdan ibaretse deha bunun tersine üçte iki zeka ve üçte bir iradeden ibarettir. Bu, kimyadan alınan bir teşbihle de şöyle açıklanabilir: mutedil bir tuzun bazı ve asiti, bunlardan her birinin oksijen köküne ötekinin aksi nisbette malik olması ile ayrılabilir. Yani bir tuzun baz (alkali) veya asit olması şu suretle olur: eğer bir tuzda kök oksijene nisbetle üstünse baz, eğer oksijen köke üstünse asittir. İşte irade ve zekâ bakımından normal insanla deha arasında da aynı münasebet vardır. Bundan da her ikisinin bütün mahiyet ve etkinliğinde ve bilhassa yaptıkları işlerde görülen kat'i bir fark ortaya çıkar. Her ikisi arasında mevcut bir fark olarak şu da ilâve edilebilir: Kimyasal maddeler arasındaki tam zıtlık bunların birbirine karşı olan çekiciliğinin ve akrabalığının sebebi olduğu halde, insan cinsinde daha ziyade bunun tersi görülmektedir.

Bilgi yetkisindeki böyle bir taşkınlığın meydana getirdiği ilk ifade çok defa en aslî ve en esaslı bir bilgide, yani sezgili bilgide kendini gösterir. Ve bunun tekrarlanması bir hayalin teşekkülüne sebep olur. İşte ressam ve heykeltıraşda dahiyane anlayış ile sanatkârane mahsul arasındaki yol en kısa bir yoldur. Şu halde dehanın ve etkinliğinin kendini ifade etmek için aldığı bu şekil şekillerin en basiti ve

holung derselben in einem Bilde: so ensteht der Maler und der Bildhauer. Bei diesen ist demnach der Weg zwischen der genialen Auffassung und der künstlerichen Produktion der kürzeste: daher ist die Form, in welcher das Genie und seine Tätigkeit sich darstellt, die einfachste und seine Beschreibung am leichtesten. Dennoch ist eben hier die Quelle nachgewiesen, aus welcher alle echten Produktionen, in jeder Kunst, auch in der Poesie, ja, in der Philosophie, ihren Ursprung nehmen: wiewohl dabei der Hergang nicht so einfach ist.

Man erinnere sich hier der im ersten Buche erhaltenen Ergebnisse, daβ alle Anschaunng intellektual ist und niht bloβ sensual. Wenn man nun die hier gegebene Auseinandersetzung dazu bringt und zugleich auch billig berücksichtigt, daβ die Philosophie des vorigen Jahrhunderts das anschauende Erkenntnisvermögen mit dem Namen der «untern Seelenkräfte» bezeichnete; so wird man, daβ *Adelung*, welcher die Sprache seiner Zeit reden muβte, das Genie in «eine merkliche Stärke der untern Seelenkräfte» setzte, doch nicht so grundabsurd noch des bitteren Hohnes würdig finden, womit *Jean Paul* in seiner Vorschule der Aesthetik es anführt. So groβe Vorzüge das eben erwähnte Werk diese bewunderungswürdigen Mannes auch hat, so muβ ich doch bemerken, daβ überall, wo eine theoretische Erörterung und überhaupt Belehrung der Zweck ist, die beständig witzelnde und in lauter Gleichnisse einherschreitende Darstellung nicht die angemessene sein kann.

Die *Anschauung* nun aber ist es, welcher zunächst das eigentliche und wahre Wesen der Dinge, wenn auch noch bedingterweise, sich aufschlieβt und offenbart. Alle Begriffe, alles Gedachte sind ja nur Abstraktionen, mithin Teilvorstellungen aus jener und bloβ durch Wegdenken enstanden. Alle tiefe Erkenntnis, sogar die eigentliche Weisheit, wurzelt in der *anschaulichen* Auffassung der Dinge; wie wir dies in den Ergänzungen zum ersten Buch ausführlich betrachtet haben. Eine *anschauliche* Auffassung ist allemal der Zeugungsprozβ gewesen, in welchem jedes echte Kunstwerk, jeder unsterbliche Gedanke den Lebensfunken erhielt. Alles Urdenken geschieht in Bildern. Aus *Begriffen* hingegen entspringen die Werke des bloβen Talents, die bloβ vernünftigen Gedanken, die Nachahmungen und überhaupt alles auf das gegenwärtige Bedürfnis und die Zeitgenossenschaft allein berechnet.

Wäre nun aber unsere Anschauung stets an die reale Gegenwart der Dinge gebunden, so würde ihr Stoff gänzlich unter der Herrschaft des Zufalls stehen, welcher die Dinge selten zur rechten Zeit herbeibringt, selten zweckmäβig ordnet und meistens sie in sehr mangelhaften Exemplaren uns vorführt. Deshalb bedarf es der *Phantasie*, um alle bedeutungsvollen Bilder des Lebens zu vervollständigen, zu ordnen, auszumalen, festzuhalten

tasvir edişi de tasvirlerin en kolayıdır. Her sanatta, hatta şiirde ve felsefede — ki felsefede bu kadar basit değildir— bütün halis mahsullerin asıl kaynağı işte buradadır.

Şimdi her sezginin zihni olup sırf duyularla olmadığı hakkında birinci kitapta bulunan neticeler hatırlansın. Burada verilen izahat, geçen asır felsefesinin sezgili bilgi kuvvetini "aşağı ruh kuvvetleri„ diye adlandıracak kadar ileri götürüldüğü ve bu da hemen kabul edildiği zaman, devrinin dilini kullanmağa mecbur olan Adelung'un dehayı, «aşağı ruh kuvvetlerinin göze batacak surette kuvvetlenmesi» saymasını insan, Jean Paul'un *Vorschule der Aesthetik* adlı eserinde yazdığı gibi, ne o kadar abes, ne de acı bir alaya lâyık bulur. Bu emsalsiz adamın şimdi anılan eseri ne kadar büyük meziyetleri olsa da işaret etmeğe mecburum ki, maksat nazari bir münakaşa veya umuyiyetle bir öğretme olunca durmadan alaycı ve bir sürü teşbih ile dolu bir anlatış muvafık değildir.

Demekki sezgi, eşyanın, henüz şartlı olmakla beraber aslî ve gerçek mahiyetinin ilk görülmesi ve açılmasıdır. Bütün kavramlar, her düşünülmüş şey bir soyutlamadır. Cüz'i tasarımlarda bunlardan ve sırf zihni bir ayıklama ile husule gelmiştir. Her derin bilginin, hatta asıl bilgeliğin kökü de eşyanın sezgi ile anlaşılmasıdır. Biz bunu birinci kitabın eklerinde uzun uzun görmüştük. Bir sezgili tasarım her zaman bir doğum hadisesi olmuştur. Her halis sanat eseri, her ölümsüz düşünce hayat kıvılcımını doğum hadisesinden alır. Her ilk düşünüş hayeller ile olur. Kavramalardansa sırf istidat eseri, sırf makul düşünceler, taklitler ve umumiyetle yaşanan haldeki ihtiyacı ve yalnız çağdaşları hesaplayan eserler husule gelir.

Eğer sezgimiz her vakit eşyanın reel olan hallerine bağlı olsaydı, böyle bir sezginin konusu, eşyayı seyrek olarak tam vaktinde husule getiren, yine seyrek olarak maksada uygun şekilde düzenleyen ve onları çok defa pek kusurlu örneklerle bize arzeden tesadüfün hakimiyeti altında olurdu. Bunun için hayatın bütün ifadeli hayallerini tamamlamak, süslemek, zaptetmek, istenilen şekilde tekrar etmek için—hem de

und beliebig zu wiederholen, je nachdem es die Zwecke einer tiefeindringenden Erkenntnis und des bedeutungsvollen Werkes, dadurch sie mitgeteilt werden soll, erfordern. Hierauf beruht der hohe Wert der Phantasie, als welche ein dem Genie unentbehrliches Werkzeug ist. Denn nur vermöge desselben kann dieses, je nach den Erfordernissen des Zusammenhanges seines Bildens, Dichtens oder Denkens, jeden Gegenstund oder Vorgang sich in einem lebhaften Bilde vergegenwärtigen und so stets frische Nahrung aus der Urquelle aller Erkenntnis, dem Anschaulichen, schöpfen. Der Phantasiebegabte vermag gleichsam Geister zu zitieren, die ihm, zur rechten Zeit, die Wahrheiten offenbaren, welche die nackte Wirklichkeit der Dinge nur schwach, nur selten und dann meistens zur Unzeit darlegt. Zu ihm verhält sich daher der Phantasielose, wie zum freibeweglichen, ja geflügelten Tiere die an ihren Felsen gekittete Muschel, welche abwarten muß, was der Zufall ihr zuführt. Denn ein solcher kann keine andere als die wirkliche Sinnesanschauung: bis sie kommt, nagt er an Begriffen und Abstraktionen, welche doch nur Schalen und Hülsen, nicht der Kern der Erkenntnis sind. Er wird nie etwas Großes leisten; es wäre denn im Rechnen und der Mathematik. — Die Werke der bildenden Künste und der Poesie, imgleichen die Leistungen der Mimik, können auch angesehen werden als Mittel, denen, die keine Phantasie haben, diesen Mengel möglichst zu ersetzen, denen aber, die damit begabt sind, den Gebrauch derselben zu erleichtern.

Obgleich demnach die eigentümliche und wesentliche Erkenntnisweise des Genies die *anschauende* ist, so machen den eigentlichen Gegenstand derselben doch keineswegs die einzelnen Dinge aus, sondern die in diesen sich aussprechenden platonischen Ideen, wie deren Auffassung im 29. Kapitel analysiert worden. Im einzelnen stets das Allegemeine zu sehen ist gerade der Grundzug des Genies; während der Normalmensch im einzelnen auch nur das Einzelne als solches erkennt, da es nur als solches der Wirklichkeit angehört, welche allein für ihn Interesse, d. h. Beziehungen zu seinem *Willen* hat. Der Grad, in welchem jeder im einzelnen Dinge nur dieses oder aber schon ein mehr oder minder Allgemeines, his zum Allgemeinsten der Gattung hinauf, nicht etwa denkt, sondern geradezu erblickt, ist der Maßstab seiner Annäherung zum Genie. Diesem ensprechend ist auch nur das Wesen der Dinge überhaupt, das Allgemeine in ihnen, das Ganze, der eigentliche Gegenstand des Genies: die Untersuchung der einzelnen Phänomene ist das Feld der Talente, in den Realwissenschaften, deren Gegenstand eigentlich immer nur die Beziehungen der Dinge zueinander sind.

Was im vorhergegangenen Kapitel ausführlich gezeigt worden, daß nämlich die Auffassung der *Ideen* dadurch bedingt ist, daß das Erkennende

nüfuz edici derin bir bilginin ve bu bilgiyi yayınlamaya yarar sanat eserinin istediği şekilde — imgelemin lüzumu zaruridir. İmgelemin yüksek değeri deha için vazgeçilmez bir âlet olmasındadır. Çünkü deha ancak imgelem sayesinde şekil verme, düşünme ve şiir söylemedeki münasebetlerin şartlarına göre herhangi bir şeyi veya olguyu canlı bir hayat halinde canlandırır, ve her türlü bilginin ilk kaynağı olan sezgiden taze bir besin elde eder. Doğuştan imgelemi olan bir kimse, kendine tam zamanında adeta hakikatler ilham eden ruhları çağırabilir. Bu hakikatler eşyanın gerçekliğini ancak zayıf, seyrek ve bundan başka çok defa vakitsiz bir surette gösterirler. Öyle ise doğuştan imgelemi olana nisbetle imgelemsiz bir kimsenin durumu, tıpkı serbest hareket eden veya kanatlı hayvanlara nisbetle kayasına yapışmış ve tesadüfün kendisine getireceği şeyi beklemeğe mecbur olan midye gibidir. Çünkü böyle bir kimse reel olan duyulu sezgiden başka bir sezgi tanımaz. O böyle bir sezgi gelene kadar kavramaları ve soyutlamaları kemirir. Halbuki bu kavramalar ve soyutlamalar bilginin özü olmayıp sadece kabuğu ve zarfıdırlar. Böyle bir adam esas itibariyle büyük bir şey başaramaz. Belki hesap ve matematikde böyle bir istisna olabilir. Plâstik sanat ve şiir eserlerine ve aynı surette mimik icralarına, imgelemi olmıyanlar bakımından, mümkün olduğu kadar bu eksikliğin yerini tutacak ve imgelemi olanlar için de bunun kullanılışını kolaylaştıracak vasıta diye bakılabilir.

Buna göre dehanın kendine mahsus ve aslî bilgi tarzı sezgili bilgi ise de bu bilginin asıl konusu hiçbir zaman cüz'i eşya olmayıp bu bilgide dile gelen Eflâtun'un ideeleridir. Bunların nasıl anlaşılacağı 29 uncu bahiste tahlil edilmişti. Dehanın esası parçada bütünü görmektir. Buna mukabil normal insan parçada bu sıfatla yine parçayı bilir. Çünkü parça ancak parça olarak realiteye dahildir. Ve normal insanı yalnız bu realite ilgilendirir. Yani iradesinin yalnız bu realiteye ilişiği vardır. Her hangi bir kimsenin cüz'i bir şeyde yalnız bu tek şeyi veyahut ta cinsin en küllisine kadar az ve çok külliyi, sade düşünmekle kalmayıp hatta bu külliliği görmesi derecesi o kimsenin deha ölçüsüne yaklaşmasıdır. Buna göre dehanın asıl konusu, umumiyetle eşyanın mahiyeti, bunlardaki küllilik ve bütünlüktür. Konuları esas itibariyle daima eşyanın birbirile münasebeti olan reel bilimlerde cüz'i olayların incelenmesi istidatların alanıdır.

Önceki bahiste uzun uzadıya anlatıldığı üzere, bilici, bilginin saf faili olmakla, yani irade bilincten büsbütün kaybolmak şartiyle

das *reine Subjekt* der Erkenntnis sei, d. h. daß der Wille gänzlich aus dem Bewußtsein verschwinde, bleibt uns hier gegenwärtig. — Die Freude, welche wir an manchen, die Landschaft uns vor Augen bringenden Liedern *Goethes* oder an den Naturschilderungen *Jean Pauls* haben, beruht darauf, daß wir dadurch der Objektivität jener Geister, d. h. der Reinheit teilhaft werden, mit welcher in ihnen die Welt als Vorstellung sich von der Welt als Wille gesondert und geleichsam ganz davon abgelöst hatte. — Daraus, daß die Erkenntnisweise des Genies wesentlich die von allem Wollen und seinen Beziehungen gereinigte ist, folgt auch, daß die Werke desselben nicht aus Absicht oder Willkür hervorgehen, sondern es dabei geleitet ist von einer instinktartigen Notwendigkeit. — Was man das Regewerden des Genies, die Stunde der Weihe, den Augenhlick der Begeisterung nennt, ist nichts anderes als das Freiwerden des Intellekts, wann dieser seins Dienstes unter dem Willen einstweilen enthoben, jetzt nicht in Untätigkeit oder Abspannung versinkt, sondern, auf eine kurze Weile ganz allein, aus freien Stücken, tätig ist. Dann ist er von der größten Reinheit und wird zum klaren Spiegel der Welt; denn, von seinem Ursprung, dem Willen, völlig abgetrennt, ist er jetzt die in *einem* Bewußtsein konzentrierte Welt als Vorstellung selbst. In solchen Augenblicken wird gleichsam die Seele unsterblicher Werke erzeugt. Hingegen ist bei allem absichtlichen Nachdenken der Intellekt nicht frei, da ja der Wille ihn leitet und sein Thema ihm vorschreibt.

Der Stempel der Gewöhnlichkeit, der Ausdruck von Vulgarität, welcher den allermeisten Gesichtern aufgedrückt ist, besteht eigentlich darin, daß die strenge Unterordenung ihres Erkennens unter ihr Wollen, die feste Kette, welche beide zusammenschließt, und die daraus folgende Unmöglichkeit, die Dinge anders als in Beziehung auf den Willen und seine Zwecke aufzufassen, darin sichtbar ist. Hingegen liegt der Ausdruck des Genies, welcher die augenfällige Familienähnlichkeit aller Hochbegabten ausmacht, darin, daß man das Losgesprochensein, die Manumission des Intellekts vom Dienste des Willens, das Vorherrschen des Erkennens über das Wollen, deutlich darauf liest: und weil alle Pein aus dem Wollen hervorgeht, das Erkennen hingegen an und für sich schmerzlos und heiter ist, so gibt dies ihren hohen Stirnen und ihrem klaren, schauenden Blick, als welche dem Dienste des Willens und seiner Not nicht untertan sind, jenen Anstrich großer, gleichsam überirdischer Heiterkeit, welcher zu Zeiten durchbricht und sehr wohl mit der Melancholie der übrigen Gesichtszüge, besonders des Mundes, zusammenbesteht, in Beziehung aber treffend bezeichnet werden kann durch das Motto des *Jordanus Brunos: In tristitia hilaris, in hilaritate tristis.*

ARTHUR SCHOPENHAUER

ideelerin anlaşılacağı burada gözümüz önünde duruyor. Goethe'nin bazen bir manzarayı gözümüzün önüne getiren türkülerinden ve Jean Paul'ün tabiat tasvirlerinden duyduğumuz tad bizim bu suretle o ruhların objektifliğine, yani saflığına iştirak etmemize dayanır. Bu türkü ve tabiat tasvirlerindeki saflıkta (tasarım olarak âlem) (irade olarak âlemden) ayrılmış ve adeta ondan kopmuştur. Dehaya mahsus bilgi nev'inin mahiyetçe her türlü istek ve onun münasebetlerinden temizlenmiş bir bilgi tarzı olmasından, deha eserlerinin kast ve ihtiyar ile husule gelmeyip iç güdü nev'inden bir zaruretle itildiği neticesi de çıkar. Dehanın harekete geçmesi, mutlu saat ve kendinden geçme anı denilen şey de zekânın hür oluşundan başka bir şey değildir. Zekâ iradenin hizmetinde olmaktan bir aralık kurtularak artık faaliyetsizliğe ve gevşemeğe dalacağına, kısa bir zaman için yalnız başına etkin olduğu zaman böyle hürdür. O zaman zekâ tertemizdir ve âlemin saf bir aynasıdır. Çünkü o artık kaynağı olan iradeden büsbütün ayrılmış bir halde bir tek bilincde toplanmış olan (tasarım olarak âlem)in ta kendisidir. Ölümsüz eserlerin ruhu adeta böyle anlarda doğar. Bunun tersine zekâ, kastlı düşüncelerde hür değildir. Çünkü artık onu irade sürükler ve ona temasını dikte eder.

Bir çok yüzlere basılmış olan alelâdelik damgası, âmiyanelik ifadesi esas itibariyle bunların bilgilerinin sıkı sıkıya isteklerine bağlılığından ibarettir. Bu her ikisini bağlayan bir zincirdir. Bunun neticesi olarak eşyayı irade ile münasebetinden ve onun maksadından başka türlü anlamak imkânsızlığı görülür. Buna mukabil yüksek kabiliyetler arasında göze batan yakınlığı yapan deha ifadesi ise serazatlıkta, zekânın irade hizmetinden azat edilmesinde, bilmenin isteğe üstünlüğünde açıkça okunur. Ve bütün izdırap istekten geldiğinden ve buna mukabil bilme kendi kendisine ve kendi kendisi için istırapsız ve şen olduğundan, bu hal onların yüksek alımlarına ve açık görücü bakışlarına, iradenin emirlerine ve ihtiyaçlarına tabi olmamaları bakımından semavi bir neşe verir. Bu çizgi zaman zaman belirir ve öteki yüz çizgileriyle, bilhassa ağzın melankolisiyle birlikte mevcuttur. Bu münasebetle Yordano Bruno'nun şu sözleri tam yerindedir. *In tristita hilaris, in hilaritate tristio.*

Tercüme eden: *Yunus Kâzım KÖNİ*
Talim ve Terbiye Heyeti Üyelerinden

TÜRKİYE MEKTUPLARI

XVIII. yüzyılın başlangıcında Macar millî birliğinin başbuğu ve Erdel (şimdiki Transilvanya) Beyi II. Rakoczi Ferenc, Macaristanın istiklâlini kurtarmak için milletin başına geçerek Avusturyalılara karşı yıllarca savaşmıştı. Fakat sonra ordusunun takati tükendiğinden Rakoczi, önce Lehistana oradan Fransaya sığınmış, XIV. Louis'nin sarayında birkaç yıl kaldıktan sonra III. Ahmed'in dâveti üzerine Türkiyeye gelmişti. Maiyetiyle beraber iki buçuk yıl kadar İstanbul civarında oturan Macar mültecisini Babıâli sonra Tekirdağına yerleştirdi. Rakoczi 1735 de orada öldü.

Şimdi tercümesinden birkaç örnek verdiğimiz Türkiye Mektupları'*nı Erdel asîlzadelerinden olup küçüklüğünden beri Rakoczi'nin sarayında yetişmiş, daima beraberinde kalarak onun hususi kâtipliğini de yapmış olan Mikes Kelemen yazmıştır. İstanbulda Kontes P. E. ye hitaben yazılmış olan bu mektuplar, yazarının ölümünden çok yıllar sonra ele geçerek Macar edebiyatına mal edilmiştir. XVIII inci yüzyılda henüz pek gelişmemiş olan Macar dilinin güzel örneklerinden biri olarak Macar edebiyatının klâsikleri arasına girmiş olan bu mektuplar, Türkiyede tam kırk beş yıl yaşamış olan Mikes'in memleketimizin, yabancı gözüyle gördüğü, o zamankî hususiyetlerini göstermesi bakımından da dikkate değer.*

20 nci METKUP

Yeşilköy, 22 ilkteşrin 1718

Eve nasıl vardığınızı öğrenmeden içim rahat etmiyecek, çünkü siz buradan ayrılır ayrılmaz şiddetli bir rüzgâr çıkmıştı. Dalgaların sizi sarsmış olduğunu tahmin ederim. Hasılı o vakitten beri meraktayım. Şimdiye kadar bir mektupla merakımı giderebilirdiniz sanırım. Penceremin altından geçen her büyük balıktan, benim ablacığımı yedin mi? diye sordum, ama hınzırların hiç biri cevap vermedi. Sizden katî haber alıncıya kadar aklım buna takılı kalacak. Umarım ki Yunus'un başına gelene uğramamışsınızdır ve bu mektubumu bir balığın karnına yollamama lüzum kalmaz, yoksa bizim dün atlarla İstanbul kapısına gittiğimizden, Efendimizin orada, yol kenarındaki bir bahçede, Edirne'den gelmekte olan ve büyük debdebe ile şehre giren padişahla gizlice görüştüğünden haberdar olamazsınız.

Padişahın önünde, arkasında kimlerin gittiğini yazayım mı? Yazsam, belki bu kadar yazı ile sizi sıktığımı söylersiniz; yazmasam, ihtimal tembel dersiniz. Tek bana tembel demiyesiniz diye yazıyorum, siz dikkatle dinleyin:

Yeniçeriler sokakta iki keçeli durmuşlardı; en önde, yanında birçok adamiyle asesbaşı, sonra çavuşlar, emîrler, ulema (yani hocalar, okumuşlar), kapıcıbaşılar, mestancıbaşiyle yeniçeri ağası, sonra kapdan paşa ile kaymakam, arkalarından sadrazam ile şeyhülislâm, çavuşbaşı, sonra Sancaktar'ın yanında şerifler, padişahın yedekçileri, sonra *Kur'an*'ı taşıyan süslü iki deve, arkasında Muhammed'in libasını ve silâhını götüren boyalı, altın yaldızlı

araba. Bunlardan sonra pek çalımlı bir at üstünde, yanında oğliyle padişah, arkalarından ikişer ikişer içoğlanı, her bir takım başka başka renkli, birinci takım sarı, ikincisi al, üçüncü takım yeşil, dördüncüsü mavi çuha elbiseli kıyafetleriyle geçtiler. Bu içoğlanlar sarayın uşaklarıdır. Görüyorsunuz ya dün ne güzel şeyler görmüşüm, ama bu bir dumandan ibarettir, o büyük tantanaya rağmen, padişahın zihni bizimki kadar rahat değildir. Böyle olduğu da iyi, hiç olmazsa bir cihetten bizim düşkün halimize benzesin ve kendisinin de nihayet bir insan olduğunu bilsin! Ama ablacığım, onun saltanatını kıskanmıyalım, çünkü bir gün gelir, ebedî sefalete düşer, o zaman saltanatın ona ne faydası olur? Biz bu düşkün halimizde de ondan daha çok umutluyuz. Ah, hıristiyanlık ne güzel şey! Ben Türk'ün bu saltanatını gördükçe, bizim sade, kutsal kilisemize mensup olmaktan büyük sevinç duyuyorum, çünkü bizdeki ümitler onlarda yoktur. Beyoğlu'na geldiğim zaman daha çok vaaz ederim. O zamana kadar sıhhatte olunuz. Ablacığım, sizi kapuskadan biraz fazla seviyorum.

30 uncu MEKTUP

Beykoz, 16 ağustos 1719

Görüyorsunuz ya size Asya'dan yazıyorum, eğer Amerika'da olsaydım Misisipi'den yazardım. Bize artık Asyalı Macarlar göziyle bakınız. Hasılı ablacığım, beş günden beri burada çadır altındayız. Yanımızdaki kasabanın eski adı da, şimdiki de Beykoz'dur ve meşhur Bitinya'da bulunmaktadır. Bitinya kırallarının Romalılar zamanında ne kadar meşhur olduklarını biliyorsunuz? Bana lâzım olan bu değil, beni ilgilendiren şey Haromszék'de olmayışımdır. Ama Tanrı sanki orada daha mı iyi? Hayır, Onun iyiliği her yerde birdır. Tanrı burada olmanı istiyor, öyleyse burada. şu güzel çayırda gez, dolaş!

Ablacığım, bulunduğumuz yer gerçekten güzel. Çadırlarımız deniz kıyısına sıralanmış, güzel boğazı boydan boya görüyoruz, Karadenizin iniltisini mükemmel işitiyoruz, o dehşetli, koca tekneler önümüzden geçerek Karadenize gidiyorlar. Bu boğazın benzeri, belki bütün dünyada yoktur. Bunun genişliği, her yerinde bir top atımı kadar, uzunluğu beş fersah, her iki ucunda bir büyük denizle böyle boğaz başka nerede bulunur? Şu da muhakkak ki, eğer bu memleket başka bir milletin elinde olsa, burada mucizeler yaratır, iki tarafına kasabalar, güzel köşkler, evler yaparlar. Gerçi Avrupa tarafında epeyce kasaba varsa da, başka yerlerde bunlara köy denebilir. Meselâ, bizim oturduğumuz Yeniköy pek çirkin bir kasaba, ötekiler ondan berbat! Asya tarafı ise hemen baştanbaşa kır. Hele padişahın kıyıdaki evleri hiçte şahâne değil. Bu güzel, zevk okşayıcı yerleri böyle boş bırakmak ne yazık! Ama ben hiç te yaptırtmam, görürler onlar!

Sevgili ablam, bu boğazdaki kadar çok balığı da başka yerde bir arada görmek imkânsızdır. Balıkçılar her vakit bunlardan binlercesini tutuyorlar. Bunun kaç bin tanesi İstanbul'da satılır, sade Yeniköy'de kaç bin tane kuruturalr? Ya o hesapsız yunusbalığı kim bilir ne kadardır? Yalan söylemem, mecubur da değilim, ama bir kere belki bin tanesini bir arada, bir domuz sürüsü gibi, suyun yüzünden geçerken gördüm! Ablacığım, doğrusu biz burada iyiyiz, güzel çayırlarda dolaşıyoruz, Bey atlarını da bu tarafa getirtip sık sık ava gitmiye hazırlanıyor. Artık anladım ki sizi Asya'da da Avrupa'da sevdiğim kadar seviyorum, yalnız bana daha sık, daha uzun mektuplar yazmalısınız? Sıhhatinize bilhassa şimdi dikkat ediniz, çünkü sizin tarafta veba salgını varmış diyorlar.

37 nci MEKTUP

Tekirdağ, 28 mayıs 1720

Biz artık burada ev bark sahibi, rahat insanlarız. Tekirdağını öyle sevdim ki Zagon'u unutamıyorum. Sahiden ablacığım, biz burada pek güzel, safalı bir yerde bulunuyoruz. Şehir epeyce büyük, oldukça güzel! deniz kıyısında lâtif ve ferah bir yamacın üstünde. Avrupa'nın da tam kenarında sayılırız. Buradan İstanbul'a atla iki günde ferah ferah varılır, denizden se bir günlük yol. Herhalde Bey için hiç bir tarafta bundan iyi yer bulamazlardı. İnsan ne tarafa giderse her yanı güzel kırlar, fakat boş toprak değil, çünkü burada toprağı mükemmel işliyorlar. Köylere yakın olan yerler boş olmadığı gibi, şehirin etrafındaki topraklar da bakımlı bahçeler gibi gayet iyi işlenmiş, hele şu sırada insan bağlara, sebze bahçelerine bakmakla doyamıyor. Sırtlarda o kadar çok bağ var ki, başka yerde ancak bir vilâyette bu kadarı bulunur. Hem bunlara çok iyi bakıyorlar. Bağlarda pek çok meyva ağacı da var, öyleki insan buralarını meyva bahçesi sanır. Yalnız burada bağlara, bizde olduğu gibi, sırık dikmiyorlar, bu yüzden asmaların çubukları yerlere sarkıyor, yapraklar bağın toprağını örtüyor; halbuki yaz yağmurunun az düştüğü bu sıcak yerde buna ihtiyaç var, çünkü böylelikle toprak yaş kalır, omcalar da kurumaz.

Burada sebze bahçesi de pek çok, bunlar buranın âdetine göre iyi işlenmiştir, ama bizimkilere benzemez. Sonra pamuk ekimi de burada her yerden fazla ve bunun ticareti de geniş ölçüdedir. Pamuk Torda vilâyetinde yetişebilir, fakat bizim inişli yokuşlu toprağımızda istediği sıcaklığı bulamaz. Bura kadınlarının bütün yıl işleri pamuğu ekmek, toplamak, satmak veya dokumaktan ibaret. Mayısta ekiyor, ilkteşrinde toplıyorlar. Her halde pamuk çok iş istiyor, fakat buralı kadınların zaten dışarda başka işleri olmadığından onunla uğraşmaya vakit buluyorlar.

Şehre gelince; uzunluğu genişliğinden fazla olan bu şehre burada güzel denebilir, içinde güzel evler çok, fakat bunlar hiç te güzel görün-

miyorlar, çünkü bilhassa Türkler, karıları dışarıyı görmesinler diye, sokak tarafına pencere koymıyorlar. Kıskançlık ne iyi şey! Şehrin pazarı çok geniş. Tavuk, kaz gibi kümes hayvanlarının her çeşidiyle meyva, sebze burada çok ucuz, biz gelmeden önce daha da ucuzmuş. Biz her ne kadar biraz pahalılığa sebep olduksa da buraya sükûnet getirdiğimiz de muhakkak, çünkü, buralılar söyliyorlar, bizim bu şimdi oturduğumuz yerlerden evvelce kadınlar, kızlar gündüz bile geçmiye korkarlarmış, hele akşamları sokakta bulduklarını alır götürürlermiş, ne halde bıraktıklarını da artık siz düşünün! Hattâ adam öldürdükleri de olurmuş, bu işleri yapanlar da yeniçerilerle rumlar, ermenilermiş. Fakat şimdi hiçbir şey duyulduğu yok, istiyen akşamdan sonra bile, bir şeyden çekinmeden sokakta dolaşabilir. Vakıa biz de epeyce kalabalığız, ama en ufak bir hâdise bile olsa, kapımızda bulunan otuz yeniçeri, patırtı çıkarmak istiyenlerin derhal dersini verir. Bugün artık, bizim oturduğumuz yerden daha sessiz yer olmaz. Akşamları, hava güzel olduğu zaman saat on bire kadar dışarda bulunuruz, ne yabancı yeniçeriye ne de ruma raslarız. Bu kadar kısa zamanda bile şehre ne çok faydamız dokundu, ya bundan sonra? Yalnız canımı sıkan bir şey varsa o da Bercsényi beyin bize uzak oluşudur. Kendisinin buna canı sıkılmaz, çünkü ziyaretine daha seyrek gidebileceğimiz için o nispette az masrafa girer. Ama ne yapalım, uzak ta olsa gideceğiz, başka nasıl vakit geçiririz? Onu kadınlar bile sevmiyor, fakat onlar da bizim gibi, ne yapsınlar? Her halde biz oraya angaryaya gider gibi gidiyoruz.

Şehirden ve toprağından epeyce bahsettim, biraz da kendi evimizdeki âdetleri, ne türlü vakit geçirdiğimizi anlatayım. Her halde bir manastırda bile bizim Bey'in evindekinden fazla intizam yoktur, işte buranın programı:

Sabah saat beş buçukta trampet çaldığı zaman hizmetçiler kalkar, altıya kadar hazırlanırlar, saat altıda yeniden trampet çalar, o zaman Bey giyinir, küçük kiliseye giderek duada hazır bulunur, oradan yemekhaneye gider, kahve, tütün içeriz. Saat sekize çeyrek kala birinci, sekizde ikinci ve biraz sonra üçüncü trampet ibadete çağırır, o vakit Bey tekrar kiliseye gider, sonra evine çekilir, o zaman herkes istediği yere gider. On bir buçukta yemek trampeti çalar, on ikide sofraya oturur, tavukları haklarız. İki buçukta Bey yalnız olarak ibadethaneye gider ve üçe kadar orada kalır, Akşam ibadeti için saat beşe çeyrek kala birinci, beşte ikinci, biraz sonra da üçüncü trampet çalar, kiliseye gidilir ve sonra herkes dağılır. Saat altı buçukta akşam yemeğine çağrılırız, yemek çok sürmediğinden sekizde Bey soyunur, ama çoğu zaman o saatte yatmaz, sabahleyin altıda giyinse de gece yarısından sonra saat ikide kalkar. Zannetmeyiniz ki bütün bunlarda en küçük bir değişiklik bile olsun, Bey hasta da olsa program böylece tatbik olunur. Saat beş buçukta kalkmak kolay bir şey değil, ama Bey'in hatırı için lâzım, giyindiğ zaman da daima yanında bulunurum. Hizmetçilere nezaret etmek zaten vazifem icabıdır da.

İşte bizim manastırın nizamı bu. Nasıl eğlendiğimize, ne türlü vakit geçirdiğimize gelince; bu çok çeşitlidir ve herkes kendi zevkını gütmektedir. Bey haftada iki defa atına binerek akşama kadar avlanmıya çıkar, çünkü keklik, tavşan burada pek çok, kırmızı keklik boz keklikten fazla. Biz de vaktimizi daha iyi geçirmeyi çok isteriz, çünkü insan durmadan gezmeye gidemez, daima kırlarda dolaşmakla da olmaz. Fakat buranın adamlariyle görüşmek te mümkün değil. Yabancı birisi burada kimsenin evine gidemez. Hele ermeniler karılarını Türklerden ziyade kıskanıyorlar. Komşum olan kadını daha görmüş değilim. Günde on kere kapısının önünden geçerim; o, eğer kapıda ise şeytan görmüş gibi hemen benden kaçar, kapısını sürgüler. Aldırış ettiğim de yok, çünkü ermeni karıları umumiyetle çingene karıları kadar beyazdırlar. Bura halkı ile tanışıklık kurmanın mümkün olmadığını bundan anlıyabilirsiniz. Ama bundan birşey kaybettiğimiz yok, çünkü bunların kimi kürkçü kimi terzi, öyle üst tabakadan bizim görüşebileceğimiz insana burada raslanmıyor. Türklerden efendi adamlar var, ama Türkleri ziyaret etmek te insana sıkıntı veriyor. Evvelâ türkçe bilmiyorum, ikincisi de insan yanlarına vardığında önce: Eh, otur bakalım, der sonra bir çubuk tütün, bir fincan kahve verir, ağzından altı yedi söz ya çıkar, ya çıkmaz, ondan sonra karşısındakinin sabrı var sa, on saat susar. Bunlar sazdan sözden anlıyan takımdan değiller. Bunun için bize, eğlence olarak, ya öğle veya akşam yemeğine Bercsényi beyin evine gitmek kalıyor, orada hiç olmazsa küçük Suzi ile gülüşürüz, fakat Komhod'lu kibar bir kadın olan evin hanımına karşı insan resmî kalmak mecburiyetinde bulunuyor. O sade eski şeylerden, kızlığındaki eğlencelerden konuşulmasını seviyor, siz de bilirsiniz ki, benim de bunlarla hiç ilgim yoktur. Öyle bir tabiatım var ki, bir adamı, ağzımı açmadan üç saat dinliyebilirim, fakat ondan sonra, ne anlattıklarını bana sorun bakalım? Anlattıkları şeylerden bir kelime bile söyliyemem, bu kibar hanımla da böyleyim. İki saat ağzımdan bir tek söz çıkmaz, gülerse ben de gülerim, ama çok defa niçin güldüğümü bilmeden; o, söylediklerini büyük bir dikkatle dinliyorum sanır... Halbuki ben eski şeylerle vakit geçirmek istesem Büyük İskender'in tarihini okurum, herhalde o daha eskidir.

Bu yazdıklarımdan bizi nasıl bir şehre yerleştirdiklerini, halkının nasıl olduğunu, etraf ve civarını, yaşayış tarzımızı öğrenmiş oldunuz. Fakat size kendi yaşayışımı anlatmadım. Benim âdetim; saat onda yatar, gözlerimi kapatırım ve programa uygun olarak ertesi sabah beş buçuğa kadar açmam, bu takdire değer âdeti de yaz kış bırakmam. Bu mektup da saat ona kadar sürdü, artık uyuyalım sevgili ablam. Eğer benim sık sık yazmamı istiyorsanız sihhatinizi gözetmelisiniz, gelecek sefere daha çok veya daha az yazarım. Az kalsın yazmayı unutuyordum, menhus romatizma Efendimizi yine rahatsız etmeye başladı.

MIKES KELEMEN

Tercüme eden: *Sadi KARATAY*

FIRSAT

KOMEDİA

KİŞİLER

DONA MARIA ya MARIQUITA, *DONA FRANCISCA ya PAQUITA,* *DONA IRENE,* *DONA XIMENA,*	*bir rahipler mektebinin okurları.*

RITA, hizmetçi.

FRAY EUGENIO, mektebin rahibi.

Vak'a Havana'da geçer.

Bir rahibeler mektebinin bahçesi.

Sağda, kapısı seyircilere doğru küçük bir bina. Üzerinde iri iri harflerle ECZANE yazılıdır. İlk katta, bahçeye açılan bir pencere. — Dipte büyük bir portakal ağacı; önde, sarmaşıklar altında bir tahta kanape.

BİRİNCİ SAHNE

DONA MARIA

DONA MARIA (yalnızdır, tahta kanapede oturur; önünde bir kitap vardır; dalgındır; okumaz, düşünür). — Okuyayım diye verdi bu kitabı... Dediğine bakılırsa insan her derdine derman bulurmuş bu kitapta... Okudum, bir daha okudum, aşkın devasını bulamadım... Kempis büyük bir bilginmiş, yüreği temiz, faziletli, merhametli bir adam... evliyadan... onun gibi... ama aşktan haberi yok... Ne kara bahtım varmış benim!... *(Kitabın ilk sayfasındaki yazıyı okur).* Dna Maria Colmenaers'e halinin, huyunun iyiliğine mükâfat olarak verilmiştir... Halimin, huyumun iyiliğne mükâfat!... Onun gözünde ben sadece uslu, yani haylı can sıkacak küçük bir kızım, işte o kadar... Küçük bir kız, yani insanın sevemiyeceği... sevse bile ancak bir kumru yavrusunu sever gibi sevebileceği mânasız bir şey... Zaten kız olsun, kadın olsun, hiçbirini sevemez ki o. Papaz olmuş bir kere, bu dünyadan çekmiş elini. — Ama... benzemiyor öteki papazlara, konuşuyor, gülüyor; kaç defa konuştu benimle... Nedir ama söyledikleri? ya beslediğim kuşlardan açıyor, ya büyüttüğüm çiçeklerden. — Dün, Elhamra sarayını anlatırken ne ateşli, ne coşkundu. *(Kederli).* Dona Francisca'ya anlatıyordu... Elmahra'yı bilirim diye ben de bir söz söyliyecek oldum, hemen sustu, kesiverdi konuşmayı. Dona Francisca benden üç yaş büyük, ama benim bilmediğim neyi biliyor, benim yapamadığım neyi yapabiliyor ki? — Şarkıyı ben daha iyi söylerim, piyanom, gitara çalışım iyidir onunkinden. — Dansa kalktı mı, ayağını zor uyduruyor musikiye!... Dün onunla dans ediyordum, baktım ki Fray Eugenio beni zevkle süzüyor; parlıyordu gözleri... Dünyadan uzaklaşmış bir rahip değil de sevdalı bir delikanlıydı sanki... Her gün yeniden yazıp yırttığım bu mektubu, alnımın kara yazısı bu mektubu işte o zaman vermeliydi ona. *(Koynundan bir mektup çıkarır, göz gezdirir).* Bu haliyle ne iyi, ne de fena. — Her yazışımda ateşi biraz daha eksildi; — ama ilk yazdığım da verilecek gibi değildi doğrusu, ayıptı âdeta...

Hem bazı sözler, yavaş yavaş söylenince insana dokunuyor, ama kâğıt üzerinde okudun mu gülünç oluveriyor... Sonunu nasıl bulacak acaba? *Sizi rahatsız etmemek için ölmeyi bilirim ben* dediğime iyi etmedim hiç. Ölmeyi bilirim ben... Küçük Mariquita *ölmeyi bilsin,* inanmaz öyle şeye. Tehdide, atmaya benziyor bu. *Ölmeyi bilirim ben:* böyle sözler tiyatroda, insan göğsüne tahta hançer saplarken söylenir... Ama ben bunu yazarken hiç de şaka değildi niyetim, — gerçekten düşünüyordum ölmeyi. — Hekim diyordu ya! pek kolaymış: o söylediği zehirden bir kaşıkcık içeceksin... bir dakika kıvranacaksın... sonra ne acı var, ne bir şey... Öyle, öyle ama insan bu işi yapmalı da söylememeli... Mektubumu yeniden yazarken sileyim o cümleyi, o zaman da... *(Öfkeli)* o zaman da daha tatsızlaşacak, büsbütün soğuyacak. Ah! o gelse de asıl benim ruhumdakini okusa!... Versem mi mektubu?... Acaba kendim mi söylesem?... ama ağzımı açar açmaz susturur beni... *(Küçük bir dal koparır).* Bu daldaki yapraklar tekse, veririm mektubu... on bir, on iki, on üç, on dört... çift... Ama söylemek de olacak şey değil; — vermeli mektubu... Hele şu kitabı açalım. Soldan ilk sayfa: *Senin istediğine razı olmaktansa acıya, her türlü acılara katlanırım.* Delilik bu benimki! ben budala mıyım ki işin içinde benim canım, hayatım varken kalkmış, fala bakıyorum... Evet, veririm bu mektubu; hiç olmazsa «Sizi seviyorum» diyor ya! yeter, dilim bukadarcığını bile söyliyemez.

RITA (dışardan şarkısı duyulur). Fransızın âşıkı çocuklar gibi ağlar; İspanyol akıllıdır: Uğurlar olsun sevmiyene der gider.

II. SAHNE

DONA MARIA, RITA

DONA MARIA. — Benim asıl falım bu şarkı işte, bu ses gökten geliyor sanki. *(Rita girer).* İçersini mi süpüreceksin sen?

RITA. — Evet, küçük hanımcığım. O şişelerin tozunu almalı biraz; pencereleri de açayım da hava girsin içeri. *(Eczaneye girer, bahçe üzerindeki pencereyi açar. Dona Maria pencerenin yanına gider).*

DONA MARIA (zoraki bir gülümseme ile). — Hani bir şişe söylemiştin sen, kırılmasın sakın!

RITA. — Tanrım korusun beni! yanına bile varmam o şişenin. İçmeden ölünmezmiş diyorlar ama benim elim değse sade, gene içim rahat etmez.

DONA MARIA. — O zehirin dediğin kadar tesirli olacağına bir türlü inanamıyorum.

RITA. — Nasıl inanılmaz! Bana hekim kendisi söyledi: «Rita, dedi, sakın bu şişeye dokunayım demeyin; bir surahi suya iki üç kaşıkçık koysanız, mektepteki bütün kızları bir çeyrek saatte öldürüverir» dedi. Önce insanın boğazını yakarmış, insanın nefesi kesilir de hemencecik ölüverirmiş.

DONA MARIA (parmağiyle bir şişeyi gösterir). — Şu değil mi?

RITA. — Hayır, hanımcığım: üst raftaki küçük şişe. Öyle ufacık bir şey, ama içinde bin kişiyi öldürmeye yetecek zehir varmış.

DONA MARIA. — Hani içinde beyaz bir şey var, o mu?

RITA. — O işte.

DONA MARIA. — İyi.

RITA. — İyi olur mu hiç? Kötü deyin, daha doğru. Böyle çirkin ilâçlar uyduran imansızın Şeytan büksün boğazını! Benim asıl şaştığım, eczanelerde yalnız insanı iyileştirecek ilâçlar olmalı, böylesi de bulunuyor; içen, bir dua bile okuyamadan ölüverirmiş.

DONA MARIA (ağır ağır). — Bazı hastalıklara böyle ilâçlar lâzım.

RITA. — Tanrım korusun, evliyalar korusun bizi öyle hastalıklardan! Kudurmuşları, başkalarını ısırmasınlar diye öldürürlermiş, zehiri onlara içiriyorlardır.

DONA MARIA (kendi kendine, hulyalı). — Bir parçacık acı, sonra bir şey kalmazmış! *(Rita eczaneden çıkar; kapıyı kapatır, pencereyi açık bırakır).*

RITA. — Başrahibin yerinde olsam, o pis şişeyi gönderir, bir deliğe atırırım; bir şeye yaramaz, birine bir zararı dokunur.

DONA MRIA. — Nasıl dokunur?

RITA. — Öyle ya... Meselâ bakmışsınız biri, falancadan kurtulayım demiş... Yahut, olur a! varmış öyleleri de, biri kalkmış, kendimi öldüreyim demiş...

DONA MARIA. — Yok canım! kim ister kendini öldürmeyi?

RITA. — Bilirim, sizin aklınızdan geçmez öyle şey, hanımcığım; uslusunuz siz, okumuşsunuz; sizden büyükler size bakıyor da utanıyor kendi hallerinden. Ama neler, ne çılgınlar var... Meselâ, söz aramızda, bilirim, söylemezsiniz kendisine, sizin pek sevdiğiniz o Dona Francisca yok mu? ona bu şişeyi göstermeye korkarım doğrusu.

DONA MARIA. — Francisca'ya ha!

RITA. — Bakıyorum, hep İngilizce romanlar okuyor, ateşleniyor kafasının içi. Bir kere, inanmassınız sözüme, bana ne dedi bilir misiniz? birine gönül verse de o sevdiği adam ölüverse o da kendini öldürürmüş.

DONA MARIA (acı bir bülümseme ile). — Hiç merak etme sen.

RITA. — Ben de ona dedim ki: söylemeyin öyle şey, hanımcığım, dedim; ben bir hizmetçi parçasıyım, papaz gibi diller bilmem, ama kendini öldürmek günahmış, Tanrı'nın gücüne gidermiş dedim. Öyleymiş, değil mi, hanımcığım?

DONA MARITA. — «Cana kıymıyacaksın.» *(Yavaşça).* Ama kendi canına diye bir söz yok!

RITA. — Şeytan koyar insanın aklına öyle şeyleri. Ben Guatemala'lı bir kız tanımıştım; on yedi on sekizine gelince içinde kendimi öldüreyim diye bir heves uyandı, hem de büyük bir heves; anlatırdı bana: yüksek bir pencereden sokağa baktı mı Şeytan gelir, at kendini aşağı dermiş. Ama iyileşti sonradan.

DONA MARIA (ilgili). — Nasıl iyileşti? ne yaptı da iyileşti?

RITA. — Kurtulayım diye Tanrı'ya gece gündüz yalvardı, kurtuldu; evliyalara gitti; sonra bir gün bir katırcı geldi, esmer, yakışıklı bir delikanlıydı, hoşlandılar biribirlerinden, evlendiler. Şimdi asılmak benim aklımdan nasıl geçmezse o da kendini öldürmeyi getirmez aklına.

DONA MARIA (kendi kendine). — Ah! ah!...

RITA. — Ama, hanımcığım, benim dediklerimi sakın söylemeyin dona Francisca'ya.

DONA MARINA. — Korkma hiç... Rita, sen şimdi benim odayı düzelteceksin; yatağımın başında bir tesbih vardır, taneleri yakuttan, zinciri Meksika altınından; al onu, senin olsun.

RITA. — Benim mi olsun, hanımcığım?

DONA MARIA. — Senin olsun; ne zamandır sana bir hediye borcumdu. Çok iyi bakıyorsun bana; hem ben bu mektepten çıktıktan sonra sen o tesbihi çeker, bana dua edersin.

RITA. — Ah benim hanımcığım!... verin de öpeyim ellerinizi. Görmedim sizin gibi cömerdini... Siz buradan gidince çok üzüleceğim ben; ama hayırlı olur elbette gitmeniz: gelin olursunuz buradan çıkınca.

DONA MARIA (içini çeker). — Kim bilir orasını? *(Bir müddet susarlar).*

RITA. — Sizin çini saksılara taze çiçek koyayım mı?

DONA MARIA — Koy.

RITA. — Allaha ısmarladık, hanımcığım. Sağ olun. *(Çıkar).*

III. SAHNE

DONA MARIA

DONA MARIA (yalnız). — Tanrı'ya yalvarmak!... Ben de dua ettim, yalvardım Tanrı'ya ama savamadım, üzerime çöken bu düşünceleri savamadım bir türlü... Benimle kaçmaya razı olsa?... olacak iş mi?... Öyle ise başka çare yok, bir başıma kaçayım... evet, bu dünyadan kaçayım. *(Ecza-*

zanenin penceresinden içeri bakar). Bir an çekielcek bir acı... iki aydır benim çektiğimin yanında belki hiç kalan bir acı. — İnsana unutma gücünü bağışlıyan bu hazineyi, istesem şimdi elime geçiririm... İçeri girmek kolay, bu taş da sanki üzerine basıp atlıyayım diye konmuş. *(Duvarın bir çıkıntısı üzerine çıkar, pencereye dayanır).*

IV. SAHNE

DONA MARIA, FRAY EUGENIO

FRAY EUGENIO (done Mariayı, görmez. Portakal ağacına yaklaşır, kovuğuna elini sokup bir mektup çıkarır, kendisi de bir mektup kor). — Sağ ol, benim güzel ağacım; sadakatten şaşmiyorsun hiç. *(Okur).* Tasalar! sitemler!... Ne de insafsızsın. — Sonunda kucaklıyor beni! — Benim mektubuma ne kadar da benziyor!

DONA MARIA (pencereden aşağı arkaya doğru atlar. Kendi kendine). — Çekil, çekil Şeytan!

FRAY EUGENIO (kendi kendine). — Kim bu güzel kız? iyi atlıyor hani! — A! Francisca'nın arkadaşı küçük Marquita'ymış! — Yaşına göre güzel doğrusu. Ne işi varmış acaba mektebin eczanesinde?

DONA MARIA (Fray Eugenio'yu görür). — A!

FRAY EUGENIO. — Beni çağırsaydınız, elinizden tutar da indirirdim, küçük hanım.

DONA MARIA. — Siz misiniz, efendim?...

FRAY EUGENİO. — Görüyorum, sizi korkutmuşum.

DONA MARIA. — Siz mi? Hayır, efendim... *(Kendi kendine).* Aman Tanrı'm!

FRAY EUGENIO. — Doğrusu, dona Maria, hiç bilmezdim sizin bu kadar iyi atladığınızı, böyle çevik olduğunuzu. Eczaneye böyle hiç akla gelmedik bir yerden girmenizin sebebi acaba nedir, öğrenebiilr miyiz?

DONA MARIA. — Yemin ederim, girmedim içeri.

FRAY EUGENIO — Girmediniz mi? Çok iyi! Ama çıktınız oradan. Ben öyle sanıyoyorum ki bildim sebebini. — Bahsa da girişirim sizinle...

DONA MARIA. — Rica ederim, efendim, sakın bir şey gelmesin aklınıza...

FRAY EUGENIO. — Söyleyin şunun doğrusunu: canınız şeker istedi de onun için girdiniz içeri, değil mi? Dona Mariquita, ben soracağım hesabını sizden bu günahın. Elbette günah çıkarmaya gelirsiniz bana, görürsünüz o zaman.

DONA MARIA (kendi kendine). — Hep çocuk diye bakıyor bana *(Elini gözlerine götürür).*

FRAY EUGENIO. — Belli, gerçekten korkutmuşum sizi... Üzülmeyin o kadar, ben sizin sandığınız gibi yüreksiz bir adam değilim. Temizliyeyim mi sizi günahınızdan? *Absolve te.* Ama, zahmetine karşılık, siz de o aldığınızdan verin biraz bana; o şartla ele vermem sizi. *(Dona Maria, derin bir hüzünle bakarak gözlerini ondan ayırmaz).* Niçin bakıyorsunuz bana öyle?... Şaşılacak şey doğrusu. Birkaç gündür farkındayım: siz pek kederlisiniz... renginiz de soldu!... Neniz var? Hasta mısınız yoksa?

DONA MARIA. — Hasta mı? Hayır... Bedbahtım ben!

FRAY EUGENIO. — Yoksa Loretto, sizin papağan, ölü müverdi?

DONA MARIA. — Beni hiç de anlıyamamışsınız, Fray Eugenio. Hâlâ çocuk sanıyorsunuz beni!

FRAY EUGENIO. — Hayır, çocuk sanmıyorum sizi: size, yakında on beşine girecek küçük bir hanım diye bakıyorum.

DONA MARIA (ağır ağır). — İnsan on beşinde de otuzundaymış gibi acılar çekemez mi?

FRAY EUGENIO. — Şaka etmiştim, ağır geldi size: affedersiniz! O kadar ciddîsiniz ki korktum doğrusu. Yoksa İspanya'dan fena bir haber mi aldınız? Ümidederim ki amcanız, general, afiyettedir.

DONA MARIA. — Afiyette olduğunu sanıyorum. — Bütün çektiğim acılar, kendimden geliyor bana. Ah! Fray Eugenio, keşke bir erkek olsaydım ben! — Yaşamasaydım da ölseydim keşke.

FRAY EUGENIO. — Asıl şimdi ben sizi çocuk sayacağım. Böyle gülünç şeyler getirmeyin aklınıza. Siz gene kim bilir ne biçim kitaplar okudunuz da onlardan aldınız bu düşünceleri. — Neymiş o kitap?

DONA MARIA. — Siz vermiştiniz: *İsa'nın siyreti.* Bir gün ayırmadım yanımdan: hep okudum; okursam kuvvet bulurum dedim, ama bulamadım. — Ben hiç roman okumadım, Fray Eugenio, ama benim de bir ruhum, benim bir gönlüm var... Yaşıyorum... düşünüyorum... Ölmek istemem de onun için işte.

FRAY EUGENIO (kendi kendine). — Küçük hanım gönül vermiş bir tarafa; bu mektepteki kızlar dehşet gönül vermede! *(Yüksek sesle)* Bunları bir gün anlatırsınız bana, kızcağızım; size şimdi benim bir ders vermem, şöyle bir çıkışmam gerek, ama vaktim yok. — Evet, bütün, bu dedikleriniz yüzünden bir çıkışmak ister size. Bense sizi arkadaşlarınızın çoğundan akıllı, uslu sanıyordum... Yakıştıramadım size, dona Maria. Şimdi herkeslerin ağzında bu ölmek sözü. Siz yaştaki çocukların ağzından duyduğum hep hayattan şikâyet.

DONA MARIA. — Ben yaştaki çocuklar! Çocuklar da, bedbaht olunca, istemek haklarıdır ölümü; ben ölmek istedim, ama ölüm beğenmedi beni.

FRAY EUGENIO. — Ne söylüyorsunuz siz?

DONA MARIA. — Duymuşsunuzdur elbette: on beş gün oluyor, azgın bir boğa az kalsın öldürüyordu beni, ben o boğanın önüne istiyerek gitmiştim; o kadar yanıma geldi ki, duydum, nefesi yüzüme değdi... ama sonra bilmem neden bir kötülük etmedi bana.

FRAY EUGENIO. — Bu dediğiniz doğruysa...

DONA MARIA (gururla). — Yalan söylemek elimden gelir mi sanırsınız?

FRAY EUGENIO. — Sizin o yaptığınıza çılgınlık denir; hem de çok günah. Siz hayatın asıl bahtiyarlık çağındasınız; hele siz, dona Maria, bir şeyiniz eksik değil sizin: ne dilerseniz hepsi var; gerçi öksüzsünüz, ama amcanız zengin, büyük bir adam; sizin kendi paranız da çok. Bir yıl sonra, amcanız gelip sizi buradan alacak, İsyanya'ya götürecek, saraya tanıtacak sizi; her halde zengin, asîl bir insanla evleneceksiniz.

DONA MARIA. — Ben mi evleneceğim! Aman ya Rabbi!

FRAY EUGENIO. — Siz kendinizi böyle gülünç kederlere kaptıracağınıza, sizden bir lûtfunu esirgemediği için şükredin Tanrı'ya. *(Kendi kendine).* Hekimle bir konuşayım ben.

DONA MARIA (adetâ öfkeli). — Gene söylüyorum, Fray Eugenio, anlamamışsınız beni, *(Bir an ikisi de biribirlerine bakışır, sonra hemen gözlerini eğerler).*

FRAY EUGENIO (saatini çıkarır). — Öyle sanıyorum, dona Maria, bana anlatmak istediğiniz bir şey var sizin. Öğütlerimin bir faydası olabilirse, buyurun, söyliyeyim. Yarın, saat on ikiden ikiye kadar, kilisede günah dinleme odasındayım; siz de o zamana kadar dua eder, hazırlanırsınız. Şimdi müsaadenizle gidiyorum: başrahibe emretmiş, beni kahvaltıya bekliyor.

DONA MARIA. — Korkarım, sözlerim gülünç gelecek size; çünkü siz erkeksiniz, hem de rahipsiniz.

FRAY EUGENIO. — Ya ben hiç bir şeyden anlamıyorum, dona Mariquita, ya bu işin içinde bir sevda var da o şaşırtmış böyle sizi.

DONA MARIA. — Rahipsiniz siz;... ama anlıyabilseydiniz...

FRAY EUGENIO. — Anlıyorum: Girone'li gönüllüler taburu Havana'ya geçen ay geldi; subayların formaları yepyeni, pırıl pırıl; hepsi de pazar günü, sizin gittiğiniz San-Jayme kilisesine gidiyorlar... Yarın konuşuruz bütün bunları.

DONA MARIA. — Bir şey anlatmıyacağım size, anlamazsınız ki diyeceklerimi. Ah! benim kara bahtım!

FRAY EUGENIO. — Ölümden gayrı her derdin dermanı bulunur, evlâdım. Allaha ısmarladık. Kalırdım, ama kahvaltı bekliyor beni. *(Gitmek üzere yürür).*

DONA MARIA (Fray Eugenio'yu bırakmaz). — Ya yaşıyacağım, ya öleceğim ben!... Fray Eugenio, dinleyin beni. Yalnızız burada... Lûtfedin de dinleyin beni... Dinlemelisiniz... Bana ölüm de sizden gelecek, hayat da... bir söz söyleyin... yemin ederim ki... *(Fray Eugenio daha ağır başlı bir tavır takınır).* Ah! Fray Eugenio, rahipsiniz siz... söyliyemem, söyliyemem.

FRAY EUGENIO. — Dona Maria, bu ettiklerinize güleyim mi, kızayım mı bilemiyorum... Hayır, acıyorum sadece size: acınacak haldesiniz. Siz şimdi gidip dua edin de bir saat sonra gelin mektebin kilisesine. Orada dinlerim sizi; şimdi yok vaktim.

DONA MARIA (koynundan bir mektup çıkarır). — Benim söyliyemediklerimi... bu mektup...

FRAY EUGENIO (elini uzatır). — Ne var o mektupta? Verin bakayım.

DONA MARIA (mektubu bırakmaz). — Buradan, bu binadan çıkmadan okumıyacağınıza söz verin hiç olmazsa. Akşama okursunuz, okumayın daha önce. Söz veriyorsunuz, değil mi? Yarın da... Hayır, hiç açmayın onun sözünü... Geri verirseniz... sitem etmeden verin.. bir faydası olmaz diyeceklerinizin... Mektubu geri verirsiniz, yeter o kadar... Çılgınlığımın cezasını ben veririm kendi kendime... Ama, Allah rızası için, söylemeyin bir şey, sitem etmeyin.

FRAY EUGENIO (mektubu alır). — Verin bakayım.

DONA MARIA. — Yalvarırım, acıyın bana... Elimden geldiği kadar dayandım, ama gelmiyor artık elimden... Hele çok rica ederim, burada açmayın! *(Fray Eugenio mektubun mührünü koparır).* Aman Tanrı'm! ne yapıyorsunuz! Fray Eugenio... Ayağınızı öpeyim... merhamet edin... verin o mektubu, Fray Eugenio... Öldürüyorsunuz beni... Okumayın, okumayın burada.

FRAY EUGENIO. — Ne yapıyorsunuz siz? toparlayın kendinizi, bir gelen var.

DONA MARIA. — Ya burada okumayın, ya verin geri.

RITA (girer). — Başrahibe sizi kahvealtıya bekliyor, efendim.

FRAY EUGENIO. — Geliyorum. *(Dona Maria'ya).* Birazdan okurum bunu.

V. SAHNE

DONA MARIA

DONA MARIA (yalnız). — Sırrım elinde şimdi onun... sırrımı verdim, ama Fray Eugenio beni sever diye bir ümidim mi var?... beni hiç düşünmediğini açıkça görüp anladığım bir anda verdim sırrımı. — Ne dedim ben?... hiç düşünmüyor mu beni?... bir rahip o, sofu, namuslu bir adam; demek ki hiç ümit yok benim için. Ben onun sitemler etmesini bekliyeceğime... — Ama... beni sevse... sevebilse... olamaz ki öyle şey! Tanrı'dan başka kimseyi sevemez. Bazan sesi ne kadar tatlı... hattâ ne kadar şefkatli... Demin, bir an oldu, karşımdaki bir rahip değildir sandım... ama tam söyliyeceğim sırada, bakışı öyle bir sertleşti ki kırılıverdi bütün cesaretim... Dün akşam... ben Francisca ile dans ederken... o bizim eğlenmemize bakıp da sarhoşa dönmüşken... o zaman söylemeliydim aşkımı. — Francisca!... benimle dans ediyordu... Hayır, hayır sevmez onu. Francisca seviyorsa, muhakkak bir subaya gönül vermiştir... — sık sık konuşuyor onunla... ama... hayır, aşk sözü etmez ona... Francisca böyle bir şeye kalkışamaz... Bir rahip! Ben, bir ben... Ne günah, ya Rabbim! bir rahibi sevmek! Cinayet demektir böyle bir sevgi... çirkin bir sevgi... dünyada benden başka kimin gönlünde doğabilir ki? ... Ne alçakmışım ben de, bunu düşünmek içmi rahatlatıyor... İşlediğim cinayet içimi rahatlatıyor! Bari bir ortağım olmaz ya!... — Açmıştır belki mektubumu .. Ya şimdi okuyorsa?... Hiç şüphesiz kızar, sinirlenir o mektuba... Bir kadın bu kadar da aşağılaşmalı mı!... Belki de bana gülüyor, omuzlarını silkip: *«Çılgınlık! çocukluk...»* diyordur. Ama ispat edeceğim çocuk olmadığımı... Benim bir askerden de cesur olduğumu... hiçbir kızın benim kadar sevemiyeceğini görecekler. Onun olmazsam ölürüm ben... Ama, ya o mektubu gösteriverirse! acayip bir mektup o... hele sonu... ne diyordum sonunda?... bir keli-

mesini hatırlıyamıyorum; zavallı başım öyle perişan ki!... *Ben... siz beni sevmezseniz,... ben...* Vermemeliydim, vermemeliydim o mektubu! Ne ettim de verdim?... Sanki neden söylemedim? Göz yaşlarımı görür, perişanlığımı görürdü... Ama o soğuk, o özenilmiş mektup, satırlar düzgün düzgün, virgülü var, noktası var! Ben sahiden sevmiyorum da yalancıktan söylüyorum sanacak... bir romandan cümleler almış, onları yazmışım sanacak... Gene çocuk diyecek bana!... — Allahım, al benim canımı; yoksa kendimi öldürmekten başka çare bırakmıyacaklar bana... — Mektubumu affettirmek, anlatmak için bir şey yazsam mı acaba?... Hayır, hayır, büsbütün mânasızlık olur... Belki daha okumamıştır... Okusaydı ya kendi gelir, ya birini gönderip çağırtırdı beni... Böyle uzun zaman merak içinde kalacaksam... hiç ötesi yok, çıldırırım... Mektubumu ancak akşama açın demiştim; şimdi korkuyorum: ya dinlerse sözümü?... Merak içinde bekleyip çırpınmaktansa ölüm bin kat iyi... Bütün geceyi yatağımda kıvranarak, azap içinde geçirmek! Ah! Fray Eugenio, gel de hemen öldür beni. *(Dışardan konuşmalar, gülüşmeler duyulur).* Geliyorlar, arkadaşlarım dediğim kızlar geliyor. İşte, gülüşmeleri, gevezelikleri duyuluyor. Hele şimdi, hiç çekemem onları. *(Çıkıp gitmek ister).*

VI. SAHNE

DONA MARIA, DONA IRENE, DONA XIMENA, DONA FRANCISCA

DONA IRENE. — Maria. Mariquita, nereye? Neden kaçıyorsun bizden?

DONA XIMENA. — Nen var senin, Mariquita? gözlerin kıpkırmızı; ağladın mı yoksa? Anladım! okuduğun romanın sonunda ya ölüm, ya ayrılık vardır mutlaka.

DONA MARIA. — Başım ağrıyor da...

DONA FRANCISCA. — Zavallı kardeşciğim! Evet, başın ateş içinde. Dur, gitme, burası serin, gölgelik, daha iyi. Bizim odalarda, sıcaktan boğuluyor insan. Gel, şu kanapeye oturalım; sen başını omuzuma dayarsın, ben de... *(Yavaşça)* benim de sana anlatacağım neler var, Mariquita! Kuzum, otur da dinle beni.

DONA IRENE. — Bir söz söyledim, Ximena bir türlü kabul etmiyor, Mariquita; bakalım sen ne dersin: hangimiz haklıyız?

DONA XIMENA. — Sen de buldun danışacak adamı! Öyle şeylerden anlamaz ki o! Francisca desen neyse ne.

DONA IRENE. — Sanki bunu söylemek için de bir bilgi mi lâzım? Beğeniyor mu, beğenmiyor mu, onu soracağız.

DONA FRANCISCA — Öyle gülünç gülünç şeyler sorarak rahatsız etmeyin çocukcağızı! Görmüyor musunuz, hasta işte.

DONA IRENE. — Yani sade sen rahatsız edeceksin, değil mi? Siz ikiniz hep biribirinizle düşüp kalkarak çekilmez oldunuz doğrusu.

DONA MARIA (esniyerek). — Neymiş İrene? ne olmuş?

DONA IRENE. — İnsanın yüzüne esnenir miymiş öyle? O ne ayıp şey!

DONA MARIA. — Midem çok ağrıyor.

DONA IRENE. — *Esmeralde* firkateyniyle geten bahriye subaylarını gördün ya, hani dün âyini bizim kilisede dinlediler... Ximena onlardan birine gönül vermiş, üniformaları Amerika süvarilerinin giydiklerinden güzeldir diyor. Sen nasıl buldun? Bahriye subaylarının üniformaları sade bir şey! Bir de Amerika süvarilerininkini düşün: yeşilli sarılı, sırmadan şeritler, turuncu zırhlı gümüşü pantalon, başlarında sorguçlu kara birer miğfer...

DONA XIMENA. — Evet, öyle giyindiler mi hepsi birer kanaryaya dönüyor; ama bahriyelilerin beyaz pantalon üzerine mavili kırmızılı ceketleri... Asker kısmına öyle ciddî bir kıyafet yakışır. Altın sırma şeritli şapkaları da çok hoşuma gidiyor; hele hançerlerine bayılıyorum.

DONA IRENE. — Hançeri katırcılarla işçiler de takıyor; ama kaldırıma şıkır şıkır sürünen bir kılınç... ondan daha güzel bir şey var mı dünyada? Ya mıhmızlar, bir de onu söyle baka-

yım. Bir kiliseye girdiler mi, gürültüden herkes döner de onlara bakar. Bahriyeliler yapabilir mi bunu?

DONA XIMENA. — Onlar, senin süvarilerin gibi caka satacak asker değil. Ama *Esmeralda* subaylarının ne yiğit olduklarını herkes bilir; bir şeyden gözü korkmaz onların. Bir kere bahriyeli olmak için cesaret ister.

DONA IRENE. — Süvari olmak için istemez mi sanki? Bana sorarsan, gemiye binip açılmaktan korkarım, ama ata binmekten de korkarım.

DONA XIMENA. — Ya fırtınaları, batan gemileri, deniz savaşlarını ne yapıyorsun? asıl onlarda yürek ister. Lombarlardan çıkan o toplar yok mu? onların attığı telli gülleler yirmi kişiyi birden öldürürmüş...

DONA IRENE. — Görüyor musunuz, hanımlar? bir bahriye subayına gönül vereli Ximena denizcilik terimlerini hep öğrenmiş.

DONA XIMENA. — Ben ona ne bir şey verdim, ne de daha bir söz söyledim; ama halama bir mektup getirmiş. Ben de önümüzdeki pazar günü onu halamın evinde göreceğim. Rabıtalı bir delikanlıymış. Zaten bahriyeye öyle herkesi almazlar: bahriye subayları hep kişizadelerden olur.

DONA IRENE. — Daha ağzınla konuşup bir şey söylemedin, ama yelpazenle neler söyledin, neler!

DONA XIMENA. — Ya sen! bir dakika durmadın, o uzun boylu subaya, don Rafael Samaniego'ya işaretler edip göz süzdün. Don Rafael Samaniego! Güzel ad doğrusu! *Esmeralda* süvarisinin adı Don Juan de Garibay, Pirene eşrafından... Şunu da bilin ki Alcantara nişanı almış o; büyük bir deniz savaşına girişmiş, Cargagène'de bir İngiliz subayı ile tabanca tabancaya dövüşmüş, onu kolundan yaralamış; daha da...

DONA FRANCİSCA. — Ne de güzel öğrenmişsin onun hayatını!

DONA IRENE. — Tabancadan hiç hoşlanmam ben, çirkin bir şey; ama kılınç ne kadar zariftir. Geçen ay don Rafael kılınç kılınca dövüştü. İyi de kullanıyor kılıncını!

DONA FRANCİSCA. — Anlaşılan, asker elbisesi pek şirin gözüküyor size.

DONA IRENE. — Erkeklere yakışıyor doğrusu. Ben erkek olsaydım, süvari albayı olmak isterdim.

DONA XIMENA. — Ben erkek olsaydım, gemi süvarisi olurdum. Çocukları da gördünüz mü? hepsi kibar evlâtlarıymış onların, gemide yetişip bahriyeli olacaklarmış. Lâcivert ceketleri, beyaz pantalonları ile ne sevimli şeyler!

DONA FRANCİSCO. — Sizin bir erkeği beğenmeniz için mutlaka kolunda sırma şeritleri, başında da ya üç uçlu bir şapka, ya bir miğfer olmalı, değil mi?

DONA IRENE. — Başkası beğenilmez demedik ki! Meselâ uzağa gitmeye hacet yok, her gün gördüğümüz güzel bir adam var, arkasında da üniforma yok onun.

DONA XIMENA. — Kimi demek istiyorsun biliyorum; haklısın.

DONA FRANCİSCA. — Kimmiş acaba?

DONA IRENE. — Kim olacak? Fray Eugenio.

DONA FRANCİSCA. — Fray Eugenio mu?

DONA MARIA. — Fray Eugenio mu?

DON XIMENA. — Hakçası, çok güzel onun elleri!

DONA IRENE. — Gözlerinde de hem bir kibarlık, hem de bir tatlılık var!

DONA XIMENA. — Yazık ki bıyık bırakamıyor; ağzı biraz büyük.

DONA IRENE. — Erkekte büyük sayılmaz öyle ağız; dişleri de kusursuz. Biliyor da onun için iyi bakıyor. Bir zamandır cigarayı bıraktı, o da zannederim onun için. — Neye gülüyorsun, Paquita?

DONA FRANCİSCA. — Derinden derine incelemişsiniz de ona gülüyorum.

DONA XIMENA. — Benim en hoşuma giden tarafı, daima neşeli olması. Ne desek peki diyor, yüzü hep gülüyor: rahmetli papazımız Domingo Ojeda'nın yerine geldi, ama hiç benze-

miyor ona. Öteki başımıza boyuna dert çıkarırdı. Fray Eugenio dans etmemize de, şarkı söyleyip gülmemize de ses çıkarmıyor, daima: «Gençsiniz, insan gençliğinde eğlenmeli» diyor. Bizim acuze başrahibe de bize etmediğini komıyacak, ama Allah razı olsun, Fray Eugenio araya girip koruyor bizi. Hakçası, çok iyi, hem de nazik adam.

DONA IRENE. — Dona Lucia d'Olmedo için ne yapmış, biliyor musunuz?

DONA FRANCİSCA. — Hayır, duymadım.

DONA IRENE. — Herkesler onu anlatıyor. Ben dün anneme gitmiştim, orada söylediler.

DONA FRANCİSCA — Devlet Şûrasındaki don Pedro'nun kızı dona Lucia mı? hani Amerika süvarilerinden biriyle kaçmıştı, o mu?

DONA IRENE. — O işte. — Babası önce ateş püskürmüş; dona Lucia'yı pişman kızlar manastırına kapatıp ömrünün sonuna kadar orada bırakacağını söylemiş, süvari subayını tevkif ettirmek için validen emir koparmış... Süvari subayı da daha bir teğmen, Fadrique Romero mu diyorlar, işte öyle bir adı var. Yakışıklı delikanlıymış, kara kara bıyıkları varmış, gitarayı oldukça iyi çalarmış: zaten dona Lucia delisini de gitarası ile baştan çıkarmış ya! ailenin küçük oğlu o subay, beş parası yok. Bir aylığı ile geçinecek. Aylıkla geçinmenin de ne demek olduğunu bilirsiniz. — Sözün kısası, işini bilir delikanlıymış ki dona Lucia'ya gözünü dikmiş; zengindir kızın babası.

DONA FRANCİSCA. — Peki, Fray Eugenio ne yapmış?

DONA IRENE. — Fray Eugenio gidip dona Lucia'nın babasiyle konuşmuş, o adamı öfkeli bulmuş; ama ona dil dökmüş, bize büyük perhizde söylediği vaız yok mu? işte onun gibi ateşli, dokunaklı bir vaız... «Kızınızı bedbaht etmekle kendinizi de bedbaht etmiş olacaksınız; bir hatanın, bir günahın cezasını vermek için siz daha büyük bir hata, daha büyük bir günah işliyeceksiniz» demiş; buna benzer daha çok sözler söylemiş. Hasılı öyle bir vaız etmiş, öyle bir vaız etmiş ki kızın babasının gözleri yaşarmış. Fray Eugenio kızı da, onu kaçıran subayı da yanına alıp getirmişmiş. Açıvermiş kapıyı: onların ikisi de hemen ihtiyarın ayaklarına kapanıp ellerini öpmüşler, gözlerinden sel gibi yaşlar akıtmışlar. Babacığım şöyle olduydu da, babacığım böyle olduydu da... Sonunda don Pedro'nun o tunçtan yüreği balmumu gibi yumuşayıvermiş; adamcağız ikisini de yerden kaldırmış, kızını kucaklamış, Fadrique'ye de elini verip: «Benim sevgili oğlum!» demiş. İşin en iyi tarafını daha söylemedim: o don Pedro yahudi gibi cimridir, ama Fray Eugenio'nun sözleri gönlüne o kadar işlemiş ki kalkmış kızına büyük bir drahoma vermiş. Neden bilir misiniz? Kendini beğenmiş, kibirli bir adamdır da onun için. Fray Eugenio, cömertlik etmez, paraya bakayım derse şehirde herkesin kendisiyle alay edeceğini söyleyip kandırmış. — Ne oldu sana, Paquita? ağlıyor musun?

DONA FRANCISCA. — Bu büyüklüğü içime dokundu da onun için ağlıyorum.

DONA XIMENA. — İnsan güzel söz söylemesini bilince çok işler görebilir!

DONA IRENE. — Sen de ne duygulu kızmışsın öyle! Ha ha hay!

DON XIMENA. — Paquita ağlıyor. — Mariquita da ağlıyacak neredeyse. Doğrusu ya! bu kadar duygu, bu kadar heyecan da ancak romana yakışır. İrene, haydi sen gel de baş başa bırakalım bu kızları, istedikleri gibi ağlasınlar; hem benim sana anlatacağım bir şey var: çok güleceksin. Allaha ısmarladık, hanımlar: sizin biribirinize açılacak sırlarınız olur da bizim olmaz mı sanki? *(İrene ile çıkar).*

VII. SAHNE

DONA MARIA, DONA FRANCISCA

DONA FRANCISCA (dona Maria'yı kolları arasında sıkar). — Maria'cığım benim! benim bir tek arkadaşım!

DONA MARIA (dona Francisca'ya uzun uzun bakar). — Bilmezdim senin bu kadar içli olduğunu.

DONA FRANCISCA. — Benim içimde neler duyduğumu sen daha anlıyamazsın ki! *(Bir saat çalar, dona Maria titrer).* Bugün ne kadar da sinirlisin! Senin gönlün de benimki gibi birine bağlanmış olsaydı bu saat sana da yalnız bahtiyarlıklar hatırlatırdı. — Bizi bir gözetliyen var mı? Bak, Mariquita, ele vermezsin beni, değil mi? Bak şu mektuba... *(Portakal ağacının yanına gider, Fray Eugenio'nun bıraktığı mektubu alır. — Dona Maria dalgın dalgın bakar. Dona Francisca mektubu çabuk okur, sonra öper).* Gel seni de öpeyim, kardeşim. *(Öper).* Neden hastasın sen bugün? Benim bir bahtiyarlığım, bir neşem oldu mu, sevdiğim herkes de benim gibi bahtiyar, benim gibi neşeli olsun isterim.

DONA MRIA. — Istırabım var benim.

DONA FRANCISCA — Bir zamandan beri hep farkındayız: değiştin sen; ama büyüdün, pek çabuk geliştin de onun içindir... Aldırma; bırak işlesin zaman; bir gün gelir, sen de benim gibi bahtiyar olursun, hiçbir ıstırabın kalmaz.

DONA MARIA. — Sen pek mi bahtiyarsın?

DONA FRANCISCA. — Hem de ne kadar! uzun zaman şimdi olduğum gibi kalayım, başka hiçbir şey dilemem. — Ama bahtiyarlığım sığmıyor içime, mutlaka söylemem lâzım sana. Yüzünü buruşturmuş, kaşlarını çatmışsın; belli, keyfin yok, dinlemek istemiyorsun. Ama en iyi dostum sensin benim: bir dostun sevinçlerini de, dertlerini de dinlemek bir dostun boynuna borç değil midir? — Seni burada hep çocuk sanıyorlar, biz ***büyüklerin*** en küçüğümüz sensin de onun için; ama sen o kadar uslu, o kadar akıllı fikirli, o kadar... *(Kucaklar).* Seni öyle seviyorum, öyle seviyorum ki gönlümdekileri bir sana söyliyebilirim.

DONA MARIA (içini çeker). — Madem öyle istiyorsun, dinliyeyim. *(Kendi kendine).* Bunu dinlemekten sıkılacağım, sıkılacağım, ama kim bilir? belki de daha çabuk geçirir zamanı.

DONA FRANCISCA — Dinle... *(Birdenbire durur).* Senin bugün öyle bir ağırlığın var ki âdeta çekiniyorum senden... Öyle bakma bana. Hem de azarlamaya kalmıyacaksın ha! İnsan saymalı kendinden büyüklerini... Mariquita, ben seviyorum, sevdiğim de beni seviyor. *(Dona Maria, dona Francisca'nın elini sıkar).* Bak, şimdi senin gözlerin yaşardı. Küçük hanım! ele verdiniz yakayı! Ya? demek siz de... Kimin aklına gelirdi! Başrahibe söylüyor ya: zamanede çocuk kalmadı artık. Şu akan göz yaşlarından belli: bu küçücük gönül de bağlanmış birine. Kimmiş acaba o biri? bir süvari yüzbaşısı mı, yoksa bir bahriye subayı mı?

DONA MARIA. — İnan olsun, kimse değil. Ama bugün hastayım da gözlerim çabucak yaşarıyor. Her ağlıyan âşık olmaz ya!... *(Don Francisca tehdideder gibi parmağını sallar).* Hayır, yemin ederim... Ama aşk insanı bedbaht edermiş, ben de senin için korkuyorum, Paquita.

DONA FRANCISCA (gülümser). — Onu da kim söylemiş, kızcağızım?

DONA MARIA. — Kim mi? herkes söylüyor... başrahibe... günahlarımızı çıkaran...

DONA FRANCISCA. — Fray Eugenio mu? Doğru mu söylüyor sanıyorsun?

DONA MARIA. — Benim bilmediğim şeyleri anlatıyorlar... inanıyorum ben de.

DONA FRANCISCA. — Çocuksun! İnan benim dediğime: aldatıyorlar seni; aşk, bütün nimetlerin en büyüğüdür; aşk olmayınca hayat bir cehennem oluverir... Dona Mariquita, öyle sanıyorum ki siz benimle müraliliğe kalkıyorsunuz. Ama önce ben söyliyeceğim; sonra da sizin günahlarınızı dinleriz.

DONA MARIA. — Kimi seviyorsun sen?

DONA FRANCISCA. — Ah Mariquita, sen gönül verseydin şüphesiz kendi yaşında bir çocuğu, mektepten yeni çıkmış genç bir subayı seçerdin; gelin olmak saadetini, limanda kocanla kol kola gezmek zevkini düşünürdün... Evet, o da büyük bir zevktir elbette. Ama öyle aşklar vardır ki... düğünden evlenmekten belki de daha kuvvetlidir... öyle bir aşk ki ona tutulan... *(Sesini alçaltır)* evlenmeyi aklına getiremez.

DONA MARIA. — Ne dedin?

DONA FRANCISCA. — Öyledir, Mariquita. Meselâ, insanın gönül verdiği adam... evlidir. O adam birtakım sebeplerin zoruyla evlenmiştir... türlü sebepler olur... ama karısını hiç

sevmemiştir... Kadın ihtiyar olabilir, çirkin olabilir, yahut zâlim bir kadındır... Yahut genç, görgüsüz bir kadın bir ihtiyara varmıştır... Yahut... Ama senin namus duyguların böyle şeylere fenadır diyor, değil mi?

DONA MARIA (heyecanla). — Ben mi?... Ah! Paquita, bana öyle geliyor ki aşk bazan Tanrı'nın buyurduklarından da, insanların kurduğu kanunlardan da daha güclü olabilir... Aşkın nasıl geldiği bilinmezmiş; insan sevdiğini anlayınca da bu iyi midir, kötü müdür, artık düşünemezmiş.

DONA FRANCISCA. — Bak neler de söylüyor!... Meleğim benim!... Gel bir daha öpeyim seni, pek cicisin. Ama nereden öğrendin sen bunları?

DONA MARIA. — Duydum öyle... Demek sen evli bir erkeği seviyorsun?

DONA FRANCISCA. — Bilirsin ki ben pek sofu değilimdir; Ingiltere'de geçirdiğim iki yılda baktım, bizim koyu katoliklerin protestanlar için söylediklerinin hepsine inanmak doğru değil. — İngiltere'de ben evli, çoluk çocuk sahibi rahipler gördüm, hem de pek iyi rahipler.

DONA MARIA. — Sonra...

DONA FRANCISCA. — Sonra!... Sözlerim nereye varacak, anlıyamadın mı daha? Ama seninle konuşukren böyle dolambaçlı yollardan gitmeye hiç lüzum yok. Demin bana aşk Tanrı'nın buyurduklarından da, insanların kurduğu kanunlardan da daha güclüdür diye kendin söyledin. Beni anlar, suçlu saymassın sen. — Hâsılı, benim kardeşciğim, ben bir rahibi seviyorum, o rahip de Fray Eugenio.

DONA MARIA. — Fray Eugenio'yu mu seviyorsun? Aman Allahım!

DONA FRANCISCA. — Onu seviyorum. Bir zaman yeneyim o sevgiyi dedim; ama şimdi, onu sevmeden geçirdiğim günleri düşündükçe, ne ettim de onları faziiete, fazilet, namustur diye bizi kandırdıkları şeye feda ettim diyip ağlamaklı oluyorum. Ah! kardeşciğim, sen yalnız dostluk nedir, onu bilirsin; belki de bir gün sadece aklını saran bir ateş duymuş, onu aşk sanmışındır... Ama gerçek aşk, yasak olan aşk... Ah! Mariquita, seni dünyada her kadından daha çok severim... Senin için yapmaktan kaçınacağım hiçbir şey yoktur. Ama Fray Eugenio'yu kurtarmak için deseler ki... Deli miyim ben de! olmıyacak şeyler getiriyorum aklıma. Hayır, meleğim, bir sevgilim var diye bir dostum olmıyacak değil ya! kadınların en bahtiyarıyim ben: hem sevdiğim bir erkek var, çok şefkatli bir adam; hem de bir dostum var ki vefada emsali yok.

DONA MARIA (yıkılmış gibi). — Fray Eugenio!... Seni seviyor demek!...

DONA FRANCISCA — Görüyorum, demin filosofça sözler söylüyordun, ama şimdi sarsıldı o düşüncelerin; ahlâk kuruntuları, sana dinin buyruğu diye gösterdikleri şeyler ruhuna pek işlemiş senin, bana suç işlemiş diye bakıyorsun. Sence bir rahip, bir erkek değildir. Senin aklına hemen neler geliyor! sence ben mukaddes bir şeye el uzatmış, onu lekelemiş oluyorum. Gönlümdeki ateşe kendimi bırakmadan önce ben de hep senin gibi düşünürdüm, ama şimdi sade o ateş uğruna yanıyorum da Eugenio'm için fedakârlıklar etmek zorunda kalmış olduğuma seviniyorum. Keşke dine daha çok inanır, daha sofu bir kız olsaydım da Eugenio'ma cehennem korkusunu da feda etseydim, onun yolunda ruhumu feda etseydim. Sevdiğimiz insan uğruna her şeyden vaz geçmekte, her azaba katlanmakta yüce bir haz var.

DONA MARIA. — O da seni seviyor demek?

DONA FRANCISCA. — Seviyor demek de söz mü? Bir senin aklına gelir öyle şeyler sormak! Şüphe mi var sevdiğinde? Kalbinde bir tek damla kan yok ki benim olmasın, ömründe bir anı yok ki beni düşünmeden geçirsin... Ama, kardeşciğim, ben ona sabahtan akşama kadar beni sevmiyorsun diyorum, o da bana... İkimiz de biribirimizi öyle kızdırıyor, öyle kızdırıyoruz ki!... Ama pek tatlı oluyor o kavgalar, asıl onlar yaşatıyor insanı. — Sen daha bilmiyorsun, kardeşciğim: onu İspanya'ya çağırmışlardı, bir yer açılır açılmaz hemen piskopos olacaktı; beni bırakmamak için istemedi.

DONA MARIA. — Çoktan beri mi sevişiyorsunuz?

DONA FRANCISCA. — Doğrusu bilmiyorum ne zaman sevdiğimi. Şimdi bana öyle ge-

liyor ki ilk gördüğüm gün sevdim; ama biribirimize sevğimizi söyliyeli daha altı hafta olmadı. Önceleri ona, ömrümde tanıdığım insanların en zekisi, en tatlı konuşanı diye bakıyordum. Söylediği her söz bana güzel geliyordu. Ağzından çıkan cümlelerin en ehemmiyetsizine kadar hepsini ezberliyordum. Ondan başka hiçbir erkeği akıllı bulmuyor, Fray Eugenio'nun olmadığı yerde bir türlü eğlenemiyordum. Çok geçmedi, baktım, o da bütün arkadaşlarım arasında beni seçmişti. Hepsinden çok benimle konuşuyor, bana bin bir şey soruyordu; ben de onunla konuştuğumun her seferinde bir tuhaf olduğum için hep yanılıyor, karmakarışık cevaplar verioyrdum. Akşamları başrahibe, çalgı çalalım diye bizi odasına çağırınca o hep benim sandalyemin arkasına geçerdi; ben piyanoya oturunca, piyanonun üstündeki aynada hep onun başını görürdüm. Kaç defa, bir parçanın ortasında, nerede kaldığımı unuttuğum oldu. Büyülenmişe döner, kendimden geçerdim; bayılıverecek gibi olur, defterin de, aynanın da gözlerim önünde dalgalandığını görürdüm. O zamanlar çoğu sen gelirdin, Mariquita'cığım; parmağınla bana nerede kaldığımı gösterir, bana cesaret verir, elini sandalyeme dayardın; gözlerimi aynaya kaldırır, Fray Eugenio'nun başiyle senin başını yan yana görürdüm. İkisi de beni seviyor derdim; bakışlarınız bana çevrildiği zaman ne kadar tatlılaşırdı! — Sen şarkı söylerken, Maria'cığım, sen benden on kere iyi söylersin, ama Fray Eugenio seni dinlemez, çalgının bırakılacağı, benim yanıma gelip konuşabileceği saati sabırsızlıkla beklerdi. — Bir gün onu sevdiğimi fark ettim, önce bir tuhaf etti bu beni. Bir rahibi, evlenemiyecek bir adamı sevmek! Ama sonra Londra'da gördüğüm rahiplerin karılarını hatırladım; bir aile kurup da bir türlü bahtiyar olmıyanlar gözlerimin önüne geldi... Nikâh, birine bile saadet getirememişti!... Gene de Fray Eugenio ile yalnız kalmaktan çekiniyordum; artık bir şey söylemiyordum ona; ancak gizli gizli bakıyor, mahzun olduğunu, bana çevrilen gözlerinin yaşla dolduğunu, yalvarır gibi bir hal aldığını görüyordum... İkimize de acınırdı doğrusu. O zamanlar öğrendim: meğer Fray Eugenio'nun rahip olması bir iççağrısı duyduğu için değilmiş, başından felâket geçmiş de onun için mecbur olmuş. Acaba bir aşk yüzünden mi dünyasından vaz geçti diye düşündüm de bilsen ne üzüntüler çektim. Fray Eugenio benden başka bir kadını sevsin! bunun düşüncesine bile dayanamıyordum. Sevdiğimi daha yeni yeni anladığım halde gönlümde kıskançlık uyanmıştı... Ah! Mariquita, kıskançlık öyle yaman bir şey ki... Dilerim Tanrı'dan, hiç tutulmıyasın o yaman duyguya. Gecelerce uyuyamadım, yastığımı göz yaşlarımla ıslattım, kudurmuş gibi yorganlarımı ısırdım!... Nihayet öğrendim, neden o çirkin elbiseyi giymeye mecbur olmuş, söylediler.

DONA MARIA. — Gene bir sevda işi mi?

DONA FRANCISCA. — Annesi çok hastaymış... hekimler kurtulmaz, ölür diyorlarmış... pek sofu bir kadınmış... Eugenio da o zaman daha on yedisinde imiş. Annesi öyle ölüm halinde: «Sen istesen de rahip olsan, eminim, Tanrı beni iyileştirir» demiş. Hiç düşünmemiş, hekim olmağa hazırlanıyormuş, ama her şeyi bırakmış, rahip olmuş, annesi de iyileşmiş.

DONA MARIA (yavaş bir sesle). — Gönlü büyük insanmış doğrusu!

DONA FRANCISCA. — Onun için her duyduğum, aşkımı her gün biraz daha artırıyordu. Onun da beni sevdiğinden hiç şüphem yoktu; ama yaşını, rahipliğini düşünüp bir türlü açılamıyordu. «Önce ben söyliyeyim de o da mecbur olsun» dedim. Kaç defa hazırlandım da sonunda *aşk* sözünü getirecek bir taraftan açtım; ama o sihirli sözü söylemek sırası gelince bir türlü dilim varmıyor, bir türlü cesaret edemiyordum. Bir gece mehtap vardı, hepimiz bahçede dans ediyorduk; o, ayakta, şu portakal ağacına dayanmış, bize bakıyordu. Onun önünde dönerken saçımdan bir çiçek düşüp ta ayaklarının ucuna gitti. Önce görmemezlikten geldi, ama sonra elindeki mendili çiçeğin üzerine düşürüverdi, eğildi, mendille beraber çiçeği de aldı. Dans durunca yanına yaklaştım, gülerekten... ama titriyordum, kalbimin çarptığını da iyice duyuyordum... gülerekten yavaşça: «Fray Eugenio, çiçeğimi aldınız, verin bana...» dedim. Bir tuhaf olmuştu. Çiçeği koynundan çıkarıp bana uzattı. O sırada ayı beyaz, küçük bir bulut örtmüştü. «Sizin bir hiç diye attığınız, benim ise bir hazine diye kaptığım şeyi reva mı elimden almanız?» dedi. Gülümsüyor, şaka ediyormuş gibi gözükmek istiyordu; ama ciddîydik ikimiz de. «Madem o

kadar kıymet veriyorsunuz, alınız» dedim. Elimi uzatmıştım: çiçek düştü, elim Eugenio'nun elinde kaldı. O zaman bana öyle bir titreme geldi ki o tutmasaydı yere yıkılıverecektim. O bana ne dedi? ben ona ne dedim? portakal ağacının altında ne kadar kaldık? bilmiyorum; ama ayrıldığımız zaman biribirinizi sevdiğimizi, gene görüşmek için bir yol bulduğumuzu biliyorduk. — O yol neydi, söyliyeyim mi sana da, kardeşciğim? Azarlıyacaksın beni. «Günah çıkarmak istiyorum» diye kiliseye gittim, önünde diz çöktüm; ama o gün kilisede Tanrı birtakım itiraflar, birtakım öğütler değil, aşk yeminleri işitti. Ancak parmaklarımızın ucu biribirine değiyordu; ama yakıcı nefesinin dudaklarımı okşadığını duyuyordum... İkimiz de parmaklığı ateşten kıvranarak öpüyorduk... Ah! o zaman onun kucağına atılabilseydim, bir saatlik bir saadetten sonra ruhumun da mahvolmasına razıydım.

DONA MARIA. — Bahtiyarsınız demek!... Ya bunun bir farkına varan olursa?

DONA FRANCISCA. — Kimse farkına varamaz. Eugenio çok ihtiyatlıdır! Bu bahçeye ancak geceleyin geliyor; yalnız bir defa, o da bin zorlukla, odama çıkmasına razı edebildim. Doğrusu delilikti benim ettiğim: bilirsin, benim odam başrahibenin odasının yanındadır; bir odada ne söylenirse öteki odadan duyulur. Çok şükür senora Monique pek gürültüyle uyur da onun için içimiz rahat etti. — Ama çoğu burada buluşuruz işte. Şu mis gibi kokan küçük fundalığı görüyor musun, Mariquita'cığım? Bu gece oradaydık; eli elimdeydi; başını göğsüme dayamıştı; şakağındaki damarın çarptığını duyuyordum; ikimiz de öyle yorulmuş, saadetten öyle harap olmuştuk ki bir şey söyliyemiyorduk; sadece yıldızlı göğe bakıp arasıra içimizi çekiyorduk. Cenup Haçı'nın [1] önümüzde yavaş yavaş alçalmasına bakıyorduk, denizden esen bir meltem de arasıra başımıza bir portakal çiçeği düşürüyordu... Ah! Mariquita, ne iyiydik! Bilsen, aşk insana ne zevkler veriyor! Nasıl oluyor da dayanıp ölmüyoruz, anlamıyorum... *(Başını dona Maria'nın boynuna saklar).* Ah! Maria... Ama küçük hanımın daha doğru değil o sırları öğrenmesi... — Sen daha pek gençsin, kardeşciğim. Ben üç yaş büyükken bunları ben bile altı haftadır öğrendim. Bekle, gelir senin de zamanın. — Bir tek tasam var. Sığınacağımız bir yer yok; hep oradan oraya göçüyoruz. Yağmur mevsimi gelince ne yaparız? Bahçede durulamaz ki o zaman. Belki bahçıvanın kulübesi bir işe yarar.

DONA MARIA (acı bir gülümseme ile). — Senin tedbirliyim demen de bu işte... Meğer ne ihtiyatsız kızmışsın sen! Bir aya kalmaz, hepsi meydana çıkar mutlaka, Fray Eugenio mektebin duvarlarından aşarken bir gören olur. — Tutarlar onu; sizin sevda dillere düşer; onu keşişler arasına, seni de pişman kızlar manastırına kapatırlar. — Niçin kaçmıyorsun onunla? Sizin için bir tek ihtiyatlılık varsa o da kalkıp gitmektir... Ummayın başka bir kurtuluş yolu.

DONA FRANCISCA. — Korkutuyorsun beni, cicim... Ama ne yapayım? Unutuyorsun ki Fray Eugenio'nun elinde avucunda bir şeyler yok; benimki de büyük babam ne lûtfettiyse o kadar... Kaçmak için aşk yetmez ki! romancıların hiç açmadıkları bir şey vardır: para; işte o lâzım. Utanıyorum, ama gene söyliyeyim sana, Mariquita'cığım: bizim kilisede hani o elmas kakmalı Meryem heykeli yok mu? ona bakarken kaç defa içim titredi, çalsam bu zenginlikleri de kaçsam Eugenio ile dedim. Böyle şeyler düşündüğüm için Eugenio çok payladı beni.

DONA MARIA. — Bana anlatsaydın derdini; bilirsin ki ben zenginin: bankada istediğim zaman alabileceğim hayli bir param var; ondan başka elmaslarım da çok para eder diyorlar.

DONA FRANCISCA. — Bilirdim senin ne kadar cömert olduğunu; ama benim için böyle büyük bir fedakârlık etmene nasıl razı olurum!

DONA MARIA. — Fedakârlık mı? Sen paraya mı fedakârlık diyorsun?

DONA FRANCISCA. — Hele Eugenio, bir kadından para almaya hiç razı olmaz; ben iyi bilirim onu; gururlu, hattâ biraz da kibirlidir. Ama bak biz ne düşündük: Eugenio Kilise Babaları üzerine bir kitap hazırlıyor, ondan alacağı para ile...

1. *Croix du Sud* denilen takım yıldızlar.

DONA MARIA. — Çılgınlık! ben yalnız elmas küpelerimi satsam, onun yazacağı kitaplardan daha çok para getirir.

DONA MARIA (biraz canı sıkkın). — Senin elmas küpelerinin çok para edeceğinden hiç şüphem yok; ama Eugenio'nun kitabı da çok değerli, ilim âleminin ihtiyacı var öyle bir esere. İstediği kadar para alır onun için... — hiç olmazsa bizim Jamaika'ya kadar gitmemize yeter. Oraya yerleşeceğiz. O İspanyolca, Lâtince dersleri verecek, ben de yemeğini pişirecğim. Ne hoş olacak hayatımız!

DONA MARIA. — Peki, ama o yüce eserin yazılması bitmeden ya sizin iş meydana çıkarsa?... Sen hele benim elmasları kabul et de git buradan; sonra, elinizden gelirse, bahtiyar olun.

DONA FRANCISCA. — O kadar büyük bir hediyeyi kabul edemeyiz; ama, sen ısrar ediyorsan, ben Eugenio'dan izin istiyeyim, senden borç alır, onunla bizi Jamaika'ya götürecek bir gemi hazırlatırım.

DONA MARIA. — Elmaslarımın lüzumu yok bana, hiç takmıyacağım ki!... Al onları, ben öyle istiyorum. İşte benim sandığın anahtarı; açıp içinden elmas mahfazamı al, bu gece çıkın yola.

DONA FRANCISCA. — Ama...

DONA MARIA (kalkar). — Al diyorum sana; bırak artık beni.

DONA FRANCISCA. — Görüyorum ki, Maria, fenana gitti anlattıklarım; sen şimdi benden nefret ediyor, beni yanından savmak istiyorsun. Sen o sıkı namus düşüncelerine, yahut sofuluğuna kapılıp beni suçlu buluyorsun. Gene de dostluğu büsbütün unutmadığın için beni ele vermiyorsun... Ama sen beni gene eskisi gibi sevmiyorsan, kabul edemem hediyelerini.

DONA MARIA. — Sen beni o kadar kuruntulu, o kadar sofu sanıyorsan yanılıyorsun: Fray Eugenio'yu gerçekten seviyorsan, onunla bahtiyarsan... iyi etmişsin.

DONA FRANCISCA. — Sesin titriyor, öfkeni saklıyamıyorsun iyice. Nen var öyle, Mariquita? Bana mı kızdın? bir cevap ver.

DONA MARIA. — Hastayım diye söyledim ya sana... başım fena halde ağrıyor; sen de bir saattir bana hep Fray Eugenio'ndan söz açmış, onu anlatıyorsun. Haydi, bırak beni de al anahtarı.

DONA FRANCISCA. — Hayır, Eugenio'ya danışmadan alamam.

DONA MARIA. — Canın nasıl isterse... Ama, Allah aşkına, bırak beni! her söylediğin söz beynime çekiç gibi iniyor.

DONA FRANCISCA. — Anlıyorum, Maria, artık sevmiyorsun beni.

DONA MARIA. — Bense anlıyorum ki seni zannettiğimden de çok seviyormuşum.

DONA FRANCISCA. — Madem yalnız kalmak istiyorsun, gideyim, Mariquita; ama beni bir öp ki gene de sevdiğini anlıyayım.

DONA MARIA (yanağını uzatır). — İçin rahat etti mi?

DONA FRANCISCA. — Seni de Eugenio'yu öptüğüm gibi öpüyorum. Onun nefesi de seninki gibi tatlı. Ama sen kızıyorsun bu sözlere; Allaha ısmarladık. *(Çıkar).*

VIII. SAHNE

DONA MARIA

DONA MARIA (yalnız). — Kimin aklına gelirdi?... benim hiç ümidim yoktu, ama bunu da beklemiyorudum... Demek Fray Eugenio başka bir kadını seviyormuş!... Francisca'yı seviyormuş. Sever a! güzel kız; erkekler de ne arar ki başka?... Dona Francisca benim ortağım; hem de o seviliyor, ben sevilmiyorum! hiç aklıma gelir miydi böyle şey? — Ben öleyim istiyorlar, memnun olsunlar. Çok şükür, bu pencere daha açık; o kıymetli şişe az sonra geçecek benim elime. Böyleymiş anlımın yazısı, varayım öleyim! *(Pencereden atlayıp eczaneye girer, biraz sonra çıkar. Elindeki şişeye bakarak)* Büyük bir şey değil; ölüm bu kılığa bürünüp gelince korkutmuyor insanı. Istırabı uzun sürmezmiş. — Keşke daha bekleseydim de vermeseydim o mektubu; sırrımı

kimseye duyurmadan ölürdüm. Acaba niçin öldü diye düşünüp düşünüp bir türlü bulamaz. üzülürlerdi! — Bir kadının erkekten önce aşkını söylemesi ayıptır derler. *(İğrenir gibi)* Francisca'nın yaptığı o işte... Fray Eugenio gösterir ona mektubumu, gösterir de kim bilir neler söyler. Ne derler acaba? — Benim yerimde Francisca olaydı, öldürür müydü kendini? O mu öldürecek? Zavallı kız olsa olsa ağlar, mendili ıslanınca da avunurdu; bense... Cesaretime hayran edeceğim onları: «Biz o Maria'cığı daha bir çocuk sanıyorduk ama bak, bir asker cesaretiyle, bir Romalı cesaretiyle ölüverdi» diyecekler. Bana ağlamaya mecbur olacaklar, beni bahtiyarlıklarını borçlu oldukları insan diye anacaklar. Frncisca'yı bahtiyar etmek... Nefret ediyorum o Francisca'dan; demin o sözleriyle beni perişan ederken, beni parişan etmekten haz duyarken, elimde bir hançer olmalıydı da batırmalıydım göğsüne!... Ortağına borçlu olacak saadetini, az işkence mi o? Belki bir gün de Eugenio onunla beni aklında bir karşılaştırır... Hayır, kimse sevemez seni benim kadar. Sen de, ben ölünce... Ne çıkar! bari tamam olsun ettiğim fedakârlık... *(Elindeki defterin bir yaprağına yazar).* «Sevgili arkadaşım...» *(Acı acı güler).* Sevgili arkadaşım!... «Sevgili arkadaşım Francisca Gomez'e bütün elmslarımı, amcamın benim emrime Senor Arias ile Senor Candalo'nun bankasına yatırdığı paranın hepsini bırakıyorum». *(Bir gürültü işitilir).* A! Rita imiş... Gel de kapat şu pencereyi, vakit geldi artık. Ölüm kaçtı oradan, şimdi esir benim elimde. *(Rita gelir).*

IX. SAHNE

DONA MARIA, RITA

RITA. — Ben geldim gene. Şu pencereyi kapatacağım. *(Kapatır).* Sizin neniz var, hanımcığım? üzgünsünüz pek.

DONA MARIA. — Başım çok ağrıyor; yok başka bir şeyim.

RITA. — Gidip uzansanıza yatağınıza. Bir şey getireyim içer misiniz?

DONA MARIA — Eksik olma, bir şey istemem. Ha! Rita, sen bana bir limonata yaprver.

RITA. — Şimdi yapar getiririm, hanımcığım.

DONA MARIA. — Yok, zahmet etme; bir bardak su ver, yeter.

RITA. — Ne zahmeti! şimdi olur. *(Çıkar).*

X. SAHNE

DONA MARIA

DONA MARIA (yalnız). — Bütün bu dünyada bıraktığıma güldüğüm bir şu serin, küçük bahçe var, işte o kadar. Ama mademki Fray Eugenio ile Francisca gelip burada sevişiyorlarmış, bunu bıraktığıma da yanmam. *(Ellerine bakar).* Titriyorum, ama korku yok içimde. Kadında erkeğin kuvveti olmaz ki! Kastilyalı yiğit bir general de savaş anında titremiş. O da kim? A! Fray Eeugnio.

XI. SAHNE

DONA MARIA, FRAY EUGENIO

FRAY ENUGENIO (kendi kendine). — Zavallı çocukcağız, titriyor. Acıyorum doğrusu.

DONA MARIA (kendi kendine). — Bana bir diyeceği var ama çekiniyor.

FRAY EUGENIO (mektubu açık olarak verir). — Dona Maria, alın mektubunuzu; okudum.

DONA MARIA. — Sitemleriniz beyhude olur, Fray Eugenio; söylemeyin bir şey.

FRAY EUGENIO. — Hayır, dona Maria, sitem edecek değilim; zaten vicdanınızın sesi yükselmiştir de bana bu garip mektubu yazdığınıza pişman olmuşsunuzdur elbette. Yüzünüzde gördüğüm perişanlıktan anlıyorum, utanmışsınız, gönlünüz temiz sizin; ancak pek genç olduğunuz için aklınız deli, sade o ettirmiş size bu düşüncesizliği. Tanrının bir rahibine, kendini din yoluna adamış bir adama bu kadar... dünya kokan sözler söylemenin ne kadar fena olduğunu, hattâ bir imansızlık sayılacağını size duyurabilirim. Ama her halde ben de bilmiyerek bir düşüncesizlik etmiş, bir kusur işlemiş olacağım ki dinimin bütünlüğünden şüphe etmişsiniz,

Ben de hemen sizin kadar suçluyum, şikâyete hakkım yok. Ama, evlâdım, size ancak yaptığınızın ne büyük bir çılgınlık olduğunu göstermek isterim. Bir an için diyelim ki ben kendimi dine adadığımı unuttum, yeminimden döndüm, her hangi bir insan için bir cinayet sayılacak, benim içinse ondan da büyük bir günah, bir dinsizlik olacak bir işe kalkıştım; ne olurdu o zaman sizin haliniz? ne felâketler gelmedi başınıza? Rahip olmıyan bir erkek bir kızı kandırırsa, gene temizliyebilir suçunu; ama bir rahip temizliyemez ki! İnsan ihtiyatlı olur, bir müddet suçu kimseye belli etmiyebilir; ama uzun sürmez bu! er geç, bir gün gelir, her şey meydana çıkar, herkesin diline düşer. Bir kız için en büyük zenginlik ünü, sanı değil midir? sizin ününüze, sanınıza leke sürülür; birkaç günlük sahte bir zevk tattınız diye, yıllarca pişmanlık, vicdan azabı çekersiniz.

DONA MRIA. — Fray Eugenio, siz Francisca'ya aşk sözü ederken bu güzel düşünceleri neden hiç hatırlamadınız?

FRAN EUGENIO. — Francisca mı? ne demek istiyorsunuz?

DONA MRRIA. — Francisca anlattı bana her şeyi, Fray Eugenio. Sizden şikâyetim var benim: ben sizinle açıkça konuştum, hem de hiçbir şeyi gizlemedim; siz ise benimle müraîlik ediyorsunuz.

FRAY EUGENIO. — Sakın hatırınıza...

DONA MARIA. — Hem de bu bahçede, bu portakal ağacının altında rahipçe konuşmağa kalkıyorsunuz! Sadece: «Ben Francisca'yı seviyorum» deseniz daha doğru olamaz mı? kibar bir adama yakışanı o değil mi?

FRAY EUGENIO. — Utandırdınız beni! Evet, öğrenmişsiniz bizim sırrımızı, isterseniz ikimizi de mahvetmek elinizde.

DONA MARIA. — Ben size ne yaptım ki, Fray Eugeni, öyle bir alçaklık edebileceğimi hatırınıza getiriyorsunuz?

FRAY EUGENIO. — Doğru söylüyorsunuz, efendim, kusur ettim; ama şimdi bana suçlu diye bakacağınızı düşündüm de... gerçekten de çok suçluyum!... Arkadaşınızı ne büyük tehlikelere düşürdüğümü biliyordum... Ama inanın ki içimdeki o duyguya, o uğursuz duyguya karşı koymak için çok çabaladım... gene de ona kapıldımsa...

DONA MARIA. — Kendinizi temize çıkaracağım diye uğraşmanıza lüzum yok; ben sizi anlıyorum, ettiğinizi de doğru buluyorum. Bütün o tehlikelerden kurtulmanız için bir çare var: demin Francisca ile onu konuşuyorduk... Buradan kaçmalı, evlenebileceğiniz bir memlekete gitmelisiniz.

FRAY EUGENIO. — Onu ben de istiyorum, ama...

DONA MARIA. — Para olunca kolaydır o iş. Ben dona Francisca'ya borç verebilirim; siz de sevdiğinizle bahtiyar olursunuz.

FRAY EUGENIO. — O kadar büyüklük ediyorsunuz ki mahcup oluyorum doğrusu.

DONA MARIA. — Güle güle, Fray Eugenio. *(Gülümsiyerek):* Siz de anlarsınız elbette: sizinle konuşmak benim için eskisi kadar tatlı olmuyor; onun için ayrılalım artık.

FRAY EUGENIO. — Emin olun ki minnettarlığım...

DONA MARIA. — Güle güle.

FRAY EUGENIO. — Müsaade ederseniz... *(Dona Maria'nın elini öpmek ister).*

DONA MARIA. — Sizin için bir kadın değilim ben, Fray Eugenio; olsa olsa bir *arkadaş*, bir *dostum.*

FRAY EUGENIO. — Dilerim Tanrı'dan, gönlünüze lâyık bir eş nasip etsin size.

XII. SAHNE

DONA MARIA

DONA MARIA (yalnız). — Vakit yaklaşıyor. Rita yavaş yavaş geliyor; elinde limonata, beni bu dünyanın bütün sıkıntılarından kurtaracak limonata. — Bir damlası dökülecek

diye korkuyor. — Sanki bir cenaze arkasından yürüyor. Benim cenaze alayım bir tuhaf olacak. Şimdi beni ölüme sürükliyen kız, tabutumun üzerine konacak örtünün bir yanını tutar... Öteki de cenaze duasını okur... Ha ha ha!... Yok, olmaz öyle şey: ben madem ki kendi kendimi öldüreceğim, cehennemlik sayılırım, beni kiliseye götürmezler, bir köşeye gömüverirler. Ne olur sanki! ben gireceğim delikte şimdiki azaplarımı unutayım da ne olursa olsun!

XIII. SAHNE
DONA MARIA, RITA

RITA. — Size koca bir bardak limonata getirdim, hanımcığım; karla yaptım, hemen için ki ısınmasın.

DONA MRIA. — Sana çok zahmet ediyorum, Rita'cığım, ama kuzum şu kitabı al da benim odaya götürüver.

RITA. — Peki, hanımcığım.

DONA MARIA. — Yakında bu mektepden gidiyorum, Rita. Kuşlarım burada kalacak, sen bakıverirsin onlara.

RITA. — Mektepten gidiyor musunuz?

DONA MARIA (elindeki deftere bir şeyler yazar, sonra kâğıdı koparıp Rita'ya verir). — Evet, gidiyorum. Sen al şu kâğıdı, Liman meydanında hani bir banka var, senor Arias ile senor Candado'nun bankası, oraya götür, sana üç yüz piastra verirler.

RITA (şaşkın). — Ne olacak o kadar para, hanımcığım?

DONA MARIA. — Yem alırsın kuşlarıma. İyi bakacaksın onlara, değil mi?

RITA. — Paraya ne lüzum var, hanımcığım; sizin kuşlarınıza bakmaz olur muyum?

DONA MARIA. — Hayır, al; kitabı da götürüver.

RITA. — Ağlıyorsunuz, hanımcığım...

DONA MARIA. — Bakma ağlamama, yok bir şey.

RITA. — Limonatayı içersiniz diye bekliyordum.

DONA MARIA. — Bardağı da, tabağı da ben bırakırım içeri; haydi, git sen.

RITA. — Bugün pek bir tuhafsınız siz, benim küçük hanımcığım: bana birçok hediyeler verdiniz, bir yandan da ağlıyorsunuz...

DONA MARIA (eliyle Rita'ya gitmesini işaret eder). — Allaha ısmarladık, Rita. *(Rita'yı kucaklayıp öper).* Bırak beni; haydi, kuzum bırak beni.

RITA (giderken kendi kendine). — Mektepten çıkacağı için ağlıyor; ötekiler hep sevinir.

XIV. SAHNE
DONA MARIA

DONA MARIA (yalnız). — Burada bana gerçekten bağlı olan bir bu kız var. Ona veda ederken yüreğim sızladı, kuvvetim kalmıyacak sandım... — Ha bir cesaret! biraz sonra hiçbir şey kalmaz. *(Şişenin içindekinin bir parçasını limonata bardağına boşaltır)* Limonatanın rengi değişmedi. Bilmem ama kara bir zehir olsaydı beni bu berrak sudan daha çok korkuturdu... *(Bardağı alır, sonra gene kanapenin üzerine bırakır).* Ölmek için yüreği pek olmalı insanın... Şimdi şu bardağı devirirsem, beni bırakmak üzere olan hayatı durdurmuş olurum... Yapar mıyım öyle şey! kendi kendime saygım mı kalır sonra?... Haydi! *(Bardağı gene alır, o sırada dona Francisca gelir).*

XV. SAHNE
DONA MARIA, DONA FRANCİSCA

DONA FRANCISCA. — Seni gene rahatsız edeceğim, Mariquita. Nasılsın şimdi?

DONA MARIA. — İyiceyim, birazdan daha da iyi olacağım.

DONA FRANCISCA. — Senden bir ricam var, kardeşciğim: bana büyük bir iyilik edeceksin. O iyiliği esirgemezsen, verdiğin parayı da alırım.

DONA MARIA. — Neymiş istediğin?

DONA FRANCISCA. — Bahçıvan koca bir köpek getirmiş; portakallarını çalan olmasın diyeymiş. Bu gecelik odanı bana ver: dış bahçeye açılır senin penceren, duvar da alçaktır, çabuk tırmanılır. Sen de benim odaya gider, orada benim kitaplarımla eğlenirsin.

DONA MARIA. — Sana benim oda mı lâzım?

DONA FRANCISCA. — Evet, kardeşciğim.

DONA MARIA. — Peki, senindir bu akşam.

DONA FRANCISCA. — Sen ne iyi kızsın, Mariquita'cığım! Her akşam oradan oraya sürükleniyoruz; senin odanın bir de yataklığı var, orada ne rahat ederiz!

DONA MARIA. — Bu kadar mı istediğin?

DONA FRANCISCA. — Meleksin sen! — A! limonata var!.. Hepsini içecek misin?

DONA MARIA. — Onu da ister misin?

DONA FRANCISCA. — Çok senin için. Bırak da içeyim yarısını; ölüyorum hararetten.

DONA MARIA. — İç de şifa olsun!

DONA FRANCISCA — Önce ben içiyorum; neler düşünüyorum, öğrenirsin. *(İçer).*

DONA MARIA (kendi kendine). — Sen de benim neler düşündüğümü anlarsın şimdi.

DONA FRANCISCA (bardakta kalan limonatayı yere döker). — Ne berbat şeymiş bu! Ne varmış bu limonatada?... Boğazımı yaktı... Sen ne oluyorsun? neye bana bakıp bakıp ağlıyorsun?... Titriyorsun sen... Aman Tanrım! yanıyorum... Sen ne içirdin bana?... Cevap versene, Maria... Maria! Maria! boğuluyorum... Su... Su ver bana!

DONA MARIA. — Ne ettim ben? ne yaptım?... İmdat! İmdat!

DONA FRANCISCA. — Ah! ölüyorum!

DONA MARIA. — Paquita! ölme, Paquita!... Yetişin!... Affet beni! affet beni!

XVI. SAHNE

DONA MARIA, DONA FRANCISCA, FRAY EUGENIO, DONA IRENE,

DONA XIMENA, RITA

DONA MARIA. — Kurtarın onu! Zehirlendi; ben zehirledim. Kendi elimle vereceğim cezamı, uzak değil mektebin kuyusu. *(Koşarak çıkar).*

FRAY EUGENIO (seyircilere). — O iki şirin kızın ölümüne sebeboldum diye garaz olmayın bana, yazarın kusurlarını da hoş görün.

Prosper MÉRIMÉE

Tercüme eden: *Sabiha YAĞIZLAR*

Prosper MERİMEÉE (1803—1870) — Ünlü Fransız yazarlarından: Bizde en çok *Carmen*, bir de *Colomba* hikâyeleriyle tanınmıştır. *Théâtre de Clara Gazul* adile topladığı oyunlar da yazmıştır; *Fırsat (L'Occasion)* o oyunlardan biridir.

EFLÂTUN TERCÜMELERİNİ OKURKEN...

II

Bundan önceki yazımızda, Eflâtunun nasıl ahlâk meselesinden hareket ettiğini, ve bu meseleyi de ilkin bir değerler meselesi olarak ele aldığını ve böylece, incelediğimiz *Alkibiades* diyalogunda, doğru ve eğeri değerlerinin tarifini ararken, daha sonra gelecek büyük diyaloglarda göstermeye çalışacağı doğru, güzel, iyi birliğini sezdiğini görmüştük. Eflâtun'un, hemen bütün eserlerinde her hangi bir vesile ile dokunmadan geçemediği doğruluk, Yunan din ve ahlâkında olduğu gibi, onun felsefesinde de, her şeyin üstünde bir insan meselesi olarak görülür; hemen bütün başka diyalogların hacmına eşit olan *Devlet ve Kanunlar* gibi büyük diyaloglar meseleyi bütün yönlerinden incelemeye hasredilmiştir. Fakat meselenin, kendiliğinde, sırf bir hukuk felsefesi meselesi olarak, *Devletin* birinci ve ikinci kitablarında [1] ele alındığını görüyoruz.

Alkibiades'ten pek az sonra yazıldığı halde, daha çok sonra yayılan *Devlet'e* giriş olarak alınan birinci kitap, sanıldığına göre, Eflâtun'un *Thrasymakhos* yahut *doğruluk* adını vermek istediği bir diyalogdu. Nitekim «birinci kitap, meselâ Lakhes ve Lysis gibi aporetik, yani çıkmazlı denen diyaloglara pek benzer. Bu gibi diyalogları ötekilerden ayıran taraf, bunlarda bazı kavramlara, *Lakhes*'te cesarete, *Lysis*'te dostluğa - ait birtakım tanımların arka arkaya gözden geçirilmesi, fakat ele alınan meselenin özelliğinin bununla meydana çıkarılmaması-dır: bu diyalogların sonuncu menfidir: bir Aporia'ya, bir çıkmaza, varılır. Bunun gibi, *Devlet'in* birinci kitabında da doğruluğun birtakım tanımı arka arkaya ele alınmaktadır. Hepsi için şu anlaşılmaktadır ki, bunlar doğruluğun özünü tam olarak kavrıyamıyorlar. Böylece, birinci kitap da, doğruluğun özü meydana çıkarılmadığı gibi, menfi bir şeyin tesbitiyle sona ermektedir. Birinci kitabın öteki kitaplardan epeyi zaman önce yani ona benzer diyalokların vücut bulduğu sıralarda tasarlanmış olmasında şüphe yoktur.» [2]

O halde Eflâtun'u okurken, doğruyu inceliyen *Alkibiades*'ten sonra, konu bakımından olduğu kadar sıra bakımından da doğruluğu gözden geçiren *Devlet*'in birinci kitabına geçmek zarureti vardır.

Doğruluk nedir? Hiçbir şey üzerinde bu kadar münakaşa edilmiş değildir. Halkın düşüncesinde öteden beri görenek ve gelenekle yerleşmiş bir doğruluk kavramı vardır. Bundan başka şairler, ahlâkcılar, filozoflar da bir şeyler söylemiştir. Sonra pazar yerini tutan bilim bezirgânları, sofistler de her gün bunun üzerine birçok nazariyeler yürütmektedir. O halde onların düşüncelerini gözden geçirmek bize mesele hakkında aydınlatıcı bir fikir verebilir.

Halka göre doğruluk «istemiyerek de olsa hiç kimseyi aldatmamak veya kimseye yalancı çıkmamak, Tanrıya kurban, insana para borçlu olup Hadese korka korka gitmemektir». Fakat bir deliye bize verdiği silâhı veya altını geri vermek, doğruyu söylemek mi lâzımdır? Şair Simonides'e göre doğruluk herkese doğruyu söylemek, alacağını ödemektir. Meselâ düşmanlara kötülüğünü, dostlara da iyiliğini ödemek, yani «dosta iyilik, düşmana kötülük etmek» gerektir. Fakat o zaman da, iyi adamın düşmanına da olsa, kötülük etmesi gerekecektir. Halbuki «dostuna veya başka birine kötülük etmek doğru adamın değil, karşıtının, yani doğru olmıyan adamın

1. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, klâsik filoloji enstitüsü direktörü Profesör Rhode ile yardımcıları tarafından tercüme edilmiştir.
2. Profesör Dr. Georg Rhode, *Devlet* tercümesine Önsöz.

işidir. O halde biri, doğruluk herkese verilmesi gerekeni, yani borç olanı vermektir, der de, bundan doğru adamın düşmana kötülük, dosta iyilik borçlu olduğunu anlarsa, bu sözü söyliyen uslu değildir, çünki gerçeği söylemiş olmaz; nitekim bir kimseye kötülük etmenin hiçbir durumda doğru olmadığını gördük.» «Demek ki biri Simonides'in, Biyas'ın, Pitakos'un veya uslu mutlu adamlardan birinin böyle bir şey söylediğini iddia ederse, yanyana ona karşı savaşacağız.»

Fakat, «Mademki doğruluğun da, doğrunun da bu son dediğimiz olmadığı meydana çıktı, o halde doğruluk başka ne olabilir?» Acaba onu bilmek ve öğretmeyı sanat edinen hukuk nazariyecileri ne diyorlar?

Zaten, Sokrates'in, kılı kırk yaran sorularına epeydir içerlemekte olan sofist Thrasymakos «vahşi bir hayvan gibi toparlanıp» ortaya atılıyor:

«Doğruluk kuvvetlinin işine gelen şeydir, başka bir şey değil, diyor: her hükümet kanunlarını kendi işine geldiği gibi kurar: demokratlık, demokratlığa uygun kanunlar, Tyrannis Tyrannise uygun kanunlar kurar, ötekiler de tıpkı böyle; bu kanunları kurmakla kendi işlerine gelen şeylerin idare edilenler için doğru olduğunu söylerler; kendi işlerine gelenden ayrılanı da, kanuna, hakka karşı geliyor diye cezalandırırlar... Doğruluk her yerde birdir, kurulmuş olan hükümetin işine gelen şeydir; kuvvet onun elindedir. Bundan, doğru, dürüst muhakeme etmesini bilen bir adam şunu çıkarır: doğru olan şey hep birdir, yani kuvvetlinin işine gelen şeydir.»

Fakat, diyor Sokrates, hükümetleri idare edenler yanılmaz değildir: onlar da insandır: yanılır, iyi ve kötü kanunlar yaparlar. O zaman da doğruluk hem kuvvetlinin faydasına, hem de zararına olanı yapmak olmaz mı? O halde bu tanımda kandırıcı değildir.

Ama «Hiçbir idare adamı, idare adamı olarak, yanılmaz, yanılmadığı için de kendine uygun olanı buyurur». Çünkü, idare bir sanattır; halbuki «sanat sahiplerinden hiçbiri yanılmaz; yanılan bilgisi yetmeyince yanılır, ama o vakit zaten sanat sahibi değildir,» diyor Thrasymakos.

Fakat, diyor Sokrates, umumiyetle hiçbir sanat kendi faydasını değil, işini gördüğünün faydasını güder: «hekimlik, hekimliğin işine geleni değil, bedenin işine geleni gözetir; hiçbir hekim, hekim oldukça, hekimin işine geleni gözetmez, hastanın işine geleni gözetir ve emreder.... Demekki hiçbir kimse, hiçbir idarede, idare adamı oldukça, kendi işine geleni gözetmez, idare edilenin, uğruna çalıştığı kimsenin işine geleni gözetir ve emreder.» Bunun da en açık delili, hükümet adamının, gördüğü işe karşılık, bir ücret, bir maaş alması değil midir?.

Ama Thrasymaklos, böyle bir iki yenilme ile meydanı bırakacak güreşcilerden değildir. Yıkıldıkça, silkinerek, yeniden, daha kızgın, saldırmasını bilenlerdendir: şüphesiz, düşüncesi bulutlarda dolaşanlar, yeryüzünün en açık hakikatini göremez: hele biraz gözlerini yere, hayata, tecrübeye çevirsinler, o zaman göreceklerdir ki «doğru adam her işte, doğru olmıyanın karşısında zararlı çıkar; bir kere insanların aralarında kurdukları anlaşmaları ele alalım: ortak olanlar böyle iki insan oldukça, ortaklık dağıldığı vakit, doğru, doğru olmıyandan, daha çok kazandığını hiç görmezsin; zarar ettiğini görürsün; sonra da devletle olan işlerin de, vergi vermek gerekirse, ikisinin malı eşit olduğu halde, doğru adam çok, öteki az verir; ama almaya gelince, biri hiç kazanmaz, öteki çok kazanır. Çünkü ikisi de idare mevkiine gelince, doğru başka bir zarar görmese de, hiç değilse ihmali yüzünden adı kötü bir duruma düşer; doğruluğu onun devlet malından faydalanmasına engel olur, üstelikte doğruluğa karşı hizmet etmek istemediği zaman, hısımlarının, akrabalarının nefretini kazanır. Doğru olmıyan insan için durum tam tersinedir.»

Fakat, Thrasymakhos'un işi pek derinleştirmediği belli: «bir şehir, bir ordu, haydutlar, hırsızlar, doğru olmıyan bir hedefe birlikte yüriyen başka ne topluklar varsa bunlar, biribirlerine eğrilik edecek olurlarsa, bir iş görebilirler mi?». Şüphesiz hayır. Tersine «eğrilik aralarında

geçimsizlik, kin ve kavga çıkarır; doğruluk ise, iyi geçimi, dostluğu sağlar... Demekki eğriliğin öyle bir kuvveti olduğu görülüyorki, nerede bulunursa bulunsun, bir şehirde, bir soyda, bir orduda veya her hangi bir toplulukta, onun etkisiyle bu topluluk önce iş görmez hale gelir, sonra kendine de, kendine karşıt olan her şeye ve doğruya da düşman kesilir». Aynı şeyi bir tek insan için de söyliyebiliriz: eğrilik, onu da kendi kendisiyle geçimsiz, kendi kendine düşman eder. Sonra, Tanrılar doğru olduğu için, eğri adam kendini onlara da düşman kılar. «O halde doğruluk eğrilikten hiçbir zaman daha iyi bir şey olamaz.» Dolayısiyle, «doğru ruh ve doğru insan iyi, eğri insan kötü yaşar.. Ama şüphesiz, iyi yaşıyan mutlu, bahtlı, iyi yaşamıyan değildir. O halde, doğru adam bahtlı, eğri adam bahtsızdır».

Böylece Thrasymakhos, bir defa daha yenildikten sonra, meydanı, istemiyerek bırakırken, işin bitmediğini pek iyi fark eden Sokrates, uzaklaşan hasmına «Ben de galiba asıl araştırdığımızı, yani doğruluğun ne olduğunu öğrenmeden, işi yarıda bırakıp» doğruluk faydalı mıdır, değil midir?. Doğru mesut mudur, değil midir?. araştırmaya kalkıştım.. sonra da konuşmamızdan hiçbir şey öğrenmedim....» diyerek, bir yandan haşin muhatabına karşı nezaket borcunu öderken, öte yandan da, yeni bir araştırmaya başlamak zarureti olduğunu ihsas etmektedir.

Bergson, bir felsefeyi, ilkin yarı karanlıkta sezilen bir görüşü, sonra aydınlatmak için verilen emeklerin topu olarak tarif ediyor.[1] Bunun en iyi örneğini Eflâtun'un diyaloglarında görüyoruz. İlkin ap aydın sanılan bir fikir, biraz üzerinde durunca, kararmaya başlıyor. Sonra, onu yeniden ışığa çıkarmak emeğine, o yeniden karanlığa kaçmak inadiyle karşı koyuyor. Ve oyun, Filozofun karanlığı yenmek ümidiyle, durmadan, sürüp gidiyor. Bunun için olacakki Eflâtun, filozofları seçerken, süreksizlerle tabansızları ve dönekleri sıkı bir sığadan geçirmeyi düşünmüş, onları, koyu karanlıktan, *mağara*dan, koyu aydınlığa, *güneşe*, giden sarp yolda denemeden felsefeye almak istememiştir.

Felsefeyi kendisi için sevmeyip de, asilliğinden faydalanmak için peşinden koşan asaletsizler, karanlık mağarada istedikleri karagözü oynatıp, seyircilerini kandırabilirler; ama «saklandıkları yokluk ininden»[2] varlığın aydınlığına çıkarılınca, hakikatin önünde kaybolan hayalleri, oyuncakları ile birlikte, ortadan silinerek, sığınacak köstebek yuvası ararlar. Böylece diyaloglarda, kendilerinden önce gelen şairler, ahlâkcılar, fizikciler, ve metafizikcilerden heybelerine tıktıkları bilgilerini tantana ile antika meraklılarının gözleri önüne süren bilgi *bezirgânları*, sofistler, işin içyüzünü bilen çelimsiz, yalınayak, bir kalenderin, alaylı sorguları karşısında, ilkin bol keseden atıp tutturamayınca, sonra kızarak, seyircilerinin şaşkın bakışları, arasında, sergilerini toplayıp, ya bir kenara çekilirler, yahut da bırakıp giderler. O zaman da Sokrates, ya tek başına konuşmaya döner, yahut da, çevresinde, bulduğu, henüz Sofistlerin bilgisiyle doğru düşünmeyi unutmamış, sağ duyulu bir muhatapla yoluna devam eder.

Gorgias'ta, Thrasymakhos'tan, çok daha becerikli olan Kallıkles'le, aynı doğruluk konusu üzerinde yapılan konuşma, sonunda, bir monologa döndüğü halde, öfkesini yatıştırdıktan sonra bir kenara çekilen, Thrasymakhos, *Devlet*'te yerini Eflâtun'un öz kardeşi Glaukon'a bırakıyor:

Sokrates'e Thrasymakhos'u vaktinden önce, bir yılan gibi büyülediğini, ama doğruluk ve eğrilik hakkında ileri sürülen fikirler kendisini henüz tatmin etmediğini söyliyen Glaukon, iki karşılıklı görüş arasında bir çıkmaza saplanan meseleyi, başka bir yana yönelterek, bir sonunca varmayı deniyor:

«Tabiatça, haksızlık etmek iyi, haksızlığa uğramak kötüdür derler; ama haksızlık etmek iyi ise, haksızlığa uğramak ondan çok daha kötüdür; böylece insanlar biribirlerine haksızlık edip,

1. La Pensée et le Mouvant, L'Intuition Philosophique.
2. *Sofist*, 254 a.

haksızlığa uğrayınca, her ikisinin de tadını alınca, birinden sakınmıyan, ötekini beceremiyenler, hem haksızlık etmemek, hem de haksızlık görmemek üzere bir anlaşmaya varmanın elverişli olacağını düşünmüşler, kanun koymaya, biribirleriyle anlaşmaya ve kanunun buyurduğuna kanuna uygun ve doğru demeye başlamışlar. Doğruluğun doğuşu, özü işte budur; doğruluk en iyi şeyle, yani haksızlık edip ceza görmemekle en kötü şeyin, yani haksızlığa uğrayıp öç alamamanın arasındadır. Bu ikisinin arasında bulunan doğruluk bir iyi şey gibi sevilmez, haksızlık yasak olduğu için saygı görür. Ama bunu yapabilen gerçekten erkek ise, haksızlık etmek, haksızlığa uğramamak için kimse ile anlaşmaz; böyle yapsa ona deli derler: demekki Sokrates, denildiğine göre, doğruluğun tabiatı budur ve böyledir, doğuşu da anlattığım gibidir.»

«Doğruluğu tatbik edenlerin de, haksızlık edemediklerinden, istemeye istemeye tatbik ettiklerini iyice anlıyabilmek için, şöyle bir misal düşünelim: İkisine, doğruya da, eğriye de, her istediğini yapmak imkânını verelim, sonra da arkalarından gidelim ve hırs onları nereye götürecek diye seyredelim. Şüphesiz başkalarından daha çok elde etmek istediği için, doğruyu eğri ile aynı hedefe doğru giderken, suç üstü yakalarız; çünki tabiatça her insan bu hedefi iyi bir şey bilerek, ona erişmeye çalışır. Yalnız kanun onu zorla hedefinden ayırır, eşitliğe saygı göstermek yoluna getirir. Onları, bir zaman Lidyalı'nın atası Gygese nasibolduğu söylenen kudreti vermek, aşağı yukarı, demek istediğim imkânı vermek olur.»

Vaktinin Lydia kıralının çobanı olan Gyges, bir tesadüfle ele geçirdiği bir yüzüğün taşını parmağının altına kaydırınca gözden kaybolur, üstüne çıkarınca yeniden görünüyormuş. Bundan faydalanarak, saraya girmiş, kıraliçeyi baştan çıkarmış, kıralı öldürmüş, sonra da tahtına oturmuş. «Şimdi bunun gibi iki yüzük olsa da, birini doğru adam, ötekini eğri adam taksa, ihtimal hiçbiri pazardan her istediğini hiç korkmadan almak, evlere girip gönlünün hoşlandığı kimse ile düşüp kalkmak, keyfine göre kimini öldürmek, kimini hapisten kurtarmak ve insanlar arasında tıpkı bir Tanrı gibi her şeyi yapmak elinde olduğu halde, doğruluğa bağlı kalacak, başkalarının malından uzak durup el sürmiyecek kadar çelikten bir insan olmaz. Bu işte biri ötekinden farklı davranmaz, ikisi de aynı hedefe doğru gider. Her halde bu misal bir insanın kendi isteğiyle değil, ancak zorlanarak doğru olduğuna kuvvetli bir belirti sayılabilir.»

Hulâsa, gerçekte, tabiatta, *insan insanın kurdudur*. Doğruluk tabiatın getirdiği anarşiyi önlemek, haksızlığa karşı bir huzur ve emniyet sistemi yaratmak için yapılmış bir anlaşma, bir sözleşmeden ibarettir. Onun kendiliğinde ne bir varlığı, ne de bir değeri vardır.

O halde görünüşte, birinci tezi aşar görünen, bu tez de bir neticeye varmış değildir. O da, doğruluğu ne kendiliğinde tarif etmiş, ne de tek başına bir değer olduğunu göstermiştir. Ona göre de, doğruluk, insan eseridir. İnsan ölçüsüne göre biçilmiştir. Fakat birincide olduğu gibi yalnız kuvvetlinin değil, herkesin faydasına olduğu belirtilmiştir. Tabiatın istediği değil, tabiatı aşan, tabiat üstünde, bir insan eseri olarak gösterilmiştir. Böylece, sofistlerin gözde konusu *tabiat* ve *kanun* ikiliği, hangi yönden alınırsa alınsın, bir çıkmaza varmaktadır. Onlar, kanunla tabiat arasındaki zıtlığı, bunların biribirini bozduğunu göstererek, bazan birini, bazan de ötekini üstün göstermeye çalışıyor; dolayısiyle de ya bazan daha insani bir ahlâkın şampiyonu, yahutta bazan bir nevi ahlâksızlığın müdafii kesiliyorlardı. Birincilere göre, insanı hayvanlardan ayıran, onu vahşetten medeniyete getiren, kanundu. İkincilere göre ise, kanun insanın tabiatına vurulmuş, tabiata aykırı bir, zencirdi. Fakat her iki tarafta, kanunun, doğruluğun, insan eseri olduğu; dolayısiyle izafiliği üzerinde duruyordu. Bu durumda, bu ikili çarpışmanın vardığı çıkmazdan kurtulmak imkânsızdı. Eflâtun ilk diyaloglarında bunu belirtmeye çalışıyor. Daha sonra, meseleyi, başka bir plâna, insan plânının üstünde Tanrı plânına alarak ikiliği kaldırmak ve çıkmazdan sıyrılmak yolunu arıyor. *Devlet*'in öteki kitaplarında (*Devlet* on kitaptır), doğruluğu fert gözüyle değil, devlet gözü ile ele alarak, devleti de mevcut şekliyle değil, iyi fikrinin gerektirdiği şekilde

tasarlıyarak, doğruluğu öz bir varlığı olan mutlak bir değer olarak gösterecek, ve nihayet son eseri olan *Kanunlar*'da: «*Her şeyin ölçüsü, insan değil, Tanrı*'dır» diyecektir.

Garp felsefesinin temel taşlarından biri olduğuna şüphe edilmiyen, *Devlet*'in başka bölümlerinin de bir an önce çevrilerek basılmasındaki büyük faydayı burada belirtmeye lüzum var mı bilmem? Bu işi yapmaya, şüphesiz, en ehil bir heyetin pek acele etmemekte haklı olduğunda şüphe yoktur. Fakat birincisini başka baskıların da takibedeceği böyle mühim bir eseri, şekil ve muhteva, dil ve fikir bakımından tam olgun bir şekilde çevirmek için daima fırsatlar olacaktır. Esasen Eflâtun'un bütün eserleri bir gün Türk hellenist'leri tarafından doğrudan doğruya Helenceden tercüme edilmedikçe Eflâtun'u tamamiyle dilimize mal ettiğimiz söylenemez. Fakat bugünkü şekliyle tercümelerin gördüğü büyük işi her gün görüyoruz. Bunun için Profesör Rhode ile yardımcılarının Türkçeye bir an önce *Devlet*'i tamamiyle tercüme etmelerini ricayı bir vazife biliyoruz.

Eflâtun tercümelerinin ne emekle yapıldığını işin içinde bulunmıyan bazı kimselere anlatmak belki biraz güçtür. Fakat *Devlet* tercümesinin birçok bakımlardan çok ciddî bir itina mahsulü olduğunu kabul etmekte güçlük çekilmez sanırız. Gerçekten Yunanca bilenler tarafından, doğrudan doğruya Yunanca aslından yapılan bu tercümenin başka bir hususiliği de vardır. Çünki ne kadar doğru olursa olsun, ikinci dilden yapılan bir tercümenin, asıl dilden doğrudan doğruya yapılan bir tercümeden başka bir koku verdiğini bu tercümede görüyoruz. Bundan başka burada tercüme için yalnız dil bilmek değil, dil bilgini de olmak, Eflâtunî bir dil kullanmak istersek, her iş gibi, burada da zanattan olmak gerektiğini görüyoruz. Ve bir sanat, bir *tekne* de bilgisiz işlenemiyor.

Fakat dil bakımından fazla itinanın, fikir bakımından bazı fedakârlıkların icabettirdiğine de işaret etmeliyiz. Kitabın adı *Devlet* olduğu halde metinde devlet sözü pek az geçiyor. Hemen daima *polis*'in şehirle tercüme edildiğini görüyoruz. Her ne kadar buradaki şehrin eskiden bir devlet olduğu bilinse de, tam olarak Polis'i verdiği söylenemez sanıyoruz. Esasen tarihen de Polis zamanla kale (akropolis) den, tahtelkale (asty) ye yayılarak daha sonra şehre bağlı olan bütün çevreyi de içine almak suretiyle bir devletin idaresinde bulunan ülkeye ad olmuştur[1]. Böylece şehre devlet demekte büyük bir mahzur olmazdı kanaatindeyim. Fakat kelimenin tarihî mânası muhafaza edilmekte ısrar edilirse artık Türkçede yerleşmiş olan Lâtince site (Cité) kullanılsaydı belki fena olmazdı. Şüphesiz Yunanlının kafasında devletin şehirden ayrı olarak anlaşılmadığını bilen kimseler için Polis'in tercümesinin ne kadar güç olduğunu teslim etmek lâzımdır.

ἀρέτη, *Vertu* tercümesinde de aynı güçlüğe raslandığını görüyoruz. Kelimenin Yunancada ifade ettiği birçok mânaları Lâtince *Virtus* ile ifade etmek mümkün olduğu halde, başka dillerde meselâ Almancada buna imkân olmadığı için başka başka kelimelerle tercüme etmek zorunda kalınmış, yerine göre *Eigenschaft, Vermögen, Tugend* kullanılmıştır. Yunanca ἀρέτη karşılığı olarak Arapçada yerleşen *fazilet* bu mânaları verebiliyordu. Onun yerine, pek haklı olarak Türkçe bir kelime koymak istiyen mütercimler, filolojik bir düşünceyle Yunanca kelimenin çeşidi mânalarını verebilecek tek bir kelime aramışlar ve *iyilik* kelimesini bulmuşlardır. Fakat iyiliğin Yunanca kelimenin bütün mânalarını ifade edebileceği şüphelidir. Sonra klâsik ahlâkın temeli iki terimi olan ἀρέτῆ, ile ἀγαθοσ iyi bu takdirde birçok metinlerde ayırddedilemez olacaktır. Bunun için Türkçede de Almancada olduğu gibi birkaç kelime kullanılsaydı daha iyi olurdu sanırız.

Fakat bunun yanında ἀργον *fonction* karşılığı olarak *iş* kelimesinin pek yerinde kullanılan iyi bir buluş olduğunu da kaydedelim.

Mehmet KARASAN
Siyasal Bilgiler Okulu Öğretmenlerinden

1. Glotz, la Cité Grecque, Introduction.

MUSSET TERCÜMELERİ

I

Alfred de Musset (1810 — 1857) XIX. yüz yılın romantizmle çınladığı bir devirde, Chateaubriand, Lamartine, Alfred de Vigny, Victor Hugo gibi büyük romantiklerin arasında yetiştiği halde onlardan çok farklı bir dille konuşmasını bilmiş bir şairdir. Romantizm çoktan edebiyat sahifelerinin arasına gömüldüğü halde Musset'nin eserleri, hele tiyatrosu Racine'den sonra Fransız dehâsının inkâr edilmez örneklerinden biri olarak hâlâ değerini muhafaza etmektedir. Musset'nin eserlerini bu kadar canlı, bu kadar taze tutan şey acaba nedir? Her mısraından, her satırından fışkıran gençlik: Musset ile her temasımızda sanki yirmi yaşındaki bir delikanlının sesini duyarız.

Şair, *İlk Şiirler*'inin başında, bunu ne güzel itiraf eder:

Ce livre est toute ma jeunesse
Je l'ai fait sans presque y songer
Il y paraît, je le confesse,
Et j'aurais pu le corriger...

Mais quand l'homme change sans cesse
Au passé pourquoi rien changer[1]*?*

Fakat Musset'nin bu mısralarda mazur göstermeye çalıştığı gençliği, bir kusur olmak şöyle dursun, eserinin bütün güzelliğini meydana getiriyor. Sanat bakımından da mısralarında toyluktan eser yoktur. Aksine olarak şair ilk şiir kitabını *(Contes d'Espagne)* yirmi yaşında vermiş olmasına rağmen, daha o zamandan, büyük bir sanat olgunluğuna sahip olduğunu göstermiştir. *Namouna, Rolla, Geceler* bu olgunluğu, biribiri arkasına, tamamlıyan gerçek başarılardır.

Bugün Musset'nin şiirde eski tazeliğini kaybettiğini, yalnız nesriyle yaşadığını ileriye sürenler vardır. Buna Sainte-Beuve,*Causeries du Lundi*'de, daha o zamandan, cevap veriyor:

«Bazı kafalı adamların, zevk sahibi diye tanınmış kimselerin salonlarında, memleketimizde benzerlerine çok raslanan o yarı sanat hükümcüleri, Musset'yi şiirleri için değil de nesri için sevdiklerini söylüyorlar. Sanki Musset'nin nesri baştan başa şiir değilmiş gibi, sanki bu ince nesri şair olmıyan bir kalem yazabilirmiş gibi. Öyle insanlar var ki, ellerinden gelse, bal arısını bile ikiye ayıracaklar».

Sainte-Beuve'ün hükmü üzerinden yüz yıla yakın bir zaman geçmiştir. Bugün şiirleri tazeliğini, inceliğini kaybetmemekle beraber, modası geçmiş sayılsa da tiyatro eserlerinin değerlerinden hiçbir şey kaybetmediği, bilâkis çok şey kazandığı muhakkaktır. Çünkü Musset'nin ilk sahne eseri *La Nuit Venitienne* Paris'te ilk oynandığı zaman hiç muvaffakıyet kazanamamıştı. Ne gariptir ki şairin en güzel tiyatro eserlerini bu muvaffakıyetsizliğe borçluyuz. Bundan

1. «Bu kitap benim bütün gençliğimdir. Onu hiç düşünmeden yazıvermişim. Ne yalan söyliyeyim, böyle olduğu da besbelli; onu düzeltebilirdim... Ama insan durmadan değişirken geçmişi değiştirip de ne olacak sanki?»

sonra tiyatrodan, yani tiyatro müdürleriyle aktörlerden ümidini kesen Musset sırf kendi zevki için, oynanmamak üzere tiyatro eserleri yazdı. İşte *Comédies et Proverbes*'i meydana getiren bütün o küçük şaheserler bu küskünlükten doğdu. İlk tecrübeleri umdukları başarıyı kazanamayınca tiyatrodan kaçan müelliflerimize Musset'nin verdiği güzel örnek tiyatro müellifinde her şeyden önce, her şeye rağmen büyük bir tiyatro sevgisinin şart olduğunu bir kere daha ispat etmiş oluyor.

Musset'nin *La Revue des deux Mondes* dergisinde arka arkaya çıkan komedileri zamanında hemen hemen hiç alâka uyandırmamıştır. Belki de bu eserler o devrin tiyatro telâkkilerine aykırı, fazla serbest, fazla zengin, fazla cüretkâr sayılıyorlardı. 1846 da Comédie-Française sanatkârlarından Mme Allan, sanki Musset'yi keşfetmek içinmiş gibi, Rusya'ya gitmeseydi belki bu komediler, şairin sağlığında sahneye hiç çıkamıyacaklardı. Mme Allan Petersburg'da iken o sıralarda oynanan küçük bir Rus piyesinin pek methini işitmişti. İkinci derecede bir tiyatroda oynanan bu piyesi seyretmeye gitti, pek beğendi ve tercümesini istedi. O zamanlar Rusya'da Fransızca çok konuşuluyor, Fransızca kitaplar çok okunuyordu. Saray adamlarından biri Mme Allan'a *Comédies et Proverbes* adını taşıyan bir kitap getirdi. Tercümesini istediği küçük piyes de bu kitabın içindeydi: *Un Caprice.* Mme Allan bu piyesi çantasına koyup Paris'e götürdü ve arkadaşlarını kandırıp Comédie Française'de oynatmaya muvaffak oldu. Temsilin kazandığı büyük rağbet Musset'nin öteki eserlerine de tiyatroların kapılarını açmış oldu.

Bugün Musset'nin belli başlı piyesleri yurdunda olsun, dünyanın öteki memleketlerinde olsun en büyük tiyatroların repertuvarlarında şerefli bir yer tutuyor ve sık sık tekrarlanarak hâlâ rağbet görüyor.

Musset'nin tiyatrosu Shakespeare'le Marivaux'nun tesiri altında kalmış olmakla beraber «nevi şahsına munhasır» bir karakter taşır. Bu tiyatro ince duyguların, ince ifadelerin birbiriyle sarmaş dolaş oldukları yarı hulya, yarı gerçek bir âlemin aynasıdır. Pek az tiyatro eseri Musset'ninki kadar şahısları, karakterleri, psikolojisi, meziyeti ve kusurlariyle kendisini yaratanın malı olabilmiştir. Musset'nin piyeslerinde her şeyden çok sevgiye, gençliğe, dostluğa ve kahramanlığa yer verilmiştir. Onun kahramanları beşerî bir hayat sürmekle beraber, bir bakıma, sembolik varlıklardır. Şahısları kâh kadınlar, kâh erkekler gibi hareket ederler. Onlarda her iki cinsin şüpheleri, zaafları sezilir. Ama kendilerini öteki insanlardan üstün tutan bir tarafları vardır: içlerindeki Tanrıların büyüklüğünü, güzelliğini aksettirirler. Musset'nin tiyatrosu seyirciyi düşündüren, yaşattığı hulya âlemine onu da sokan bir tiyatrodur. Bu bakımdan eserlerinin zevkine ermek için bizden de bir cehit ister. Bu cehdi gösteremeyen tembel ruhlar Musset'nin tiyatrosunu suni bulmuşlardır.

Musset'nin göze çarpan bir başka hususiliği de sahnelerinin birden bire, sık sık değişmesidir. Renkli bulutlar gibi biribirlerini kovalıyan dekorlar bizi bir rüya âlemine götürmeye yardım ederler. Bütün bunlar Musset'nin piyeslerini zaman ve mekân çerçevesinin dışında tutar. Bu piyesler her zaman yenidir, o kadar ki Musset XX. yüz yılın ilk çeyreğinde Fransa'da baş gösteren *avant-garde* tiyatro cereyanının öncüsü sayılabilir.

Musset'nin piyeslerine hâkim olan şahıslar genç, ateşli tiplerdir. Bunların etrafında silik, belirsiz, biraz *grotesque* yahut da mübalâğalı denecek kadar zalim, kötü tipler görülür. Onların sahnede gözükmeleri'ya bizi güldürmek, ya da titretmek içindir. Onlar vakanın psikolojik gelişmesine karışmazlar, bütün vazifeleri entrikayı yürütmekten ibarettir. Bu tipler bile bile canlı değildir, alâkamızı çekmezler; çünkü hepsi otuzunu geçmiş, Musset için ihtiyarlamış, ölü şahıslardır. Musset'nin tiyatrosunda otuzunu aşmış kadının yeri bile yoktur.

Alfred de Musset'nin, şimdiye kadar dilimize çevrilen eserleri tabilerce basılmış olan *Frédéric et Bernerette*, *Büyük Söylememeli (Il ne faut jurer de rien)*, *Bir Zamane Çocuğunun İtirafları*[1] *(La Confession d'un enfant de siècle)* adlı eserleriyle Maarif Vekilliğince yayınlanmakta olan klâsikler serisinde çıkan *Şamdancı (Le Chandelier)*, *Marianne'ın Kalbi (Les caprices de Marianne)*, *Andrea del Sarto (André del Sarto)*, *Bir Kapı Ya Açık Durmalı Ya Kapalı (Il faut qu'une porte soit ouverte ou fermée)*, *Yap da Söyleme (Faire sans dire)*, *Don Juan'ın bir Sabahı (Une matinée de Don Juan)* adlı piyesleri, yine aynı seride çıkmış olan *Hikâyeler*'inden ibarettir. Bunlara Maarif Vekilliğince tercüme ettirilmiş, fakat henüz yayınlanmamış olan *Aşkla Oyun olmaz (On ne badine pas avec l'amour)*, *Lorenzaccio*, *Bir heves (Un caprice)*, *Carmosine*, *Bettine*, *Ummadık Taş Baş Yarar (On ne saurait penser à tout)*, *Louison* adlı piyeslerini de ilâve edersek (Bu tercümeler de önümüzdeki Cumhuriyet Bayramında yayınlanmış olacaktır) Musset'nin, şiirleri müstesna, hemen hemen bütün eserleri dilimize çevrilmiş oluyor.

Görülüyor ki şairin dilimize çevrilen eserleri arasında en büyük yeri tiyatrosu tutuyor. Bu yazımızda da Musset'nin bilhassa tiyatrosu üzerinde durduğumuz için önce piyeslerinin tercümelerini ele alalım:

ŞAMDANCI[2]

Musset'nin şahıslariyle vakalarını, piyeslerinde başbaşa giden bu iki unsuru, gözümüzün önüne serivermekte büyük bir ustalığı var. Daha ilk sahnelerde eserin bütün ruhunu kavramak mümkündür. Şaheserlerinden biri sayılan *Şamdancı* bakın nasıl başlıyor:

Burada, çok yer tutmaması için, bazı replikleri atlamak, bazılarını da kısa kesmek zorunda kalacağımdan özür dilerim.

(Bir yatak odası. Jacqueline yatağında uyumaktadır. Maître André, arkasında gecelik bırkası ve elinde bir mumla içeri girer).

«Me André — Hey! hanım! hey! Jacqueline! Allah kahretsin bu ne uyku! Hey, hey! hanım! uyansana! Hişt, hişt! Pişt, pişt! Jacqueline ölü müsün yahu? Ya şimdi uyanırsın, yahut da su kovasını başına geçiririm!

Jacqueline — Ne var, ne oluyor ki iki gözüm?

Me André — Ah benim namusuna kurban olduğum karıcığım! Hele şükür uyanabildin! Yetişir artık bukadar gerindiğin. Sana diyeceklerim var dinle. Dün akşam, Landry, bizim kâtip...

Jacqueline — Saat kaç Allahınız aşkına?

Me André — Sabahın altısı.

Jacqueline — Ah! üstüme iyilik sağlık! Siz o gittiğiniz kahvede bir kavga çıkarmış olacaksınız.

Me André — Hayır, hayır diyorum sana! kavga mavga etmedim, başıma da bir şey gelmedi. Yahu! beni dinliyecek misin? Landry, diyorum sana, bizim kâtip, bu gece, bakmış herifin biri senin pencereden içeri usul usul giriyor.

Jacqueline — Zahmet olacak ama, şu perdeleri açar mısınız?

Me André — E artık fazla oluyorsun hanım, sağır mısın ne? Kasabada bir tabur asker var; günahı boynuna, bir yığın süvari zabitiyle de görüşüyorsun. Sustuğun takdirde öteden beri içime düşen şüpheleri kuvvetlendirmiş olursun... Landry bizim kâtip, bir adam görmüş...

Jacqueline — Ah! Maître André, siz beni sevmiyorsunuz artık.»

*
* *

1. Yaşar Nabi Nayır'ın tercüme ettiği bu roman (Remzi Kitapevi, 1941) hakkında *Tercüme*'nin 7 ci sayısında Suut Kemal Yetkin'in bir tenkid yazısı çıkmıştır.

2. Maarif Vekilliği yayınlarından: *Dünya Edebiyatından Tercümeler* serisi Fransız klâsikleri: 6, tercüme edenler: Sabahattin Eyüboğlu ve Bedrettin Tuncel, 1942.

Sahne bu şekilde devam eder. Me André karısını mahkemeye götürmekle tehdideder, ama Jacqueline vaziyeti o şekilde idare eder ki Me André bütün şüphelerini unutmakla kalmaz; karısının dizlerine kapanıp af bile diler. Jacqueline:

«— Beni mahkemelere sürüklemeye kalkıyorsunuz, diye bağırır, hele bunu annem bir duysun, bakın size neler eder.

Me André — Eh! sen de söylemeyiver yavrum! Aramızdaki ufak tefek dargınlıkları başkalarına söylemekte ne mâna var? Haydi Allaha ısmarladık, bu meseleyi unutalım. Görüyorsun ya yavrum, odanda bir yeri araştırmaya kalkmadım; bir dolap bile açmadım, sözüne inanıyorum; öyle hissediyorum ki senden haksız yere şüphelendiğim, mâsum olduğunu anladığım için seni yüz kat daha çok seviyorum. Yakında bütün bu yaptıklarımı tamir ederim; sayfiyeye çıkarız, sana bir hediye alırım. Allah rahatlık versin.

(Çıkar, Jacqueline yalnız kalınca bir dolabı açar, içinde yüzbaşı Clavaroche görülür)

Clavaroche — *(Dolaptan çıkarak)* Uf!...

Jacqueline — Çabuk çık! kocam şüphe etmeye başladı; sizi görmüşler, fakat tanıyamamışlar. Nasıl, dolabın içinde rahatmıydınız?

Clavaroche — Hiç sorma!»

Burada Clavaroche, Me. André'nin şüphelerini başka tarafa çevirmek için, Jacqueline'e kâtipler arasından kendine bir âşık seçmesini teklif eder. Jacqueline kendini ona sahte iltifatlarla sevdirecek genç kâtip de, sevildiğini sanarak büsbütün ateşlenip ihtiyatsızca hareketler yaparak kıskanç kocanın bütün şüphelerini kendi üzerine çekecektir. Jacqueline'in seçtiği bu âşık Fortunio'dur: Şamdancı.

«Clavaroche — *(Pencereye yaklaşarak)* Bakın işte, bahçede bir ağacın altına üç delikanlı oturmuş; kocanızın kâtipleri olacak. İçlerinden beğenin beğendiğinizi; bir dahaki gelişimde onlardan birini size delice âşık olmuş bulmalıyım.

Jacqueline — Ummayın benden öyle şey.

Clavaroche — Oldu, oldu, teşekkür ederim. Allaha ısmarladık, benim sarışın ve ürkek sevgilim. Zarifsiniz, gençsiniz, güzelsiniz, hem de seviyorsunuz... Birazcık değil mi, madam? İş başına! Oltayı bir atıverin!

Jacqueline — Ne pervasızsınız Clavaroche!

Clavaroche — Mağrur ve pervasız. Beni beğendiğiniz için mağrur, sizi muhafaza etmek için pervasız... *(Çıkar)*»

Çıkar, ama nereden? Sevgilisinin kocası belki de oracıklarda, kapıyı gözetlemektedir. Pencereden çıkamaz: çünkü kâtipler bahçededirler, sonra gün ağarmıştır, herkes kendisini görebilir. Evin içinden elini kolunu sallıyarak merdivenden inip çıkamaz: çünkü hizmetçilerle karşılaşmamasına imkân yoktur. O halde nereden çıkabilir? Birçok büyük tiyatro yazarlarını, münekkidleri, hattâ seyircileri saatlerce düşündürebilen bu mesele üzerinde Musset hiç durmamış, Clavaroche'un çıkışına mantığa uygun bir şekil bulmıya lüzum bile görmemiştir.

Bu sırada bahçede Fortunio arkadaşlariyle, Guillaume'la, Landry ile konuşmaktadır. Landry, Jacqueline'in penceresinden bir adamı çıkarken gördüğünü anlatır. Fortunio'nun içi titrer. Landry'ye:

«— Ah! ben senin yerinde olsaydım, der, sabaha kadar orada dururdum.

Guillaume — Sen Jacqueline'e vurgun musun yoksa? Maşallah, maşallah.

Fortunio — Tanrı şahidim, ben Jacqueline'e bir defa gözlerimi kaldırıp bakmış değilim. Ne yapar, ne düşünür, hiç bilmem. Yalnız, öğleden sonra, bahçede gezintiye çıktığı zaman, pencerenin camlarını nefesimle temizler, ağaçlık yolda yürüyüşünü seyrederim.

Guillaume — Mademki ona âşık değilsin, ne diye sabaha kadar kalırım diyorsun? Landry en doğrusunu yapmış; gidip her şeyi olduğu gibi Me André'ye anlatmış.

Fortunio — Landry öyle istemiş, öyle yapmış. Roméo Juliette'ine kavuşsun da... Keşke ben sabah kuşu olaydım da onlara tehlikeyi haber vereydim.»

İşte, eserin daha ikinci sahnesinde olduğumuz halde, vakanın bütün ruhunu kavramışızdır. Musset bir çırpıda şahıslarını da, vakasını da sağlamca kuruvermiştir. Fortunio bize Beaumarchais'nin Chérubin'ini hatırlatır: hassas, romantik, Byron'u, *Werter*'i okumuş bir Chérubin. Tabii Jacqueline'nin kendine seçtiği âşık da o olur. Fortunio derhal Me. André tarafından yemeğe davet edilir. Clavaroche'da sofradadır, yemeğin sonunda Fortunio'dan bir şarkı söylemesini rica eder, bu o zamanın modasıdır. Fortunio'nun şarkısı şu güzel mısralarla bitmektedir:

«Seviyorum, o kadar ki söyliyemem
Bu gönül kimde
Hazırım, lâzım gelse uğrunda ölmem,
Sırrı içinde.»

Bu mısralar bize Musset kahramanlarının aşk psikolojisini hulâsa etmektedir. Onlar Roméo'nun Juliette'i sevdiği gibi, ilk ve son defa olarak severler; ihtirasla, ölesiye bir aşkla severler, yalnız gençliğin, aşkın sembolü değil, bizzat Musset'nin kendi gençliğinin ve kendi aşkının da sembolüdürler.

*

* *

Me. André yeniden şüpheye düşmüştür. Clavaroche pek becerikli bir adam olmadığı her işini uluorta görmek istediği için Jacqueline'i geceleyin Fortunio'ya bir randevu vermeye zorlar. Böylece Me. André'nin şüphelenerek Clavaroche için hazırladığı tuzağa zavallı Fortunio düşecektir. Me. André gerçekten kararını vermiş, karısının âşığını öldürmeyi aklına koymuştur. Musset'nin tiyatrosunda kocalar için adam öldürmek işten bile değildir.

Halbuki Fortunio Jacqueline'nin kendisiyle oyun ettiğinin, hattâ Me. André'nin Clavaroche için kurduğu tuzağa düşürülmek istenildiğinin de farkındadır. Böyle olduğu halde hiç renk vermez, telâşını belli etmez: ne olursa olsun randevuya gidecektir. Kendisini feda etmeye, ölmeye razıdır, ama şarkısına sadık kalacaktır. Ne çare ki gençliği kendini ele vermiyecek kadar soğukkanlılık göstermesine mâni olur, Jacqueline de her şeyin farkında olduğunu öğrenir:

«Jacqueline — Yalan söylediğimi, aldattığımı, sizinle alay ettiğimi, sizi mahvettiğimi biliyordunuz? Clavaroche'u sevdiğimi, onun bana ne isterse yaptırdığını biliyordunuz? Bir oyun oynadığımı dün, burada sizi oyuncak yerine koyduğumu, alçak, âdi bir kadın olduğumu biliyordunuz? Keyfim için sizi ölüme sürüklediğimi biliyordunuz? Hey şeyi biliyordunuz, bundan emin misiniz? haydi söyleyin!... Şimdi ne biliyorsunuz?

Fortunio — Ama, Jacqueline, zannediyorum... biliyorum ki...

Jacqueline — Çocuk, çocuk, seni sevdiğimi de biliyor musun? Biliyor musun ki beni affetmezsen ölürüm? İşte önünde diz çöküp senden af diliyorum.»

Piyes iyi bir şekilde yani Clavaroche'nin aleyhine bitmektedir. Son sahne tekrar yemek odasında geçer. Me. André sofranın başındadır, Clavaroche da oradadır. Ama Fortunio bu sefer ondan öcünü alır. Şu son replikleri dinleyin:

«Me. André — Herkese anlattım; şu dünyada hak yerini bulmalı. Bütün şehir halkı benim kim olduğumu öğrenmeli; bundan sonra, kendime ceza olarak, hiçbir şeyden şüphe

etmiyeceğim. Haydi, masa başına, haydi Fortunio, bize şarkını söyle, sevdiğin kadınların şerefine içelim. Ben de size şarkı söyliyeceğim:

Dostlar, içelim, durmadan içelim,
Dostlar...

Fortunio — Bu pek eski bir şarkı!... Şimdi de siz bir şarkı söyleyin Mösyö Clavaroche.»

Şu kısa parçalar, *Şamdancı*'nın bütün konusunu, bütün hususiyetini, şahısların karakterini bize vuzuhla göstermeye kâfidir. Eser ilk defa olarak 1835 de *Revue des deux Mondes* dergisinde çıkmış, şairin bütün piyeslerini içine alan *Comédies et Proverbes*'in 1840 basımında yer almış, 1848 de de Alexandre Dumas'nın idare ettiği Théatre Historique'de oynanarak büyük rağbet kazanmıştır. Musset *Şamdancı*'nın konusunu 17 yaşındayken başından geçen bir aşk macerasından almıştır. Fakat o zaman bizzat oynadığı Fortunio rolü kendisi için piyesindeki kadar hoş bir rol olmamıştı.

Şamdancı'yı Sabahattin Eyüboğlu ile Bedrettin Tuncel dilimize çevirmişlerdir. *Şamdancı*'dan yukarda zikrettiğimiz parçalar tercümenin büyük bir muvaffakıyetle dilimize ve sahnemize kazandırılmış olduğunu göstermeye kâfidir. Tercümenin güzelliklerinden biri de Türkçenin bütün hususiyetlerinden yerli yerinde, istifade edilmiş olmasıdır. Meselâ birinci sahnede Me. André'nin ikinci repliğindeki «*Vertu de ma vie!*» sözü yerinde bir karşılıkla «*Ah benim namusuna kurban olduğum karıcığım!*» diye çevrilmiş.

Aynı sahnede yine Me. André'nin dördüncü repliğindeki şu sözler:

«*....il ne s'agit de rien de plaisant, et je n'ai pas sujet de rire. Mon honneur, Madame, le vôtre, et notre vie peut-être à tous deux, dépendent de l'explication que je vais avoir de vous.*»

Türkçeye: «*.... işin şaka götürür tarafı yok, gülmek niyetinde de değilim. Hanım, hanım, benim namusum da, senin namusun da, şimdi senin söyliyeceklerine bakar. Vallahi bu işten kan da çıkar.*» diye tercüme edilmiş

Bütün bu cümlelerin tercümesinde belki şekil sadakati yoktur. Mütercimler hiç tercüme kokusu duyurmıyan güzel karşılıklar, sahne diline uygun bir ifade tarzı bulmuşlar, ama mânadan da hiçbir şey feda etmemişler. Aynı sahnede Jacqueline'nin altıncı repliği şöyledir:

«*Ah, sainte Vierge! j'en suis sûre, vous aurez eu quelque querelle à ce café où vous allez.*»

Mütercimler yerinde bir buluşla bunu da şöyle çevirmişler,

«*Ah! üstüme iyilik sağlık! siz o gittiğiniz kahvede bir kavga çıkarmış olacaksınız.*»

Yine aynı sahnede Jacqueline'nin 13 üncü repliği şöyledir:

«*Vous, en justice?*» Me. André'nin cevabı da şudur: «*Moi, en justice; il y a de quoi faire damner un homme d'avoir affaire à une telle mule; je n'avais jamais ouï dire qu'on peut être aussi entêté.*»

Mütercimler bu replikleri de tamamiyle serbest bir ifade ile:

«*Mahkeme kapılarına mı düşeceksiniz? — Evet, mahkemeye gideceğim. Nuh diyor da peygamber demiyor; insanı dinden imandan çıkaracak be!.. İnadın böylesi de görülmüş, duyulmuş şey değil.*» diye çevirmişler.

Görüldüğü gibi aslında, birinci replikte, *mahkeme kapılarına düşmek*, ikinci replikte de, *Nuh diyor da peygamber demiyor, insanı dinden imandan çıkaracak be*, diye sarih bir şey yok. Ama buradaki *Vous, en justice?* sözüyle *de quoi faire damner un homme, avoir affaire à une telle mule* deyimleri halin ,vaziyetin icaplarına o kadar uygun mukabil deyimlerle karşılanmıştır ki kelime kelime çevrildiği takdirde soğuk düşceği muhakkak olan repliklerin bu şekilde dilimize *nakledilmesi* elbette daha iyi olmuştur.

İkinci ve üçüncü perdelerin tercümesinde de aynı tercüme anlayışı ile hareket edilmekle beraber, Musset'nin metnine daha sadık kalmaya çalışılmıştır. Mütercimler Fortunio'nun, ikinci perdenin üçüncü sahnesindeki şarkısını da, bu sadakati elden bırakmadan, bakın nazmen ne güzel çevirmişler:

Aslı:

«Si vous croyez que je vais dire
Qui j'ose aimer,
Je ne saurais pour un empire
Vous la nommer.
Nous allons chanter à la ronde,
Si vous voulez,
Que je l'adore, et qu'elle est blonde
Comme les blés.
Je fais ce que sa fantaisie
Veut m'ordonner,
Et je puis, s'il lui faut ma vie,
La lui donner.
Du mal qu'une amour ignorée
Nous fait souffrir,
J'en porte l'âme déchirée
Jusqu'à mourir...»

Tercümesi:

«Yalvarsanız, yakarsanız söyler miyim
Gönlüm kimdedir.
Söylemem ne verseniz kimdir sevdiğim
Ve ismi nedir.
İsterseniz şarkılarla söyliyelim
Ona sevgimi.
Söyliyelim ki sarışındır sevgilim
Başaklar gibi.
Yaparım her dileğini gönlünün
Bir tek emriyle.
Hattâ verebilirim, istediği gün,
Canımı bile.
Bir şarkı söyliyememek kadar elîm
Dünyada ne var?
Taşımak bu yaralı kalbi talihim
Mezara kadar...»

Bu şarkının tercümesi mütercimlerin tercüme zevkini, tercüme olgunluğunu açıkça göstermektedir. Daha yukarlarda eserden yer yer aldığımız parçalarda da Musset'nin, şiirden farksız nesrinin bütün akıcılığını, bütün güzelliğini duymak mümkündür. Bundan başka mütercimler her tiyatro eserinin tercümesinde göremediğimiz bir itina ile konuşma diline bağlı kalmışlardır. Kolayca, rahatça okunan metinde ne kulağı tırmalıyan bir söze, ne de sahnede söylenmesi zor, çetrefil bir ifadeye raslanıyor.

Gelecek yazımızda Musset'den tercüme edilmiş öteki piyeslerin tetkikine devam edeceğiz.

Lûtfi AY
Maarif Vekilliği Mütercimlerinden

BİR TERCÜME MÜNASEBETİYLE

Baki Süha, bir yazısında, bazan okuyuculara «O kadar öğdükleri o büyük eser bu mu?» dedirtecek derecede kötü tercümelere raslandığını söylüyor. Hakkı var. Aynı müşahedede bulunduğum çok olmuştur. Meselâ, geçenlerde, zevkine itimaddettiğim bir arkadaş benden okuyacak bir kitap istemişti. Tesadüfen elimin altında bulunan Colomba [1] tercümesini verdim. Bir müddet sonra kitabı geri verirken bu arkadaş eseri beğenmediğini söyledi. Beğenilmiyecek bir hiyâye olmadığı için şaştım ve okumamış olduğum tercümeye bir göz gezdirerek eski hükmümü kontrol etmek istedim. Daha ilk satırlarda gerçekten sıkıcı ve anlaşılması güç bir ifade ile karşılaşmak, üslûbunun temizliği ve açıklığı ile tanınmış bu Fransız edibi hesabına beni hayrete düşürdü. Eserin aslını alınca zihnimi kurcalıyan düğüm ilk bakışta çözüldü. Meğer tercüme kurbanları arasına bu güzel ve zarif romancık da karışmış.

Her iki dildeki bilgisizlik yüzünden bir eserin ne dereceye kadar tahrif edilebileceğini göstermek için birkaç misal vermek istiyorum.

Hikâyenin baştan ikinci cümlesi şudur:

L'admiration continue des voyageurs enthousiastes a produit une réaction, et, pour se singulariser, beaucoup de touristes aujourd'hui prennent pour devise le nil admirari *d'Horace.*

Cümle şöyle çevrilmiş:

Hayranlıkları devam eden heyecanlı seyyahlarda bir aksiamel olur ve kendilerini herkesten ayrı göstermek için hiçbir şeye ehemmiyet vermemeyi düstur ittihaz ederler.

İfadenin eskiliğini bir yana bırakıyorum. Okumayı kolaylaştırmak için, diye tevil edilebilecek olan, Horatius'un atlanmış sözünü de geçiyorum. Fakat muharrir hiç de mütercimin dediğini demiyor. «*Hoşnut seyyahların devamlı hayranlıkları bir tepki uyandırdı. birçok seyyahlar orijinal görünmek için, bugün Horatius'un* bir şeye şaşmamalı *sözünü şiar edinmişlerdir*» diyor. «*Enthousiaste*» karşılığında *hoşnut* tam yerinde değil, biliyorum. Hayranlık sözü cümlede olmasa *hayran* derdim. Başka bir karşılık da kullanılabilir, fakat *heyecanlı* değil. *Aksiamel* gibi garip bir şekilde yazılmış olan *aksülâmel,* yeni tâbirimizle *tepki* hayran seyyahlarda olmuyor; tam tersine, bunların hayranlıkları bir tepki uyandırarak başkalarını aynı ruh haline kapılmaktan menediyor. İşte asıl büyük mâna hatası burada. *Hayranlıkları devam eden*'le *devamlı hayranlıkları* arasında da fark var.

Biraz aşağıda metin şöyle devam ediyor:

En somme, sa grande objection contre l'Italie était que ce pays manquait de couleur locale, de caractère. Explique qui pourra le sens de ces mots, que je comprenais fort bien il y a quelques années, et que je n'entends plus aujourd'hui.

Bu iki cümle şöyle çevrilmiş:

Hulâsa İtalyada bulduğu büyük kusur bu memlekette mahallî bir hususiyet ve mütemayiz bir vasıf bulunmaması idi. Birkaç sene evvel bildiğim halde bugün unuttuğum bu kelimelerin mânasını kim yapabilirse o, izah etsin.

Müellif «birkaç sene evvel bildiğim halde bugün unuttuğum» demiyor. «*Bu kelimelerin mânasını birkaç sene önce pekâlâ anlardım, ama artık anlamaz oldum, mânasını bilen varsa beri gelsin.*» diyor. Belki *bilen varsa beri gelsin* deyimi bazılarına fazla serbest bir tefsir gibi

1. Prosper Merimée, Kolomba, Türkçeye çeviren: Sıraceddin Hasırcıoğlu. Hilmi Kitabevi No. 44. Sahife 208. 30 kuruş.

görünecek. Olabilir. Başka türlü de söylenebilir, ama her halde *«kim yapabilirse o, izah etsin»* Türkçe değil. Sonra: evvelce anlardım, artık anlamıyorum, mânasına bir söz evvelce bilirdim, şimdi unuttum, diye çevrilir mi? Bu da esaslı bir anlayış hatası. Mütercimin *bu kelimeler* söziyle neyi kasdettiği de belirsiz kalıyor. Çünkü mütercim *couleur locale* ve *caractère* sözlerini birer kelime ile değil *«mahallî bir hususiyet ve mütemayiz bir vasıf»* şeklinde bir ibare ile çevirmiştir.

Tercümeden okumaya devam ediyorum:

Önce Mis «Lidya» müftehirane istiyordu ki «Alp» dağlarının öte tarafında kendinden evvel kimsenin görmediği şeyler bulsun ve Molyer'in komedisindeki mösyö Jorvenin [Jourdain olacak] dediği gibi namuslu adamlara bunlardan bahsetsin.

Metin şöyle:

D'abord, miss Lydia s'était flatté de trouver au delà des Alpes des choses que personne n'aurait vues avant elle, et dont elle pourrait parler avec les honnêtes gens, comme dit M. Jourdain.

Görülüyor ki metinde *müftehirane istiyordu* diye bir şey yok. *«Mis Lydia, önceleri, Alp dağlarının ötesinde kendinden evvel kimsenin görmediği şeyler bulacağını ummuştu.»* deniliyor. *Bulacağını umarak avunmuştu* veya *tefahür etmişti* diyemeyiz. Çünkü bu fiillerin ikisinden de başkalarına söylemiş olmak mânası çıkar; halbuki *se flatter* fiili *kendi kendine övünmek* mânasını da verir ki burada kastedilen de budur. Sonra *namuslu adamlar* tabiî gülünç değil mi? Buradaki *honnête* sıfatına *kibar, aklı başında, seçkin* gibi birçok mânalar verilebilir ama yalnız *namuslu* denilemez. Bir dilden ötekine aktarırken kelimeleri lûgattaki ilk mânaları ile çevirmek işte böyle tuhaflıklara yol açar

Okumaya devam ediyorum:

Lâkin biraz sonra her yeri kendinden evvel vatandaşlarının görmüş olduğunu anlıyarak ve görülmemiş bir şeye tesadüften meyus olarak hiçbir şeyi beğenmiyenler tarafına geçti.

«Görülmemiş bir şeye tesadüften meyus olarak» ne demektir? Muharrir *«Désespérant de rencontrer rien d'inconnu»* yani *«meçhul kalmış bir şeye raslamaktan ümidi keserek»* diyor ve bu suretle cümleden mâna çıkıyor. Mütercim *Désespérer* fiilinin asıl mânası olan *ümidi kesmek* sözü dururken bunu ikinci mânası olan *meyus olmak* fiili ile çevirmekle cümleyi mâna çıkmaz bir hale koymuş ve Fransızcadaki zaafını meydana vurmuş.

Devam edelim:

Vâkıa İtalyadaki âsarı nefiseden bahsederken birinin çıkıp: «Şüphesiz... sarayındaki Rafaeli tanırsınız? İtlyada görülecek en güzel şey odur.» der ve siz de onu görmemiş bulunursanız bu hakikaten can sıkar.

Aslı:

*Il est bien désagréable, en effet, de ne pouvoir parler des merveilles de l'Italie sans que quelqu'un vous dise: «Vous connaissez sans doute ce Raphaël du Palais *** à ***? C'est ce qu'il y a de plus beau en Italie.»*

Şimdi çevirmeye çalışalım:

Gerçekten İtalyanın şaheserlerinden ne zaman bahsedecek olsanız karşınıza biri çıkıp: «Tabiî falanca şehirde, falanca saraydaki Raphaël'i bilirsiniz? İtalyanın en güzel şeyidir» demesi can sıkıcı bir haldir. — İşte asıl görmeyi ihmal etmiş olduğunuz da budur.

Kendi tercümemin değişmez bir örnek olduğu iddiası aklımdan geçmez. Bunu sadece tercüme hatalarını Fransızca bilmiyen okuyucuların da farketmesi için ilâve ediyorum. Yoksa Fransızca bilenler metinle ele aldığımız tercüme arasındaki ayrılığı pek kolay görebilirler. Burada bilhassa *Rafaeli tanırmısınız?* İbaresi üzerine dikkati çekeceğim. *Tanır mısınız?* der demez, Raphael, gözlerimizin önünde bir insan olarak beliriyor, halbuki kastedilen onun bir tablosudur. Hattâ tercümede bunu tasrih etmek daha uygun olur, sanırım.

Biraz daha okuyalım:

Her şeyi görmek çok uzun süreceği için herkesi tarafgirlikle mahkûm etmek en kısa yoldur

Hiç mânası yok. Metin şöyle:

Comme il est trop long de tout voir, le plus simple c'est de tout condamner de parti pris.

Yani:

Her şeyi görmek çok uzun süreceği için, en kestirme yol topunu birden kasden kötülemektir.

Prendre parti gerçi taraf tutmak mânasına gelir, mütercimi şaşırtan da bu olsa gerek, halbuki *de parti pris «taraf girlikle»* değil *«kasden»* mânasınadır. Sonra, her şey yerine *berkes* denilmekle cümlenin hiç anlaşılmamış olduğu meydana konulmuş. Hem, *mahkûm etmek,* Fransızcadaki fiilin aynen tercümesi ama dilimizde bu fiil Fransızcadaki mecazî mânayı almamıştır.

Tek satır atlamadan gene hep devam ediyorum:

Mis «Lidya» Bovo otelinde acı bir inkisarı emele uğradı. Segni'den Pelâzg veya Siklop devirlerine ait bir kapı krokisi getirmiş ve bunun resmedenler tarafından unutulmuş olduğunu zannetmişti. Halbuki Leydi «Fenwicb Frances» Marsilyada ona tesadüf etti; albümünü gösterdi. Orada bir «Sone» ile bir kurumuş çiçek arasında «Siyen» toprağiyle pek ziyade takviye edilerek süslenmiş kapının bir resmi vardı.

Metne bakalım:

A l'hôtel Beauveau, miss Lydia eut un amer désappointement. Elle rapportait un joli croquis de la porte pélasgique ou cyclopéenne de Segni qu'elle croyait oubliée par les dessinateurs, Or lady Frances Fenwich, la rencontrant à Marseille, lui montra son album, où, entre un sonnet et une fleur desséchée, figurait la porte en questien, enluminée à grad renfort de terre de Sienne.

Dessinateur karşılığı *«resmeden»* denilemez. Çünkü hatırımıza «Neyi resmeden?» sualini getirir ve kastedilen mânayı anlıyamayız. Ya *«ressamların gözünden kaçmış»* demek veya. «ressam» sözü yerine maksadı bir cümle ile açıklamak lâzımdı. Fakat asıl tuhaflık *«Siyen toprağiyle pek ziyade takviye edilerek süslenmiş»* sözlerinde. *«Enluminé à grand renfort de terre de Sienne»: «bol miktarda Sienne toprağiyle boyanmış»* demektir. Mütercim *renfort* kelimesini *asıl* mânasiyle anlamak hatasına düşmuş, ve *«à grand renfort de»* nün bir deyim olduğunu farketmemiş. Bütün has isimler Türk imlâsiyle yazıldığı halde yukardaki cümlede geçen İngiliz kadınının ismi - hem de tersine çevrilerek - asıl imlâsiyle bırakılmış. Birkaç satır atlıyarak okuyorum:

Lâkin şunu temin edebilirdi ki av, bu memlekette pek âdi idi

«Misérable», âdi kelimesiyle karşılanamaz, çünkü mâna değişir. Müellif av hayvanlarının son derece az olduğunu anlatmak istiyor.

Devam ediyorum:

Camme il est trop long de tout voir, le plus simple c'est de condanner de parti pris. lâzımdır.

Aslı:

... et qu'il fallait faire dix lieues au grand soleil dans la campagne de Rome pour tuer quelques méchantes perdrix rouges.

Kısa bir cümlede kaç hata:

«Güneşin altında» yı başa almakla bir Türkçe hatası yapılmış. Çünkü güneşin altında avlanmak için bu kadar yol gitmek gerektiği mânası çıkar. Sonra neden gene *âdi* denilmiş?? *Kötü, cılız* gibi bir sıfat lâzımdı. Sonra, neden *bir kızıl keklik?* Mademki müellif *birkaç* diyor, Sonra neden *merbale,* mademki müellif *lieue* diyor? Biz bunu *fersah* diye çeviririz. Dil bilgisizliğine ne kadar dikkatsizlik de eklendiğini görüyorsunuz. Cümleyi tekrarlıyalım:

Roma kırlarında birkaç cılız kızıl keklik vurmak için güneşin alnında on fersah yol almak icabederdi.

Bu satırların hemen altında, metin şöyle:

Le lendemain de son arrivé à Marseille, il invita à dîner le capitaine Ellis, son ancien adjudant, qui...

Buradaki *son ancien adjudant* tâbiri «*eski muavini*» diye çevrilmiş. Halbuki *eski asteğmeni* olması lâzımdı. Bir yüzbaşının, bir albayın muavini olamıyacağı meydandadır.

Ve bu böyle devam ediyor. Okuyucularımın başını ağrıtmamak için daha fazla uzatmıyayım. Yalnız şurasını kaydedeyim ki bütün bu hatalı misaller eserin yalnız ilk iki sayıfasından alınmıştır.

Şunu da ilâve etmeden geçemiyeceğim. Tercüme kitabın başına, ikinci başlık olmak üzere şöyle bir satır konulmuş: *Adanın Venüsü, Ârafta Rub'lar.* Hikâye ile hiçbir münasebeti olmıyan bu başlığın nasıl bir yanılma neticesi oraya konulduğunu anlamak için Nelson koleksiyonundaki Fransızca metni görmek lâzım. Bu cilde, *Colomba* ile birlikte muharririn iki hikâyesi daha konulmuştur: *Vénus d'Ille* ve *Les Ames du Purgatoire* yani *İlle Venüsü* ve *Ârafta ki ruhlar,* anlaşılan o cildin başında görülen bu isimler *Colomba*'nın ikinci başlığı sanılarak tercüme metnin başına alınmış. Halbuki tercüme kitapta bu hikâyeler yok. Sonra, bu başlıkta da bir hata yapılmış. *Ille* bir has isimdir, hem ada mânasına olan *île* iki *l* ile yazılmaz.

Şimdi asıl maksadıma geliyorum. Bir tercüme eseri basmak için binlerce lira baskı masrafı ve yüzlerce lira tercüme ücreti ödiyen tâbilerimiz kendilerine getirilen tercümeleri kontrol ettirmek için beş on lirayı neden esirgerler? Beş on lira, diyorum. Çünkü bir tercüme kitabın kıymeti hakkında hüküm vermek için, şimdi benim yaptığım gibi, iki ve hattâ tek sayfasını asliyle karşılaştırmak kâfidir. Bu masraftan kaçındıkları için, kendilerinin memleket kültürü hesabına bir hizmet saydıkları, ve gerçekten öyle olabilecek bir teşebbüsleri, zararlı bir iş olup kalıyor. Zararlı; zira müellifi, o tercümeyi okuyanların gözünden düşürüyor, memleketimizde bu müellif hakkında yanlış bir kanaat edinilmesine yol açıyor, bir de o kitabın daha iyi bir tercümesinin ortaya konulmasına engel oluyor.

Bütün tabilerimize hitabederek, kendilerinden rica ediyorum: Memleket için olduğu kadar kendileri hesabına da zararlı olan bu başıboşluğa artık bir son versinler. Bilgisine, tarafsızlığına güvenilir birer veya ikişer müşavir edinsinler, ve basacakları eserleri daha önce kendilerine tetkik ettirerek onların mesuliyeti altında neşretsinler. Bu suretle küçük bir masrafla büyük zararların önüne geçilmiş olur.

Yaşar N. NAYIR

Yabancı dillerdeki dergiler:

DUYUDIŞI İDRAK VAR MIDİR?

Francis Wickware'in «Life» dergisinde çıkan bir yazısından hulâsa edilmiştir.

Hemen hemen herkesin başından şöyle bir tecrübe geçmiştir: Sokakta tanıdıklarımızdan birini görmüş gibi oluruz. Fakat biraz sonra bunun bir yanlışlık olduğunu anlarız. Gördüğümüz adam hiç de tanıdığımız değildir. Ama çok geçmeden benzettiğimiz adam sahiden çıkıverir.

Bunun gibi veya buna benzer hâdiseler çoktur. Hemen hemen herkes bu gibi tecrübeleri edinmiştir. Tesadüf bunları her zaman izah edemez; hele bu gibi vakalar sık sık vuku bulursa... Bu meseleyi aydınlatmaya, mümkün olduğu kadar tecrübe bakımından tetkik etmeye ihtiyaç vardır. İşte Birleşik Devletlerde Duke Üniversitesinde Psikoloji Profesörü olan Dr. Rhine böyle bir tecrübeye girişmiştir.

Tetkik edilmesi icabeden olaylar üçe taksim edilebilir: başka bir kimsenin cebinde saklı bulunan bir eşyayı tasvir edebilirseniz buna basiret denir; başka bir kimsenin düşündüğünü söyliyebilirseniz buna telepathie denir; yarın sokakta muayyen bir miktar para bulacağınızı söyler ve hakikaten bulursasız buna kehanet denir. Bu üç olaylar sınıfı «duyudışı idrak» ismi altında toplıyabiliriz. Kolaylık için buna D. İ. diyelim.

D. İ. nin mevcut olup olmadığını tesbit etmek için yapılan esas tecrübe şu şekilde cereyan eder: arka tarafı bir olan, ön tarafı ise daire, kare, yıldız, haç, dalgalı hat işaretlerden birini taşıyan 25 karton alalım. D. İ. si tecrübe edilen bir kimse masanın bir ucunda, diğer bir kimse masanın diğer ucunda oturur, aralarında bir perde gerilir. Bazı defa mesafe büyütülür; biri bir odada, diğeri başka bir odada oturur. Tecrübe başlarken kartonları elinde tutan onları karıştırır, birincisini alır ve ona bakar. Diğeri de bu kartonun bir yıldız, kare, daire, haç veya dalgalı hat gösterdiğini tahmin etmeye çalışır.

Burada hem telepathie, hem basiret tecrübe edilmektedir. Yalnız telepathie tecrübelerinde kartonlar kullanılmıyor. «Gönderen» beş remizden birini kuvvetle düşünür, alıcı da düşünülen remzi tahmin etmeye çalışır. Doğrudan doğruya basiret tecrübelerinde 25 karton ihtiva eden bir paket, bir kimsenin önüne konulur ve kendisi her karlonun 5 remizden birinden hangisinin taşıdığını keşfetmeye çalışır. Kehanet tecrübelerinde deney bir karton paket karıştırmadan sonra hangi nizama gireceğini söylemeye gayret eder.

Bu gibi tecrübeler, on seneden fazla bir zamandan beri Duke Üniversitesinde yapılmış ve bir milyondan fazla insan telepathie, basiret ve kehanet tecrübelerine tâbi tutulmuştur. Alınan neticeleri iyice anlamak için şu noktayı göz önünde tutmamız lâzımdır: 25 kartonluk bir pakette 5 ayrı remiz bulunduğu için ihtimaliyet kanunu, tahminlerin beşte birinin doğru olacağını söyliyebiliriz. Tabiî bir tecrübede tahminlerin 7, 8 i doğru, 5 veya daha azı doğru olabilir. Fakat birçok tecrübe yapıldıktan sonra ihtimaliyet kanunun doğru tahminlerin nispetinin beşte bir olması lâzım geldiğini bildirir.. Bundan hiç şüphe edilemez. Zaten Duke Üniversitesinin bir riyaziye profesörü boş vaktinde 500000 karton çevirerek bu beşte bir nispetinin tamamen doğru olduğunu göstermiştir.

Bunu göz önünde tutarak, alınan neticelere bir göz atalım. İlk önce şunu söylemek lâzımdır: Tecrübe edilen insanların %80 i umumiyet itibariyle ihtimaliyet kanununun tesbit ettiği neticelere varmışlardır. Bunlarda D. İ. yoktur veya varsa da o kadar zayıftır ki nazarı itibara alınamaz. Kalan %20 ye gelince burada da büyük değişiklikler görülmektedir. Bazıları başlarken bu işe büyük bir alâka duydukları zaman fevkalâde yüksek bir doğru tahmin nispetine varmış-

lardır;fakat can sıkıcı tecrübeler çoğalınca bu nispet, ihtimaliyet nispetine doğru inmektedir. Diğerleri zamana, havaya, ruh haletlerine göre bir gün yüksek, başka bir gün daha aşağı bir nispete varırlar. Cafeine'nin tesiriyle nispet büyür; bir narkotik olan «sodium amytal» in tesiriyle düşer. Burada alınan bazı neticeleri zikredelim. (Tecrübeler hem basirete hem de telepathie'ye aittir).

Lizmayer adında bir üniversite talebesi bir gün ardı ardına 9 doğru tahminde bulunmuştur. Bunun ihtimaliyeti 2 milyonda birdir. Açık havada yaptığı tahminlerin daha doğru olacağını söylemiş ve hakikaten kırda biribiri ardınca 15 doğru tahminde bulunmuşutr. Bunun ihtimaliyeti de 30 milyonda birdir. 600 tecrübede elde ettiği vasat beşte bir değil, beşte ikidir, yani normal nispetin iki misli. Bu tecrübelerde, tahminleri yapmak için Linzmayer'e epey uzun bir zaman veriliyordu. Bu zaman kısaltılınca yapılan 900 tecrübede nispet genc beşte bire düşmüştür. Bu da ilk tecrübede elde edilen nispetin bir tesadüften başka bir şey olduğunu gösterir.

Başka bir Üniversite talebesi olan Peirce 2 sene zarfında yapılan binlerce tecrübelerde 25 kartondan onunu tahmin etmekle kalmayıp bir gün şu imkânsız gibi görünen neticeye varmıştır.. Dr. Rhine'le yapılan bir bahis üzerinde Peirce 25 kartonu da doğru tahmin etmiştir. Bunun ihtimaliyeti de 298. 025. 223. 876. 953. 125 de birdir.

Her hangi bir sahtekârlığın mevcut olmadığından tamamen emin olmak için tecrübeler uzak bir mesafeden de yapılmıştır. «Gönderen» bir yerde oturup kartonları muayyen zamanlarda çeviriyor ve onlara dikkatle bakıyor; «alıcı» ise bunları tahmin etmeye çalışıyor. Mesafe 100 metre yi aşmayınca Peirce 25 te 10 vasati nispetini muhafaza etmiştir. Fakat daha uzun mesafelerde bu nispet 25 te 5 e düşmüştür. Ama genç bir kadın için mesafenin hiçbir önemi olmadığı görülmüştür! Gönderenle «alıcı» arasındaki mesafe 500 kilometre idi ve saatler senkronize edilmişti. Birinci gün doğru tahminlerin vasat nispeti 25 te 19, diğer iki günde 25 te 16 olmuştur. Bunun ihtimaliyeti 100.000.000 da birdir.... Başka bir gün «alıcı» tahminlerde bulunmayı reddetmiş, bir şey hissetmediğini söylemiştir. Hakikaten saatlerde bir yanlışlık olmuştu ve o anda «gönderici» kartonlara bakmıyordu.

Mrs. Garet isminde Londralı bir bayan 15.000 tecrübe yapmış ve vasati olarak 25 karton üzerinde 6,5 doğru bulmuştur. Bu vasat belki de küçük görünebilir, fakat tecrübelerin çokluğuna bakılırsa tesadüf imkânı hemen hemen yoktur. Böyle bir imkânın ihtimaliyeti 50 ondalık bir rakama nazaran birdir. Bu bayan yalnız telepathie'ye dayanan 625 tecrübede doğru tahminlerin nispeti 25 üzerinde 13, 4 olmuştur. Bunun ihtimaliyeti de 10[illegible] gibi akla sığmaz bir rakama nazaran birdir.

Dr. Rhine'in tecrübeleri bazı kimseler tarafından da yapılmıştır. Meselâ Dr. Reiss uzak mesafeden birçok tecrübeler yapmıştır. Bir genç kız şu vasatiye varmıştır: 25 kartondan 16,7 sini doğru tahmin etmiş. (84 tecrübe yapılmıştır.) Böyle bir vastın ihtimaliyeti de 10^{500} gibi akla sığmaz bir rakama nazaran birdir.

Mamafih Dr. Rhine nazariyesini yalnız bu gibi müstesna ispatlar üzerinde kurmuş değildir. Birçok tecrübeden sonra elde edilen nispetin ihtimaliyetin tâyin ettiği nispetten biraz da olsa daha büyük olması onun için kâfidir. Meselâ tecrübeye fevkalâde elverişli hiçbir adam iştirak etmediği60.000 tecrübede nispet 25 te 5,2 olmuştur. Bu nispetin bir tesadüf eseri olması ihtimaliyeti 3.000.000 da birdir.

Neticede şunu söyliyebiliriz: bütün bu tecrübelere bakılırsa, bazı insanların, bazı zamanlarda,*diğer kimselerinin düşündüklerini okumak veya duyudışı bir idrak kabiliyetine sahip olmak ihtimaliyeti, böyle bir şeyin mevcut olmadığı ihtimaliyetinden çok fazladır.* Böyle bir fikir okuma nasıl mümkün olur? Bu kabiliyet nedir? Onu kuvvetlendirmek mümkün müdür? Gibi suallere cevap vermek tabiî imkânsızdır, belki de her zaman imkânsız kalacaktır. Burada insanda, böyle kabiliyetlerin mevcut olması ihtimalinin kuvvetle belirtilmiş olduğunu söylemek kâfidir. Bu da az şaşırtıcı bir şey değildir.

DÜŞÜNCELER

Fransız münekkiki Edmond Jaloux'nun «Le Mois Suisse» dergisinin şubat 1944 sayısında çıkan bir yazısından alınmıştır.

Vazife sözü ve mefhumu, kendi hakikatlerinin nerede bulunduğunu içgüdü ile hissedemiyenler için yaratılmıştır.

Her hakiki devlet adamı bir romancı muhayyilesine ve mizacına sahiptir; yalnız o fikirlerini doğrudan doğruya insanın derisine yazar.

İlham dediğimiz şey belki de yoktur; fakat şair kendisini çalışmaya çağıran ve içinden gelen sesi işitirken sanki değişmiş gibi olur. Artık kendi hayatını yaşamaz; imajlarla, ritimlerle, fikirlerle, heyecanlarla, şekillerle dolu bir hercümerç içinde bulunmakta, dalgalar arasındaki bir yüzücüye benzemektedir. Yazar bu gibi anlarda, yalnız kendisinin duyduğu, kendisinin gördüğü şeyleri kâğıt üzerinde tesbit etmeye çalışır. Fakat bu güzel, bu istisnai hal, yazarın hakikaten güzel bir eser yaratmasını temin edemez. Bu ilham anları bir şaheser doğurabileceği gibi hiçliğe de çıkablir.

Bir romancının büyüklüğü. dünyayı iyice görmesinden, yarattığı şahısların taşıdıkları hakikat edasından, psikolojik tahlillerin inceliğinden ileri gelmiyor. Bu büyüklük romancının şahıslara verdiği dinamizmden, tasvir ettiği sahnelerin derin, sembolik mânasından doğmaktadır. Büyük romanları düşünürken şunlar hatırıma geliyor: ihtiyar harpçının şarkılarını dinliyen Wilhelm Meister'le Minyon; çocukken beraber oynadıkları kıyda Steerfoth'u boğulmuş bulan David Copperfield; ocağın yanında uyuyan küçük bir kızın başını kaybettiği altın zanneden Silas Marner; Parise meydan okuyan Rastignac; hapisanede babasının ziyaretini kabul eden ve azarlarını kısa kesmek istiyen Julien Sorel'in şu sözleri: «biraz para biriktirdim;» Anna Karenina'nın gözü altında, yatışlarda yaralanıp ölmek üzere olan ata Vronski'nin attığı tekme; Bazarof'un ölümü; Stavrogin'in son mektubu... Fakat bunları yeraltı dünyasında üç nar yediği için dünyamıza dönemiyen Persephone'yi, Theseus'a Labyrinthos'tan çıkmak yolunu gösteren, ona gönlünü veren Ariadne'yi, kendi kendini yaktıran Herakles'e düşündüğüm gibi düşünüyorum. Hakiki romancının vazifesi çağdaş bir mitolojiyi kurmaktır.

Bence *Wilhelm Meister* dünyanın dünyanın büyük romanlarından en sırla dolu olanıdır. *Goriot Baba*'nın, *Kırmızı ve Siyah*'ın, *Madame Bovary*'nin, *Anna Karenin*'in esas entrikası bilindikten sonra, hikâyenin ne şekilde gelişeceğini, nereye varacağını tahmin etmek oldukça kolaydır; bu romanların gidişi yuvarlana yuvarlana her an daha çabuk düşen bir taşa benzer. Fakat Wilhelm Meister, hiçbir kanuna tâbi olmıyan tamamen serbest bir eserdir. Yolda, her an yeni beklenmedik şeylere raslıyoruz. XIX uncu asır romancıların aksine olarak Goethe hiçbir şeyi sonuna kadar götürmüyor. Bize birçok kimseyi tanıtıyor, onları birçok duruma sokuyor ve yarı yolda bırakıp başka kimselere geçiyor. Romancının muhayyilesi o kadar zengin ki, kendisinin yarattığı şahıslardan mümkün olduğu kadar çok istifade etmeye lüzum görmüyor. Eseri boyuna yeniden başlıyor. Goethe'nin eseri hiç kimsenin ölmediği, boyuna yeni kimselerin doğduğu bir

dünyaya benzer. Nasıl oluyor da bu kadar değişik bir romanı sıkıcı bulanlar vardır. Galiba romantizmden beri okuyucu korku, dehşet, heyecan uyandırmıyan romanlardan hoşlanmıyor. Hiç kimsenin ıstırap çekmediği bir roman okuyucuyu artık eğlendirmiyor.

*

* *

Saadet en lâyık olanlara değil onu hakikaten sevenlere gelir. Saadet gösterişli olmıyan bir haldir. Gösterişsiz yaşamaya razı pez az kimse vardır.

*

* *

Resim bize küçük şeyleri sevmeyi öğretmiştir. Bir vazoyu, bir masayı resmetmek için onu yapmak için lâzım olan tevazudan daha fazlasına lüzum vardır.

*

* *

Bazı insanlar muvaffakiyetsizliklerinden bir övünme payı çıkarırlar, onları belki de, muvaffakıyetlerine tercih ederler. Bu da bana tabiî geliyor. İnsan kendisini, şöhreti arkasında saklı gibi görür. Onun altında ezilir; halbuki her şeyi kaybeden insan, kısmetinden, kaderinden üstün görünmektedir. İnsanlar eseriyle değil onunla uğraşırlar. Onuru böylece tatmin edilir. Onurunu tatmin etmek için de insan oğlu nelere katlanmaz ki...

*

* *

Eğer günaha girmek istemiyorsak, nedametten de fazla zevk almamalıyız.

*

* *

Ancak içgüdü önceden bildiğimiz şeyleri iyice öğreniriz.

*

* *

İhtiyatlı olanlar hikmetlerini ihtiyatsız hareketlerinde en iyi gösterirler. Bundan başka her yerde bu ihtiyatlılık durgunluktan farksızdır.

*

* *

Oscar Wilde'in en güzel eserleri yazılmamış olanlarıdır. Eski destanlar gibi ağızdan ağıza bize kadar gelen masalları bence çok daha caziptir. Size bir tanesini anlatayım: panayırın en çok rağbet gören bir paviyonunda öldürülemez bir adam gösteriliyordu. Bu adamın arkadaşı üzerine tüfekle ateş ediyor, ama adam sap sağlam, yenilmez kalıyordu. Mamafih o da evlendi. Aldığı kadın o kadar güzeldi ki arkadaşı ona âşık oldu. Kıskançlığı öyle tahammül edilmez bir hal aldı ki arkadaşını sahiden öldürmeye karar verdi. Basit bir kaza oluverirdi. Kendisi kadını elde edip mesut yaşıyabilirdi. Böylece bir akşam tüfeğine iki kurşun koyup herkesin önünde en kısa bir mesafeden adama ateş etti. Ama adam sarsılmadı bile. Muvaffak olamıyan kaatil dehşet içinde ikinci kurşunu kendine sıktı. Ölmez adam da bağırdı: «Nasıl ölebilirdim... Bu akşam tüfeğinin dolu olduğunu bilmiyordum ki....»

FRANSIZLAR VE MUSİKİ

«Esquire» dergisinin mayıs 1943 sayısında çıkan bir yazıdan alınmıştır:

Fransızlar musikiyi kalbleriyle değil kafalariyle dinlerler. Fransızların, Alman üstatların tesiri altında bulunanların zannettiklerinden çok fazla musikiye hizmetleri dokunmuştur. On-

lar küçük şeylerde derinleşmişler, seslerle çok şey ifade etmek hususunda üstat olmuşlardır. XIII üncü asırdaki Perotin'in mektebinden XX inci asırda Debussy'ye kadar onlar biribiri ardınca yeni musiki şekilleri yaratmışlardır. Yaratmışlardır ama pek inkişaf ettirmemişlerdir. Fransız dehası şekli inkişaf ettirmekle değil, daha çok onu yaratmakla meşgul olmuştur. Fransızlar bir meseleyi ne şekilde halletmek mümkün oduğunu görmekle iktifa ederler, teferruata girmek canlarını sıkar. Meselâ bir Alman $\pi = 3,1416$ yı 200 ondalığa kadar götürür. Bir Fransız ise bunu yapabileceğini görmekle iktifa eder. Bunun için Fransızlar daha çok musiki ideolojisinde kalmışlar, musikiye verdikleri yeni fikirler, verdikleri tam, mukemmel eserlerden çok fazla olmuştur.

Zaten Fransızlar daha kültürlü oldukları için Slavlar, Almanlar gibi musiki dünyasına sığınmak ihtiyacını duymazlar. Onlar musikiyi bile bir şeyler ifade etmek, onu bir dil olarak kullanmak isterler. Yalnız musiki bir dil olarak diğer sanatlara nazaran geç kalmıştır. Musiki dili hâlâ gelişmektedir. İlk olarak Almanlar musikiyi hislerin bir ifade vasıtası olarak kullanmışlardır. Bu da onlar için mümkün olmuştur. Fransızlara nazaran daha sâf, daha iptidai olan bu millet musikinin iptidai dilinde kendisinin pek ince işlenmiş olmıyan hislerini ifade edebilmiştir. Hüzün, neşe, keder, sevinç ve saire gibi hisleri musiki ile ifade etmek pek mümkündür. Fakat Fransızlar gibi daha ince, daha entellektüel bir millet bu gibi hislerle iktifa edemez. Ona çok daha ince daha işlenmiş bir dil lâzımdı.

Bu dil ise gelişmektedir. Musiki her gün yeni şekiller kazanmakta, her gün daha ince hisleri ifade etmeye muktedir olmaktadır. Artık büyük bir Fransız musikisini, Fransız ruhunu hakikaten ifade edebilecek bir musikiyi bekliyebiliriz.

HARB VE SULH... VE HARB

«Confluences» dergisinin Temmuz - Ağustos 1947 sayısında çıkan bir yazıdan alınmıştır:

Bugün Fransa'da en çok okunan kitap hangisidir bilir misiniz? Tolstoy'un *Harb ve Sulh*'udur. Bu muazzam eserde herkes, geleceğin dünyasında yaşıyormuş gibi kendisine göre bir şey buluyor. Biri onda, Napoleon'un, diğeri ona mukavemet edenlerin methiyesini görür. Biri onda aşkın en güzel tahlil ve tasvirlerini, diğeri ahlâkın en yüksek derslerini görür. Bir zamanlar harbe ait kısımlar atlanılıyor, sulh okunuyordu. Şimdi ise daha çok sulh kısımları atlanıyor, harb kısımları okunuyor.

Bu münasebetle bir şeye işaret etmek lâzımdır: zâfer ilham verici bir şey değildir. Zâfer hiçbir zaman büyük bir harb eseri ilham etmemiştir. *Harb ve Sulh* un konusu Rus zaferi ile biten bir harbin tasviridir. Fakat bu zafere ne de az yer ayrılmış. Tolstoy'a ilham veren memleketinin şan ve şerefi değil felâketidir. 1871 harbi Fransa'da Maupassant'ın, Daudetin hikâyelerini doğurmuştur. Almanya'da ise hiçbir esere ilham vermemiştir. 1914—18 harbini tasvir eden nice romanlar çıkmış. Fakat bunlardan hiçbiri zaferi anlatmamıştır. Hepsi Barbusse'ün *Feu*'sünden Jules Romains'in *Verdun'e* kadar siper hayatının korkunç taraflarını tasvir etmektedir. Mağlûp olmuş Almanya'da ise edebiyat hiçbir zaman erişemediği bir zirveye çıkmıştır.

Bugünkü harbden belki de hakikaten hiçbir taraf eski mânada muzaffer olarak çıkmıyacaktır. Bugünkü harbin doğurduğu ıstıraplar o kadar çoktur ki, eski zaferlerin sevinci artık ortadan tamamen kalkmıştır. Bu harbi kazanacak memleketlerde olsun, kaybedecek memleketlerde olsun, her memlekette artık zengin bir edebiyatı bekliyebiliriz.

GIRAUDOUX'NUN ÖLÜMÜ MÜNASEBETİYLE

«Journal de Genève» in 2 şubat 1944 sayısında çıkan bir makaleden alınmıştır:

Jean Giraudoux'nun ölümiyle iki harb arasındaki Fransız edebiyatının başlıca üç simasından biri bu dünyadan çekilmiştir. Halen bu devirden ancak iki büyük yazar kalıyor: Paul

Valéry ile André Gide. Ama birincisi mücerret mefhumlar dünyasından, diğeri kendi benliğinden dışarı pek çıkamamışlardır. Giraudoux'nun sanatı ise gün geçtikçe, bu son harb yaklaştıkça, derinlik kazanmış ve bilhassa tiyatroda tamamen beşerî bir hal almıştır.

Giraudoux her şeyden önce büyük bir sanatkârdı. Hariciye Vekâletinde memur olmasına, 1939 da bir nevi propaganda nazırlığına tâyin edilmesine rağmen hiçbir zaman siyaset alanında parlamamış ve bilhassa son vazifesinde başarısızlıklar göstermiştir. Mamafih Giraudoux yalnız bir hayal dünyasında yaşıyan, güzel bir uslûpla yazan bir kimse değildi. «Siegfried et le Limousin» de Almanya hakkında, «La guerre de Troíe n'aura pas lieu» harb hakkında derin hakikatler söylemiştir.

Giraudoux romanda olduğu kadar tiyatroda yeni bir temayül getirmiştir. «Simon le Pathétique» çıktığı zaman Roman hâlâ bir nevi tarihti. Romancı daha az ukalâlıkla olsa da gene bir Balzac bir Flaubert gibi bize şahıslarını takdim eder, vakaları mantıki silsilelere uyarak anlatırdı. Giraudoux'da öyle bir şey yoktur. Vergilius'u okuyunuz; havanın kötü olduğu size söylenilmeden önce rüzgârın estiğini, dalgaların yüzüne vurduğunu hissedemiyeceksiniz. Ovidius'u okuyunuz; akan çayı, görmeden önce, işiteceksiniz. Kitabı atın; duyduğunuz serinlik bir kaynaktan mı yoksa bir nehirden mi geldiğini hiçbir zaman bilemiyeceksiniz. Giraudoux işte Ovidius'a benzer yazarların üstadıdır. Fontranges'in prens olduğunu bilmiyoruz; bunu anlıyabilirsek düşünüş tarzından anlarız. Giraudoux bir şahsı tasvir etmez, kahramanlarının gözü, burnu, ağzı, yoktur; onlar bakışlarından, tatlarından, duydukları kokulardan başka bir şey değildirler. Bu şahıslarda niyet yok, irade yok; aldıkları kararlar kendilerini de hayrete düşürür. Giraudoux'nun tasvir ettiği hayat insan hayatıdır; ama içinden insan gerçeğe bağlıyan onu gerçeğe tâbi kılan unsur çıkarılmıştır. Bu dünyadan her türlü fayda, her türlü gaye, her türlü itiyat, her türlü âdet kaldırılmıştır. Her zaman yeni, her zaman güzel bir âlemde yaşıyoruz. Her hareket bir çocuk hareketi kadar taze, tabiî, beklenilmezdir.

Böyle bir dünyayı tasvir etmek için ona göre bir uslûp lâzımdır. Giraudoux'nun uslûbu gördüğü şeyi kaçırmak istemiyen, ona bütün tazeliğini muhafaza ettirmek istiyen bir yazarın uslûbudur. Bu dünya her ân değişmekte ve Giraudoux gördüğünü kaçırmamak için boyuna acele etmektedir. Diyebiliriz ki iki eliyle yazmaya çalışır. Heyecanı ifade etmek için çok müsait olan bu teknik fikri pek de ifade edemiyor ve böylece konuları tahdidediyor. Bu bakımdan Giraudoux bir inhitat devresinin yazarıdır. Gerçekten tekniğin konuları tahdidedilmesi inhitat devresinin belki de en belirli alâmetidir. Heyecana düşmek değil, aksine olarak soğuk kanlılığı muhafaza etmek lâzım geldiği devirde, meselâ *Eglantine* isimli romanı belki de okunmaz olacaktır.

Fakat piyesleri için bunu söyliyemeyiz. Piyesleri, garip değil mi, romanlarından çok daha ciddî ve çok daha derindir. Giraudoux'nun sayesinde Fransız tiyatrosu bitmez tükenmez zina meselesinden, burjuva aşklardan çıkmış, daha büyük, daha derin meseleleri ele almıştır. Onunla tiyatro dili de değişmiş, konuşulan dilin bir taklidinden olmaktan çıkmıştır. Tiyatro dilinin, edebiyatın, şiirin dilinden başka bir şey olmadığı tamamen anlaşılmıştır.

Romanda sofizmleriyle Gorgias'a benziyen Giraudoux tiyatroda bir Euripides'e yaklaşmıştır. «*La guerre de Troie n'aura pas lieu*» Euripides'in «Troya'lı kadınlar» ını andırır. «*Amphitryon 38, Elektra, La guerre de Troie*» yeni ve eski iki kültürün tam bir birleşmesinin en güzel misallerini bize vermektedir. Kuvvetini biraz örten, ona daha fazla tatlılık veren bir Fransız cilâsı Helen dehasiyle birleşmiştir. Giraudoux Atina'da yaşamış gibi, Sokrates'le münakaşa etmiş gibidir. Eseri her türlü ukalâlıklardan uzak, canlı, taze bir humanizmanın en güzel örneğidir. Giraudoux böyle bir humanizmanın mümkün olduğunu, eski kültürün yeni kültüre kuvvet, yeni kültürün eski kültüre canlılık verebileceğini ispat etmiştir. Bu da az bir hizmet değildir.

Erol GÜNEY

CİMRİ TERCÜMESİ DOLAYISİYLE

İsmail Hami Danişmend'in Molière'den tercüme ettiği *Cimri* komediası bu yıl Maarif Vekilliğinin *Dünya Edebiyatından Tercümeler* serisinde çıkmıştı. İsmail Hami Danişmend tercümesinde bazı yerlerin, kendisine haber verilmeden değiştirildiğini, bu değiştirmelerin eserin değerini küçülttüğünü ileri sürerek *Tasviri Efkâr* gazetesinde bir makale yazdı. Bunun üzerine Vekillik gazetelere bir tavzih gönderdi. Bu tavzihte, dergimizde çıkacağı söylenen yazıyı okuyucularımıza sunuyoruz.

Tercüme üzerindeki değiştirmeleri yapmış olan arkadaşımız Ali Süha Delilbaşı'nın hazırladığı bu yazı, değiştirmelerin mahiyetini aydınlatmaktadır. Tercüme Bürosu, yapılan değiştirmelerle, tercümenin değeri arttığı kanaatindedir. Bu kanaati doğru bulmıyan okuyucular mütercimin 1938 de neşredilmiş ve henüz mevcudu tükenmemiş olan ilk tercümesini okuyabilirler. Her iki tercüme basılmış olduğuna göre tercüme edebiyatımız için ortada kaybolan bir cihet görülmemektedir.

TERCÜME BÜROSU

Bay İsmail Hami Danişmend'in vaktiyle tercüme edip İstanbul'da Semih Lûtfi Kitabevinde bastırdığı *Cimri* piyesinin Maarif Vekilliğince Dünya Klâsiklerinden Tercümeler serisinde ne suretle yeniden basıldığı Vekillikçe gazetelere gönderilen tavzihte ve benim *Ulus* ve *Tasviri Efkâr* gazetelerinde çıkmış olan iki mektubumda kâfi derecede okuyuculara anlatılmış bulunmaktadır. Aşağıki satırlarda Bay Danişmend'in tercümesindeki bazı ibarelerin gerek Tercüme Bürosunca, gerekse bizce neden yanlış görüldüğünü ve yaptığımız değişikliklerin sebeplerini incelemeye çalışacağız. Şurasını da söyliyelim ki bu yazımızda yanlış olduğu iddia edilen değişikliklerin en çok göze çarpanlarından ancak bazıları ele alınmıştır.

1 — *Cimri* metninin şahıslar kısmında Frosine'i tarif ederken Molière, *Femme d'intrigue* tâbirini kullanmış; Bay Danişmend bunu *düzenbaz bir kadın* diye tercüme etmişti. *İntrigue* kelimesini *Académie Française Lûgati* birkaç mânasını verdikten sonra şu cümle ile izah ediyor: *«Il signifie spécialement commerce secret de galanterie».* *Littré* de aynı kelimeleri kullanmak suretiyle *intrigue* sözü için *commerce secret de galanterie* diyor. Bu tariflere göre *Femme d'intrigue* tâbirinin en gerçek mânası *gönül işlerinde meyancılık eden kadın* demek oluyor. Şu halde bir defa tâbiri *düzenbaz bir kadın* diye tercüme etmek doğru değildir. Bizim, bunu yerine *meyancı kadın* veya buna benzer bir tâbir kullanmayıp *kılavuz kadın* dememizin sebebi ise gayet basittir. Zira Frosine gizli bir gönül işinde vazife almamıştır, bir erkekle bir kadını evlendirmeye çalışmaktadır. Türkçede de bu gibi kadınlara *kılavuz kadın* derler.

2 — Birinci perdenin birinci sahnesinde Elise'in ilk repliği şöyledir:

«Non, Valère, je ne puis pas me repentir de tout ce que je fais pour vous. Je m'y sens entraîné par une trop douce puissance, et je n'ai pas même la force de souhaiter que les choses

ne fûssent pas. Mais, à vous dire vrai, le succès me donne de l'inquiètude; et je crains fort de vous aimer un peu plus que je ne devrais.»

Bay Danişmend bu cevabın son kısmını: «*Gittikçe sizi lüzumundan fazla seveceğimden korkuyorum.*» diye çevirmişti. Biz bunu: «*Korkarım, sizi sevmekte pek ileri gittim.*» diye değiştirdik.

Bir defa Fransızca her hangi bir ibarenin tercümesinde falan veya filân sıygaların mutlaka aslındaki sıyga ile çevrilmesi bir kaide olarak ne ileri sürülebilir, ne de böyle bir iddia kabul edilebilir: tercüme ile uğraşanların hepsi bunu teslim ederler. Mesele metindeki sıygaya sadakatte değil, müellifin anlatmak istediği fikre sadakattedir. Elise âşığına sevgisini anlatırken şimdiye kadar onun uğrunda yaptığı fedakârlıkların hiçbirine pişman olmadığını söylüyor, ancak içinde Valère'le münasebetinin ne netice vereceği noktasında bir endişe vardır. Yani babasının sevgilisiyle evlenmesine razı olmamasından korkuyor ve bu korkuyu sarih bir cümle ile ifade ettikten sonra: «*et je crains fort de vous aimer un peu plus que je ne devrais.*» diyor. Bizim bu cümleyi yukarda gösterdiğimiz şekilde tercüme etmemizin sebebi bu izahla anlaşılmış oluyor. Elise demek istiyor ki: «Ben sizi bu kadar sevmemeliydim, çünki aşkımızın sonu karanlıktır, babam beni size vermezse ben çok bedbaht olurum.» Elise'i korkutan şey Bay Danişmend'in tercümesinden anlaşıldığı gibi Valère'i gittikçe daha çok sevmesi ihtimali değil, babasının kendisini başka birisine vererek her ikisini de bedbaht etmesi ihtimalidir. Biz bu hakiki mânayı vermek istediğimiz içindir ki, bu ihtimali de belirterek cümleyi: «*Korkarım, sizi sevmekte pek ileri gittim*» şeklinde değişirdik.

3 — Birinci perdenin birinci sahnesinde Elise'in ikinci repliği şöyle bitmektedir:

«*... Mais plus que tout, Valère, le changement de votre coeur, et cette froideur ciriminelle dont ceux de votre sexe...*»

Biz bu cümlede iki yeri değiştirdik:

a) *Froideur criminelle*'i Bay Danişmend *caniyane bir soğukluk* diye tercüme etmişti. Biz *caniyane* sözünün yerine *haince* sözünü koyduk. Çünkü her şeyden önce *caniyane soğukluk* Türk konuşma diline ve selikamıza uymaz. Bir de sevgililer biribirlerine sitem ederlerken ne Türkçede, ne de Fransızcada *cani* sözünü kullanırlar, hele Türkçede öteden beri sitem ifade etmek için kullanılan umumi söz ya *hain*, ya da *vefasız*'dır. Kaldı ki Molière'in burada kullandığı *criminelle* tâbiri de *précieux* dilde tıpkı bizim anladığımız ve değiştirdiğimiz gibi *vefasız* veya *hain* demektir.

b) *Ceux de votre sexe* sözüne gelince: Bay Danişmend bunu *erkeklerin* diye çevirmişti. Biz *siz erkeklerin* şeklinde değiştirmekle, her Fransızca bilenin de anlıyacağı gibi, hem metne daha sadık kaldık, hem de dilimize daha uygun bir ifade şekli bulmuş olduk.

4 — Birinci perdenin birinci sahnesinde Elise'in üçüncü repliği şudur:

«*Ah, Valère! Chacun tient les mêmes discours. Tous les hommes sont semblables par les paroles; et ce n'est que les actions qui les découvrent différents.*»

Bay Danişmend bu repliği şöyle çevirmişti:

«*Ah, Valère'ciğim, bunlar herkesin söylediği sözler, iş söze kalırsa bütün erkekler biribirlerine benzer. Aralarındaki farklar ancak iş başında belli olur.*»

Biz se:

«*İlâhi Valère! herkes böyle der. Sözlerine bakınca erkekler hep biribirine benzerler. Fakat biribirlerine benzemedikleri ancak hareketlerinden belli olur.*»

Bir defa Fransızcadaki *Ah;* nidasının her zaman *ah* la tercümesi kabil değildir. Herkesin bildiği gibi ifade etmek istediği fikir, yerine göre *ah, aman, ya, öyle mi, ilâhi* v. s. gibi türlü mânalara gelebilir. Elise, Valère'in bütün sözlerine inanmaz görünmek istediği için sözünün başındaki *ah!* nidasını biz de *ah* yerine *ilâhi*, diye değiştirdik.

Sonra Bay Danişmend'in *iş başında belli olur*, şeklinde tercüme ettiği fıkrayı *hareketlerinden belli olur* şekline koyduk. Zira sevda meselelerinde *iş başında* deyiminin kullanılması bize yersiz ve garip göründü.

5 — Valère'in buna verdiği cevap şudur:

Puisque les seules actions font connaître ce que nous sommes, attendez au moins à juger de mon coeur par elles, et ne me cherchez point des crimes dans les injustes craintes d'une fâcheuse prévoyance.»

Bay Danişmend bu repliği de şöyle tercüme etmiş:

«*Mademki bizim mahiyetimiz iş başında belli oluyormuş, o halde siz de benim hakkımda bir hüküm verebilmek için göstereceğim fiiliyatı beklemeli, vehminizin icadettiği haksız korkulara kapılıp beni öyle cinayetlere itham etmemelisiniz.*»

a) *Ce que nous sommes,* sözünün tam karşılığı *mahiyet*'ten ziyade *bizim ne olduğumuzdur*; biz de öyle değiştirdik.

b) *Par elles* sözü *fiiliyat*'la karşılanmış. *Fiiliyat* kelimesi çoktandır yalnız konuşma dilinden değil, yazı dilinden bile uzaklaşmış olduğu için biz bunun yerine hem yazı diline, hem de konuşma diline uygun bir ifade ile *ne yapacağımı bekleyin* dedik.

c) Bay Danişmend *dans les injustes craintes d'une fâcheuse prévoyance* sözlerini *vehminizin icadettiği haksız korkulara* diye tercüme etmişti. *Prévoyance* kelimesi *vehim* mânasına gelmez, *basiret, ileriyi düşünme, sonunu görme* demektir. Bunun için: biz *vehim* yerine *tahmin* demekle müellifin metnine daha çok sadık kaldık. Bir de mütercimin ihmal ettiği *fâcheuse* kelimesinin Türkçesini koyduk.

ç) *İnjuste crainte* Bay Danişmend tarafından *haksız korku* diye çevrilmişti. *Haksız korku* yerine *yersiz korku* demekle biz hem müellife hem de selikamıza daha sadık kaldık.

d) *Ne me cherchez point des crimes* sözlerini Bay Danişmend *beni öyle cinayetlerle itham etmemelisiniz* diye tercüme etmişti. *Crime* kelimesinin gerek eski, gerek yeni Fransızcada yalnız *cinayet* mânasına gelmediğini, aynı zamanda *suç, kabahat* hattâ *günah* mânalarında kullanıldığını herkes bilir. Ortada Valère'in işlediği bir *cinayet* olmadığına göre biz bu ağır kelimeyi kaldırıp yerine, Valère'in de söylemek istediği gibi, *kabahat* kelimesini koyduk.

Bu sebeplerden bütün bu repliğin tercümesi şu şekilde değiştirilmiş oldu:

«*Mademki, bizim ne olduğumuz ancak hareketlerimizle belli oluyormuş, o halde bari aşkım hakkında hüküm verebilmek için ne yapacağımı bekleyin, hem de insanı inciten tahminlerin yarattığı yersiz korkulara kapılıp bende kabahat aramayın.*»

6 — Birinci perdenin birinci sahnesinde, Elise'in beşinci repliğinde şu sözler vardır:

«*... Mon coeur, pour sa défense, a tout votre mérite, appuyé du secours d'une reconnaissance où le Ciel m'engage envers vous.*»

Bay Danişmend bunu şu çetrefil ifade ile tercüme etmişti:

«*Size* karşı kederin kalbime koyduğu minnet ve şükran hislerinden başka, benim kalbimin *size* bağlanmakta bir de *sizin* meziyetiniz gibi bir mazereti var.»

Biz bu garip ifadeyi şu şekilde Türkçeleştirmeye mecbur kaldık:

«*Bir defa meziyetleriniz size gönül vermemi mazur gösterir, sonra da kaderim beni size minnettarlıkla bağladı.*»

7 — Birinci perdenin birinci sahnesinde, Valère'in altıncı repliğinde şöyle bir söz geçiyor:

«*... et l'excès de son avarice, et la manière austère dont il vit avec ses enfants...*»

Bay Danişmend buradaki *la manière austère* sözünü *maişet darlığı* diye tercüme etmiş. Bu tercüme yanlıştır, *manière austère* hiçbir zaman *maişet darlığı* mânasına gelmez. Biz bu yanlış tercümeyi haklı olarak değiştirdik, *nobranca muamele* şeklinde düzelttik.

8 — Birinci perdenin birinci sahnesinin sonunda Valère şu sözleri söylüyor:

«*Prenez ce temps pour lui parler; et ne lui découvrez de notre affaire que ce que vous jugerez à propos.*»

Mütercim bunu şöyle tercüme etmiş:

«*Siz bu fırsatı kaçırmayıp hemen kendisine açılın; vaziyetimizin yalnız münasip göreceğiniz taraflarını açın.*»

Bu cümlede *affaire* kelimesi, geniş mikyasta tefsire tâbi tutularak, *vaziyet* karşılığı ile tercüme edilmiş. Halbuki ortada bir *vaziyet* yoktur, bir *gönül işi* vardır. Biz de bunun için Molière'e sadık kalarak kelimeyi *iş* diye değiştirdik.

9 — Birinci perdenin üçüncü sahnesinde La Flèche'in beşinci repliği şöyledir:

«Comment diantre voulez-vous qu'on fasse pour vous voler?»

Mütercim bu cümleyi: *«Acaba şeytanın ceddi âlâsı gelse sizden bir şey aşırabilir mi?»* diye çevirmişti.

Filhakika *diantre* şeytan mânasınadır, ama hiçbir zaman *comment diable, comment diantre* deyimleri Türkçeye şeytan kelimesi kullanılarak çevrilemez. Hele *şeytanın ceddi âlâsı* şeklinde tercüme etmek kanaatimizce pek yersiz olur. Fazla olarak burada fail şeytan değildir. Bunun için biz bu kelimeyle müellifin kast ettiği fikri Türkçe ifade ile nakletmeyi daha doğru bulduk, ve: *«Dünyada sizden bir şey aşırmak mümkün müdür?»* şeklinde değiştirdik.

10 — İki replik sonra Harpagon oğlunun uşağı La Flèche'den şüphelenerek kendisine şöyle demektedir:

«Non, coquin, je ne dis pas cela....»

Mütercim buradaki *coquin*, kelimesini *çapkın* diye çevirmişti. Her ne kadar kelime bazen *çapkın* mânasına da gelirse de burada müellifin kastı bundan uzaktır. Harpagon, üzerine yürüdüğü bir uşağa hakaret olarak *çapkın* diyemez. Esasen kelimenin buradaki mânası da *çapkın* değil, bizim değiştirdiğimiz gibi *hain*'dir. Kaldı ki: *saklı paranız mı var?* diyen bir uşağa esere adını veren Cimri Harpagon: *çapkın, ben var demiyorum* diyemez; dese dese *rezil, edepsiz, alçak, hain* gibi bir şey diyebilir.

11 — Birinci perdenin üçüncü sahnesinde Harpagon'un 14 üncü repliği şöyledir:

«Ces grands hauts-de-chausses sont propres à devenir les receleurs des choses qu'on dérobe et je voudrais qu'on en eût fait pendre quelqu'un.»

Mütercim bu repliği şöyle tercüme etmişti:

«Bu geniş çakşırlar aşırılmış eşyaya ne güzel torba olur, bu torbaları kullananlardan biri asılmalı ki tadı çıksın.»

Görülüyor ki Bay Danişmend burada Molière'in diline dilediği gibi tasarruf ederek canının istediği mânayı vermiş. Halbuki biz Molière'e mümkün olduğu kadar sadık kalmayı esas tuttuğumuzdan tercümesini şu şekilde değiştirdik:

«Bu geniş çakşırlar aşırılmış eşyayı ne güzel saklar; dizliklerinde böyle çalınmış eşya saklıyanlardan birini bir görsem.»

Aslının tetkikinden anlaşılacağı gibi ortada ne *torba* kelimesi, ne de *tadı çıkmak* ifadesi vardır.

12 — Aynı sahnede La Flèche'in 24 üncü repliği metinde şöyledir:

«Je parle... je parle à mon bonnet.»

Mütercim bunu şöyle çevirmişti:

«Farz edin ki... gecelik külâhımdan bahsetmek istiyorum.»

Burada bu sözler Harpagon'un: «... *mais je veux que tu me dises à qui tu parles quand tu dis cela? — Kimden bahsetmek istiyorsun?*» sualine cevaptır. La Flèche buna karşı korkusundan tereddüdediyor ve derhal cevabını bulamadığı için kekeliyerek *«Je parle... je parle»* diyor. Bu cümlede fiille söze başlamaya imkân olmadığı için hele metinde de *farz etmek*'ten hiç bahsedilmediği için biz bunu: *«Şeyden... gecelik külâhımdan»* şeklinde değiştirdik.

13 — Aynı sahnede La Flèche'in 26 ncı repliği şöyledir:

«Qui se sent morveux qu'il se mouche!»

Mütercim bunu:

«Kendisinden şüphesi olan işkillenir;» şeklinde tercüme etmişti.

Metindeki söz darbımesel mahiyetindedir. Biz de bunun için bu Fransız darbımeselini bir Türk darbımeseliyle karşılamayı daha doğru bulduk ve tercümeyi:

«Yarası olan gocunsun;» şekinde değiştirdik.

14 — Aynı sahnenin en sonunda Harpagon'un şu sözleri vardır:

«Je te les mets sur la consience, au moins. Voilà un pendard de valet qui m'incommode fort, et je ne me plais point à voir ce chien de boiteux.»

Mütercim bu repliği şöyle tercüme etmişti:

«Aşırdığın şey ateş olsun da vücuduna yapışsın emi? şu uşak olacak serseri beni öyle çileden çıkarıyor ki... Topal köpeği gözüm görmek istemiyor.»

Mütercim *pendarad* kelimesini *serseri* diye tercüme etmiş. Türkçede *asılası, ipe gelesi* diye her zaman ele geçmiyen güzel karşılıkları varken *pendard*'a *serseri* demeye gönlümüz razı olmadı, *asılası* diye değiştirdik. Mütercim burada bir de *chien de boiteux* deyimini *topal köpek* diye kelime kelime tercüme etmişti. Halbuki *chien* hakaret yerinde kullanıldığı zaman *köpek* demek değil, *edepsiz, rezil, kepaze, uğursuz, alçak* demektir. Biz de bunlardan *uğursuz*'u tercih ederek bu şekilde değiştirdik.

15 — Birinci perdenin 4 üncü sahnesinde Harpagon'un 12 nci repliği metinde şöyledir:

«Cela m'accomoderait fort.»

Bay Danişmend bunu:

«Her halde çok işime yarardı.» diye çevirmişti.

Accomoder fiilinin XVII. yüzyıldaki mânası *mettre à son aise* olduğu herkesçe bilindiğinden biz bunu hakiki mânasiyle:

«Her halde beni çok rahat ettirirdi.» şeklinde değiştirdik.

16 — Aynı sahnede yine Harpagon'un 14 üncü repliğinde şöyle bir söz var:

«Ceux qui le disent en ont menti»

Bay Danişmed bunu:

«Onu kim söylemişse halt etmiş» diye tercüme etmiştir. *Mentir* sözünde *halt etmek* mefhumu bulunmadığı için biz bunu aslına mutabık kalarak: *«bunu söyliyen yalan söylemiş»* şeklinde değiştirdik.

Aynı replikte *«Il n'y a rien de plus faux»* sözünü de Bay Danişmend: *«Yalan diye işte buna derler»* diye tercüme etmişti. Biz bu tefsirî tercümeyi uygun bulmadık. Molière'in metnine sadık kalarak: *«Bundan büyük yalan olamaz»* şeklinde değiştirdik.

17 — Aynı sahnede Harpagon'un 16 ncı repliği şöyledir:

«Oui: de pareils discours et les dépenses que vous faites seront cause qu'un de ces jours on me viendra chez moi couper la gorge, dans la pensée que je suis tout cousu de pistoles.»

Bay Danişmend bunu şöyle tercüme etmişti:

«Evet: çünki bir taraftan senin bu *uluorta* sözlerine bir taraftan da o *delidolu israflarına* bakıp herkes beni altın babası sanacak, sonra günün birinde herifin biri evime girip beni kıtır kıtır boğazlıyacak.»

Biz bunu şu şekilde değiştirdik:

«Evet, çünki bir yandan böyle sözlere, bir yandan da yaptığın masraflara bakarak herkes beni bir altın babası sanacak, sonra günün birinde herifin biri evime girip beni kıtır kıtır boğazlıyacak.»

Bu iki tercümeden hangisinin Molière metnine sadık olduğunu izaha bile lüzum görmüyoruz.

Bu repliğin sonlarında Harpagon şöyle söylüyor:

«Vous donnez furieusement dans le marquis.»

Bay Danişmend bu cümleyi de: *«Sen bir prens hayatına kapılmış gidiyorsun.»* şeklinde tercüme etmişti. Halbuki:

a) Metinde *prens* kelimesi yoktur;

b) *Se donner dans le marquis* demek, *afficher les allures et le train des marquis*, yani *markiler gibi giyinip kuşanmak, markiler gibi yaşamak* demektir.

Bunun için biz cümleyi haklı olarak: *«sen çılgınca markilerin hayatına kapılmış gidiyorsun»* şeklinde değiştirdik.

18 — Aynı sahnede Harpagon'un 23 üncü repliğinde şöyle bir cümle vardır:

«Je sais ce qu'il faut à tous deux.»

Bay Danişmend bu cümleyi: «Ben her ikinize de nasıl bir *hayat arkadaşı* lâzım olduğunu bilirim» diye tercüme etmişti. Bu tercüme değil, izahtır. Çünki cümlede *hayat arkadaşı*ndan bahis yoktur. Biz yine Molière'e sadık kalarak cümleyi:

«Ben her ikinize de lâzım olan şeyi bilirim» şeklinde değiştirdik.

19 — Aynı sahnede Harpagon'un 38 inci repliği şöyledir:

«Cela ne sera rien. Allez vite boire dans la cuisine un grand verre d'eau claire.»

Bay Danişmend: *«Git mutfakta koca bir bardak berrak su iç»* diye tercüme etmişti.

Harpagon'un cimrilik vasfına ve Fransızların şarap katılmamış su içmeyi pek itiyadetmemiş olmalarına göre Molière'in burada kastı Elise'in *şarapsız*, yani *sade* su içmesidir. Nitekim büyük *Littré* lûgatinin *eau* maddesinde de *eau claire* tâbiri şöyle izah ediliyor:

«par opposition à l'eau bourbeuse ou à l'eau mêlée d'une substance utile ou agréable»

Yani *eau claire* içerisine faydalı yahut lezzetli bir nesne katılmamış su demek oluyor. Bunun içindir ki biz de bu cümleyi, müellifin kast ettiği hakiki mânayı vererek:

«Çabuk git, mutfakta koca bir bardak sade su iç» şeklinde değiştirdik.

20 — Aynı sahnede Elise'in 14 üncü repliği şöyledir:

«Je suis très humble servante au Seigneur Anselme; mais, avec votre permission, je ne l'épouserai point.»

Bay Danişmend bu repliği şöyle tercüme etmişti:

«Mösyö Anselme cenapları bendenizi mazur görsünler: müsaadenizle ben kendilerine varmıyacağım.»

Biz bu repliği:*« Ben olsa olsa, senyör Anselme'e bir cariye olurum, ama müsaadenizle ona varmıyacağım»* şeklinde değiştirmiştik.

Bay Danişmend ve kendisiyle aynı fikirde bulunan bazı zevat bizim XVII nci yüzyıl Fransızcasındaki *Votre servante, votre serviteur* deyimlerinin *uşak, bende, cariye, hizmetçi* mânalarına gelmeyip bir itizar deyimi olduğundan haberimiz olmadığını iddia ederek cehlimize hükmettiler. Halbuki:

a) Biz ne Türkçede ne Fransızcada geniş bir salâhiyet dâvasında olmadığımız için tercümelerimizde her zaman «reybî» bir insan gibi hareket edip en basit kelimeler için bile Fransız dilinin *Académie Française Lûgati*, büyük küçük *Littré*'ler, Cayrou'nun klâsik lûgati, v. s. gibi ana eserlerine baş vurmak itiyadındayız. Onun için bu tâbirlerin mânalarını esasen bilmiyor idiysek bile gerek kendi tercümelerimiz, gerekse Bay Danişmend'in tercümelerindeki değişiklikler için çalışırken bu kaynaklara müracaat etmeden her hangi bir deyim hakkında indî bir hüküm vermemiz, bu mizacımıza göre, mümkün değildi. Kaldı ki biz yıllardan beri Molière metinleriyle uğraştığımız için bu deyimlerin itizar mânasına geldiğini öğrenmiş olduğumuz gibi bunun Türkçede yalnız *beni mazur görün* cümlesiyle ifade edilmeyip *eksik olmayın, ziyade olsun, ömrünüz çok olsun, başka kulunuzu çırak edin* v. s. gibi birçok hakiki Türkçe deyimlerle de ifade edilebildiğini biliyorduk. Harpagon'nun bu repliğini Bay Danişmend'in yaptığı gibi: *«Mösyö Anselme cenapları bendenizi mazur görsünler: müsaadenizle ben kendilerine varmıyacağım»* şeklinde muhafaza etmek bizim için mümkün değildi. Çünki bir defa Bay Danişmend Fransızca metindeki *mais* kelimesini bizim anlıyamadığımız bir tasarrufla tercümesine almamıştı. Eğer biz Bay Danişmend tercümesinin baş kısmını kabul edip, Molière'in bizce haksız olarak kaldırılan *mais* kelimesinin de tercümesini ilâve suretiyle, aynen alsaydık cümle şu garip şekle girecekti. *«Mösyö Anselme cenapları bendenizi mazur görsünler, ama müsaadenizle ben kendilerine varmıyacağım.»* Sonra Molière'in metnindeki birinci fıkrayı itizar mânasında telâkki etme-

nin de pek imkânı yoktur. Çünki eğer itizar olsaydı ikinci fıkraya lüzum kalmazdı: ikinci fıkra sarih şekilde itizardır. Kaldıki bizim verdiğimiz şekilde, yani: «*Ben olsa olsa senyör Anselme'e bir cariye olurum*» şeklindeki değiştirmemizde bilhassa vermeye çalıştığımız *archaique* ifadede, muhtevadaki istihza ile birlikte, itizar inceliğini de sezmemeye imkân yoktur.

b) Ne gariptir ki Bay Danişmend ikinci perdenin dördüncü sahnesinde La Flèche'in beşinci repliğindeki şu sözleri:

«*Je suis votre valet et tu ne connais pas encore le seigneur Harpagon — Taş yumuşar ama onun kalbi yumuşamaz; sen daha Harpagon cenaplarının kim olduğunu anlıyamamışsın.*»

gibi, baş tarafı, âdeta tefsire kaçan bir cümle ile tercüme etmişti. Halbuki biz, *je suis votre valet* tâbirinin: *expression toute faite pour marquer poliment un refus ou une contradiction*, yani, *bir şeyi nezaketle red veya o şeye muhalefet için kullanılan bir deyim* olduğunu nasılsa öğrenmiş olduğumuz için Molière'in metnine de sadık kalarak yukarda başka şekilde tercüme zaruretinde kaldığımız bu deyimi burada: «*Hiç de öyle değil*» şeklinde değiştirdik.

Bu yazımızda *Cimri* tercümesinde yaptığımız değişikliklerin hepsini birer birer gösterip sebeplerini teker teker izaha kalkışmak aşağı yukarı *Cimri* tercümesi kadar bir kitap vücuda getirmek olacağından, umumi efkârı kâfi derecede aydınlatacağından emin olduğumuz, yukardaki misalleri zikretmekle iktifa ediyoruz.

Ancak, bu arada Bay Danişmend'in tercümesinde raslayıp yanlış bulduğumuz kısımlar gibi değiştirmeye mecbur olduğumuz bir iki noktaya daha işaret etmeyi faydalı bulduk.

I. — İkinci perdenin birinci sahnesinde La Flèche'in 19 uncu repliği şöyledir:

«*Je vous vois, monsieur, ne vous en déplaise, dans le grand chemin justement que tenoit Panurge pour se ruiner, prenant argent d'avance, achetant cher, vendant à bon marché, et mangeant son blé en herbe.*»

Bu repliğe Bay Danişmend bizim tercüme anlayışımızla mazur görmeye imkân olmıyan şu şekli vermişti:

«*Gücünüze gitmesin ama, mösyö, ben sizi tıpkı Nasrettin Hoca'nın tuttuğu yolda görüyorum: siz de onun gibi iradı almadan parayı harcıyorsunuz, pahalı alıp, ucuz satıyorsunuz, buğdayınızı tarlada yeşilken yiyorsunuz.*»

Bay Danişmend bu tercümenin uygun olmadığını kendisi de takdir etmiş olacak ki sahifenin altına çıktığı bir notta şöyle diyordu:

«*Molière burada "Rabelais" nin "Pantagruel" ismindeki eserinin eşhasından "Panurge" ün ismini kullanmıştır: Türkçede bu isimden bir şey anlaşılamıyacağından, biz onun yerine Nasrettin Hoca'nın ismini kullandık.*»

Bizim tercüme anlayışımıza göre bu şekilde bir tasarruf ancak merhum Vefik Paşa'nın yaptığı şekildeki adaptasyonda kabul edilebilir. Bay Danişmend'in Maarif Vekilliğine gönderdiği *Cimri* bir adaptasyon olmadığına, Vekillik de adaptasyon değil, tercüme istediğine göre kendisinin tercümesini bu şekilde muhafazaya imkân yoktu. Bir taraftan kadim Yunan ve Lâtin klâsiklerinden yapılacak tercümelerde gerek müelliflerin, gerek eserlerde geçen başka has isimlerin imlâlarını orijinal şekilleriyle muhafaza titizliği gösterilirken Molière'in *L'Avare* tercümesinde böyl bir lâübaliliğe göz yummak bizim için kabil değildi. Onun için biz bütün bu repliği aslına sadık kalarak:

«*Gücünüze gitmesin ama ben sizi tıpkı Panurge'ün tuttuğu yolda görüyorum. Siz de onun gibi iradı almadan parayı harcıyorsunuz, pahalı alıp ucuz satıyorsunuz buğdayınızı tarlada yeşilken yiyorsunuz.*»

şeklinde değiştirdik, Panurge kelimesinden sahife altına çıktığımız notta da: «Rabelais'nin *Pantagruel* adlı eserinin şahıslarından biri» diye izah ettik. Nitekim garp memleketlerinde de gerek Yunan

ve Lâtin klâsiklerinden yapılan tercümelerde, gerekse kendi klâsiklerinin yeni basımlarında metni değiştirmek şöyle dursun eski imlâyı bile muhafaza ederek bu kabilden notlar, izahlar vermek âdettir.

II. — Bay Danişmend ikinci perdenin beşinci sahnesinde Frosine'nin 22 nci repliğinde de Molière'in metni üzerinde aynı şekilde garip bir tasarrufta daha bulunmuştu: Frosine'in bu repliği aslında şöyledir:

Cela va plus loin qu'on ne vous peut dire. On lui voit dans sa chambre quelques tableaux et quelques estampes; mais que pensez vous que ce soit? Des Adonis? des Céphales? des Paris, et des Apollons? Non: de beaux portraits de Saturne, du roi Priam, du vieux Nestor, et du bon père Anchise sur les épaules de son fils.»

Bay Danişmend bunu şöyle tercüme etmişti:

«Ya daha üst tarafını söylesem büsbütün şaşarsınız. Meselâ odasında birtakım basma yahut yağlıboya tablolar var; siz bunları ne zannedersiniz? Leylâ'nın âşıkı Mecnun, Şirin'in âşıkı Ferhat, yahut Zeliha'nın sevgilisi Yusuf dersiniz değil mi? hayır, bunların hiçbiri değil: bilâkis tarihte, esatirde isimleri geçen ak sakallı birtakım piri fânilerin resimleri...»

Bay Danişmend bunlar için de sahifenin altına iki not ilâve edip izahat vermişti. Bu notların bilhassa 1 numaralısı pek dikkate değer. Mütercim bu notunda: *«Molière burada Yunan esatirine ait birtakım isimler kullanılmıştır; biz Türkçede bu şark isimlerini tercib ettik.»* diyor. Söylemeye lüzum yoktur ki biz tercümeyi öyle anlamadığımız için Bay Danişmend'in tercümesini - almaya lüzum görmediği diğer has isimleri de muhafaza ederek - şu şekilde değiştirdik:

«Ya daha üst tarafını söylesem büsbütün şaşarsınız. Meselâ odasında birtakım basma yahut yağlıboya tablolar var, siz bunları ne zannedersiniz? Céphale'ler, Paris'ler yahut Apollon'lar, Adonis'ler dersiniz, değil mi? Hayır; Saturne'ün, Kıral Priam'ın, İhtiyar Nestor'un, bir de oğlunun omuzlarına binmiş Anchise'in resimleri...»

III. — Dördüncü perdenin ikinci sahnesinde Harpagon'un ilk repliği şöyledir:

«Ouais, mon fils baise la main de sa prétendue belle-mère, et sa prétendue belle-mère ne s'en défend pas fort. Y aurait-il quelque mystère là-dessous?»

Bay Danişmend bu repliğin, hattâ avam diliyle bile yazılmış olmıyan son kısmını, her nedense, Türk argosunda bile pek az kullanılan bir Ermeni argosiyle tercümeyi ihtiyar etmiş:

«Vay, vay! oğlum müstakbel üvey anasının elini öpüyor, müstakbel üvey anası da pek el vermemezlik etmiyor! acaba bu işin içinde iş mi var? Yoksa "panin meçi panga" mı?»

Molière tercümesinde bu tarzda bir tasarrufa ne bizim şahsi anlayışımızla, ne de Maarif Vekilliğinin klâsikler tercümesinde güttüğü maksat ve gayelerle müsaade etmeye imkân bulunamıyacağını izaha bile lüzum yoktur. Onun içindir ki Bay Danişmend'in tercümesindeki son Ermenice deyimi tamamiyle kaldırmaya mecbur olduk.

Görüyor ki Bay Danişmend'in tercümesinde, iddia edildiği gibi eseri berbat edecek yanlışlıklar yapılmamış, bilâkis mevcut yanlışlıklar en geniş bir hüsnüniyetle gerek Fransızca, gerek Türkçe bakımından en uygun şekilde düzeltilmiştir. Bu hareketimizle bir günah işleyip işlemediğimizin takdirini Türk okuyucusunun en titiz, en doğru ölçü olan anlayışına, vicdanına bırakıyoruz.

Ali Süha DELİLBAŞI

TERCÜME

Cilt: IV Sayı: 19 — 24

19 Mayıs 1943 — 19 Mart 1944

SAYI: 19

SAYI: 20 — 21

SAYI: 22

SAYI: 23

SAYI 24

İ N D E K S

CİLT IV

Joseph ADDİSON

Lûtfi AY

Julius CAESAR

CİCERO

Maarif Vekilliğince Cumhuriyetin Yirminci Yıldönümünde Yayınlanan Klâsik Eserler

ŞARK - İSLÂM KLÂSİKLERİ

MEVLÂNA	Veled İzbudak (Abdülbaki Gölpınarlı'nın şerhleriyle)	*MESNEVİ II, III.*
	Şerefeddin Yaltkaya	*YEDİ ASKI*
NİZAMİ	Ali Nihat Tarlan	*LEYLÂ İLE MECNUN*

YUNAN KLÂSİKLERİ

EFLÂTUN	Hamdi Ragıp Atademir - Suut Kemal Yetkin	*PHAİDON*
EFLÂTUN	Hamdi Varoğlu	*THEAGES*
EFLÂTUN	Hamdi Varoğlu	*RAKİPLER*
EFLÂTUN	Mehmet Karasan	*SOFİST*
EFLÂTUN	Nurettin Şazi Kösemihal	*PROTAGORAS*
EFLÂTUN	Pertev Naili Boratav	*KÜÇÜK HİPPİAS*
EFLÂTUN	Sabri Esat Siyavuşgil	*PHİLEBOS*
EFLÂTUN	Suat Yakup Baydur	*İKİNCİ ALKİBİADES*
EFLÂTUN	Zafer Taşlıklıoğlu	*HİPPARKHOS ve KLEİTOPHON*
EFLÂTUN	Hamdi Varoğlu	*MİNOS*
EFLÂTUN	Adnan Cemgil	*EPİNOMİS*
EFLÂTUN	Lûtfi Ay - Erol Güney	*TİMAİOS*
EFLÂTUN	Hamdi Akverdi	*PHAİDROS*
EFLÂTUN	İrfan Şahinbaş	*MEKTUPLAR*
ARİSTO	Suat Yakup Baydur	*ATİNALILARIN DEVLETİ*
EURİPİDES	Lûtfi Ay	*HERAKLES*
EURİPİDES	Hamdi Varoğlu	*HEKABE*
EURİPİDES	Ahmet Hamdi Tanpınar	*ALKESTİS*
EURİPİDES	Ahmet Hamdi Tanpınar	*MEDEİA*
EURİPİDES	Ahmet Hamdi Tanpınar	*ELEKTRA*

LÂTİN KLÂSİKLERİ

PLAUTUS	Nurullah Ataç	*ÇÖMLEK*
PLAUTUS	Nurullah Ataç	*AMPHİTRYON*
TERENTİUS	Nurullah Ataç	*KARDEŞLER*
TACİTUS	Hâmit Dereli	*AGRİKOLANIN HAYATI*

ALMAN KLÂSİKLERİ

GOETHE	Recai Bilgin	*İKİNCİ FAUST*
GOETHE	Cemi Köprülü; Dr. Şükrü Atala	*WİLHELM MEİSTER'İN ÇIRAKLIK YILLARI I.*
GOETHE	Salâhattin Batu	*İPHİGENİE TAURİS'TE*
SCHİLLER	Melâhat Özgü	*İNSANIN ESTETİK TERBİYESİ ÜZERİNE MEKTUPLAR*
HÖLDERLİN	Melâhat Togar	*HYPERİON I.*
GRİMM KARDEŞLER	Kemal Kaya	*MASALLAR I.*
KLEİST - CHAMİSSO - HOFFMANN	Sabahattin Ali	*ÜÇ ROMANTİK HİKÂYE*

FRANSIZ KLÂSİKLERİ

MOLİÈRE	Güzin Dikel'in idaresinde İst. Üniv. Romanoloji talebesi	HEKİM UÇTU
MOLİÈRE	Dr. Ali Süha Delilbaşı	SOYTARININ KISKANÇLIĞI
MOLİÈRE	İ. Galip Arcan	GÜLÜNÇ KİBARLAR
MOLİÈRE	Erol Güney; Melih Cevdet Anday	DON JUAN
MOLİÈRE	Oktay Rıfat	SEVDA HEKİM
MOLİÈRE	Sabiha Omay	ZORAKİ HEKİM
MOLİÈRE	Âli Teoman	AMPHYTRYON
MOLİÈRE	Sabiha Omay	GEORGE DANDİN
MOLİÈRE	İsmail Hâmi Danişmend	CİMRİ
MOLİÈRE	Erol Güney; Melih Cevdet Anday	MÖSYÖ DE POURCEAUGNAC
MOLİÈRE	Dr. Ali Süha Delilbaşı	KİBARLIK BUDALASI
MOLİÈRE	Halit Fahri Ozansoy	KONTES D'ESCARBAGNAS
MOLİÈRE	İsmail Hâmi Danişmend	HASTALIK HASTASI
DESCARTES	Mehmet Karasan	FELSEFENİN İLKELERİ
LA ROCHEFOUCAULD	Yaşar Nabi Nayır	ÖZDEYİŞLER
LEİBNİZ	Suut Kemal Yetkin	MONADOLOJİ
VOLTAİRE	Fehmi Baldaş	SAFOĞLAN
VOLTAİRE	Lûtfi Ay	FELSEFE SÖZLÜĞÜ I.
DİDEROT	Sabri Esat Siyavuşgil	AKTÖRLÜK HAKKINDA AYKIRI DÜŞÜNCELER
J. J. ROUSSEAU	Hamdi Varoğlu	YENİ HÉLOÏSE
J. J. ROUSSEAU	Sabahattin Eyüboğlu	İLİMLER ve SANATLAR HAKKINDA NUTUK
H. DE BALZAC	Nahit Sırrı Örik	GORİOT BABA
A. DE MUSSET	Sabiha Yağızlar	ANDREA DEL SARTO
A. DE MUSSET	Oktay Rifat ; Orhan Veli Kanık	BİR KAPI YA AÇIK DURMALI YA KAPALI
A. DE MUSSET	Sabahattin Eyüboğlu	YAP DA SÖYLEME ve DON JUAN'IN BİR SABAHI
A. DE MUSSET	Yaşar Nabi Nayır	HİKÂYELER

İNGİLİZ KLÂSİKLERİ

FRANCİS BACON	Saffet Korkut	DENEMELER
MARLOWE	İrfan Şahinbaş	DOKTOR FAUSTUS
SHAKESPEARE	Nurettin Sevin	VENEDİK TACİRİ
SHAKESPEARE	Orhan Burian	OTHELLO
SHAKESPEARE	Orhan Burian	BEĞENDİĞİNİZ GİBİ
SHAKESPEARE	Avni Givda	YANLIŞLIKLAR KOMEDİASI
SWİFT	İrfan Şahinbaş	GÜLLİVER'İN SEYAHATLERİ

RUS KLÂSİKLERİ

PUŞKİN	Oğuz Peltek - Zeynel Akkoç	BORİS GODUNOV
TOLSTOY	Zeki Baştımar	HARP VE SULH I.